

## Széchenyi és a magyar nevelés jövője.

Írta: IMRE SÁNDOR.

### I.

SZÉCHENYI neve és a nevelés gondolata egyre sűrűbben kapcsolódik a magyar fejekben. Az idő az oka. Ez az emésztő aggodalmakat sugalló, bizonytalan idő, melyben újra, meg újra fülünkbe csendül a múlt század 40-es éveinek ébresztő szava: »Veszély fenyegeti a magyart!« (Kelet Népe.)

Azért fordulunk SZÉCHENYI felé, mert szükségét érezzük vezetőknak, akiket követhessünk; akik bennünket, szétszadadtakat, egyesítsenek. Erre csak az való, aki tisztán látja a mai helyzetet s ezt feltárva meg tudja világítani a tenni valót; aki nem csupán ékesen beszél, hanem mesternek bizonyult a cselekvésben is, mert ahhoz fogott, aminek sikerére számíthatott; akin nem érzik semmi önzés, mert a sorsunkkal való törődésre lelki szükség hajtja. Nincs már kétség a felől, hogy SZÉCHENYI ilyen. Ma is úgy látjuk, ahogyan ő most 70 éve megállapította: »A magyar fajnak léte koránt sincs biztosítva még; a magyarság éppen nem köszikla, melyen az idők és körülmények eseménye habként könnyen szétpattanna« (Garat). Öt évtizede múlt, hogy SZÉCHENYI-nek a magyarság-erősítésére *fordított élete megszakadt* s *öt évtized* békés munkája után ma is olyan a helyzetünk, hogy csakugyan, lehetetlen »a legkeserűbb bűba nem merülnie« annak, »aki előtt tisztán áll: mik vagyunk és mik lehetnénk« (Politikai programtöredékek). Mai állapotaink megfigyelése ily hangulatra indít s ezt a megfigyelést SZÉCHENYI olvasása nagyon élesíti. De egyszersmind meg is óv attól, hogy a bűban elmerülve, tehetetlenségünk érzete legyen úrrá rajtunk, mert éppen tuda-

tossá teszi, hogy »cselekednünk kell, ha élni akarunk; gyökeresen, mély sarkalatilag cselekednünk!« (Garat.)

És azért gondolunk ma sokat a nevelésre, mert tudjuk, hogy csak az a cselekvés gyökeres, mely megfontolt előrelátásból fakad; amely nem a baj kitörését gátolja meg, nem is a tüneteit gyógyítgatja, hanem a forrását igyekszik eltüntetni. Ami bennünket ma fenyeget, a magyarság veszedelme, nem új; kitörésének előjelei nem váratlanok. Ugyanaz ez, amit az elmúlt század első felében SZÉCHENYI is, más is, jól látott és amire nézve elegendően kimutatták, mi volna a gyökeres cselekvés. Éppen, mert állandó e bajunk, józanul senki sem gondolhatja, hogy ha talán ma gyors cselekvéssel, kölcsönvett erővel elháríthatunk is valamit a fejünk felől, azzal jövőnket biztosítottuk. Mindnyájunknak, akiken immár semmi sem fordul meg a holnap bekövetkező eseményekből, ne a holnap, hanem a holnapután legyen a gondunk. Nem a mai felnőttek, hanem a mai gyermekek. Ki tudja, minket nem sodor-e el valamely áradat, de az ifjúságnak élnie kell azután is. A mai nemzedék számos jelből tisztán megértheti, hogy a nyomába lépőknek a maitól lényegesen eltérő lesz a feladatuk és arra nekünk kell őket már most előkészítenünk. Ezért, ha élni akar a nemzet – amiről pedig még nem mondott le – a nevelés legyen a legfőbb gondja. A nevelés mindig a jövőt készíti elő, még ha a végzője erre nem gondol is. Ma életkérdés, hogy ezt a feladatot tudatosan teljesítsük! Az egész nemzetnek, kivált a vezetőknek kell végre felismerniük, hogy a jó nevelés a legokosabb politika; minden időben ez az igazán gyökeres cselekvés. Így látta ezt az ókortól máig mindenki, aki társadalmi életjelenségek lelki okaira gondolt, s a haladás feltételeit az ember kezéből kiengedni nem akarta; ezt értették meg legújabbban hazánkban is az ellentétes áramlatok vezetői. Ezt vallja SZÉCHENYI is: »Valamely nemzetnek a maga védelmében nagygyá és hallhatatlanná tételére a legnagyobb rész nevelése a feltétel. Aki a haza megmaradását és szabadságát óhajtja, annak arra kell törekednie, hogy az ifjúság nevelése tökéletes legyen.« (Naplója, III. 4. jelű kézírásos kötet 31.).

E gondolat mindenik Írásában, sokféle alakban visszatér, sok bíráló és jobbat ajánló megjegyzéssel. Erre emlékeznek,

akik a nevelést illető egyes mondásait» elég sűrűn idézgetik. Ezzel azonban nem értékesítettük őt eléggé. A mai állapotban nem egyes részletek, hanem az alapelvek nagy jelentőségűek s SZÉCHENYI nevelésügyi értékét is éppen az teszi nagygyá, hogy a nevelői gondolkodás irányítására alkalmas. A mi közönségünk azonban a nevelés kérdését nem látja annak teljes nagyságában; ezért néznek SZÉCHENYI írásaiban is csak mellékesnek, részletnek' minden, a nevelésre vonatkozó észrevételt. Holott sokszor rendszertelennek bélyegzett észjárása egyszeriben egységesnek mutatkozik, amint egész cselekvésének legegyszerűbb, végső mozgatóit keressük; ha észrevesszük, hogy gondolkodásában a nevelés gondolata van középén. Úgy értem ezt, hogy elmékedése a nevelés gondolatára vezette s amint ehhez eljutott, azután mindig ez irányította. Ha ugyanis – maga kívánsága, szerint (Világ) - munkáinak nem részleteit, hanem az egésznek a philosophiáját nézzük, ezt három gondolatban foglalhatjuk össze: mi az alapgondolata, mi az emberi cselekvés célja és miként juthat az ember e célhoz.

Alapgondolata a világegyetem és ebben az emberi élet megfigyeléséből így alakult ki: az élet megállást nem tűrő haladás, örökös tökéletesedés, melyben az embernek természeténél fogva, erejéhez mérten, tudatos munkával részt kell vennie. A természet jelöli ki az emberi cselekvés határozott célját is: »titokzatos létünk céljának akkor felelünk meg legjobban, ha azon a helyen, melyre a sors állított, hazánk, és ez által, a mindenség tökéletesítésén tehetségünk szerint fáradunk« (Hitel). Végül: ez emberi rendeltetés betöltésének fejtétele minden egyes ember tökéletesedése, sajátosságainak, testi és szellemi erőinek kifejtése, aminek a kiművelt emberfő a bizonyítéka (Hitel). Vagyis SZÉCHENYI gondolkodásában irányító eszme: a fejlődés, az emberiség folytonos haladása; cél: a nemzet ki fej lése; a haladás eszköze pedig: minden ember értelmének teljes kiművelése.

Ez a három, felettebb egyszerű tétel megérteti az egész SZÉCHENYI-t: világfelfogását, melyet a tökéletesedés lehetőségében való erős hit jellemez (Garat); gyakorlati életbölcseletét, mely mindig *fatumokból* indul ki (Világ); közéleti erkölcs-tanát, melynek alapelve az, hogy a legnagyobb igazság a leg-

nagyobb haszon (Hitel). Itt a magva a társadalomról, a nemzet mivoltáról és értékéről való felfogásának. Innen származnak politikai elvei, közigazgatási, gazdasági, külpolitikai tekintetben egyaránt. És ez a magyarázata annak, hogy önmagával, a rádobált sárral nem törődve, olyan keményen bírál, oly gúnyosan pellengérezzi a folytonos múltbenezést és az ebből fakadó hátramaradást, a régihez tapadást és az újtól való félelmet, a nemzeti elzárkózást, meg a nemzeti kishitűséget. Ezért igyekszik megtanítani népét az előrelátásra, számításra, okosabb gazdálkodásra, kitartásra, és apránként ránevelni egyesülés útján egyetértésre, sikeres közös munkára, a távoli haszonnak a hirtelen jött kis haszonnál többre becsülésére; a tudás, az igazság, a világosság értékének felismerésére. Gondolkodásában, íme, megvan a nevelői gondolkodáshoz szükséges széles keret: egységben nézi az egész emberiség-életét és ennek körében a nemzetét; megvan a nevelői gondolat forrása: felismeri a nemzet bajait, haladásának akadályait; megvan a legfőbb nevelői jellemvonás: nemcsak panaszol, nemcsak sürgeti a javítást, hanem dolgozik is azon, emberi kötelességnek vallva segítenünk magunkén kívül a mások tökéletesedését is. A nevelői gondolkodás alapja egyesekben is, nemzedékekben is az elégedetlenség; tette indítója a javítás vágya. Ezeket SZÉCHENYI-től nem lehet elvitatni.

És hogy amaz alaptételeknek nem iskolaállítást lett a következménye, hanem a gazdasági célzatú Hitel; nem nevelésügyi rendszeres fejtegetések, hanem a közgondolkodásnak a napi politika kérdéseiről való felvilágosítása; nem gyermekeket gyűjtött maga köré, hanem lóversenynyel és kaszinóval a felnőtteket akarta közös gondolkozásra, érdekeik felismerésére rávezetni: mindez csak erősíti azt a felfogásomat, hogy SZÉCHENYI gondolkodása a szónak magasabb értelmében csakugyan nevelői gondolkodás. Ennek ugyanis következménye a nevelői tevékenységnek az az irányító elve: az emberekről úgy kell ítélnünk, amint vannak s nem úgy, amint lenniök kellene (Világ), tehát a javító munkát nem azon kell kezdenünk, amin az elmélet szerint legjobb volna, hanem amin a körülmények miatt legsikeresebben lehet. A nevelő tudatosságát az bizonyítja: alkalmazkodik-e a körülményekhez, az emberi lélekhez. SZÉCHENYI tevékenységének éppen ez az alkalmazko-

dás jelölte meg az irányát, főként pedig az első, tervszerű lépést.

A Hitel kiadásával ugyanis közvetlenül anyagi hasznot célzott, de csak azért, hogy ilyen módon általánosabban éreztesen meg szellemi szükségleteket. Mindig ez a meggyőződése: »Csak úgy remélhetünk ránk és utódainkra nézve üdvöt, ha szellemi alapon nyugszik jelenünk és jövőnk, ha szellemi alapon nyugszik anyagi kifejlésünk és nem viszont« (Kelet Népe). Nem rajzolgatott ugyan ábrándosan valami sehol nem létező országot, hanem a közvetlen szükségletek szerint cselekedett, de mindig a benne tisztán élő *ideán* volt a tekintete. Az vezette, ami még nincsen, de aminek lennie kell: a sajátosságában kifejlett, megnemesedett, nemzeté lett magyarság. Efelé törekedve, világosan látja az eszményi társadalom körvonalait, melyben őt egyképpen érdekli a fejedelem trónja, a gazdagok palotája, a szántóvető kalibája s amely szervezetben mindenki a maga helyén van, ott végez tökéletes munkát. Az ő lelkében már fennáll minden ember, a legkisebb is, emberi méltóságának magaslatán; nincs alacsonyság, sem közepszerűség és megvalósult a lehető legnagyobb résznek lehető legnagyobb boldogsága.. Ez az eszmény, melynek érdekében hatni igyekszik mindenkire. Maga ez az igyekvés és ennek a hatása félre nem ismerhetően nevelői igyekezet és nevelő hatás éppen -azért, mert az egyes emberekre irányul. Mivel pedig állandóan e hatás módján elmélkedik, ez nyilván nevelői gondolkodás.

Azért SZÉCHENYI a szónak iskolás értelmében paedagogusnak mégsem mondható. Azonban abban a magasabb rendű értelemben, amely szerint a paedagogus a jövő alakulásának tudatos előkészítője, a haladás lelki feltételeinek elgondolója és megalkotója, ebben az értelemben SZÉCHENYI igenis paedagogus. Senkisé. láthatja másként: SZÉCHENYI szerint az emberiség, a nemzet emelkedésének feltétele minden tudatosan dolgozó, egyes ember; a tudatos munka feltétele az önismeret; ennek forrása a teljesen kiművelt emberi értelem. SZÉCHENYI politikája tehát benyúlik mélyre, az egyes ember lelkéig és így politikai gondolkodása nevelői jellemű, mert a hatás útjait is keresi. A paedagogiai és a politikai gondolkodás természete okozza ezt a találkozást; nemcsak ő benne, hanem minden alaposan gondolkodóban.

Amely nemzedéket ugyanis a jövő foglalkoztat, abban a nevelői gondolkodásnak lehetetlen csupán magára a nevelésre szorítkoznia, mert annak távoli célja és óhajtott eredménye kivan pontos megállapítást és a részletekben is pontos érvényesítést; a politikai gondolkodás meg nem maradhat nagy általánosságokban és magasságokban, hanem benső okokból kénytelen megkísérelni azokat az egyszerűbb lépéseket is, melyekkel nagy céljaihoz közeledhetik. Az ilyen korszakban világos, hogy csak a nevelés az igazán gyökeres cselekvés, mert a közállapotok jobbra változásához az emberek akarata az első kellék. Ezt a mély értelmét nyerjük SZÉCHENYI nyomán az állampolgárrá nevelés, politikai nevelés jelszavának, mely három világrészben irányítja most a nevelői gondolkodást, sokszor bizony nagyon sekélyes tartalommal. S ez a SZÉCHENYI-féle felfogás teszi kétségtelenné a mai felnőttek nevelői feladatát: gondoskodnunk kell arról, hogy a mai serdülőkből olyan emberek váljanak, akik a nemzetet megtartják; akik, ha tán porba omlanék, majd felemelik; akik, ha mi elvész vagyomban, tekintélyben, külső becsületben, önbizalomban, azt visszaszerzik.

SZÉCHENYI jelentősége nevelésünk- jövőjére azért igen nagy, mert hatása alatt a politikai és a nevelési feladatot teljesen egynek látjuk.

SZÉCHENYI eszméinek általánosabb elterjedése nevelésünkre egyébként is nagy és jó hatást tenne. Mert hatásának kell lennie annak, aki szükségletet elégít ki s SZÉCHENYI-ben a nevelés kérdéseinek egész sorára van felelet. Csak néhány, nevezetes kérdést említek.

Ma nincs tiszta képe a nemzetnek arról; milyenné kell nevelnünk minden embert, ha a nemzet javát mindenkitől várjuk. Nem látjuk tisztán: mily vonásokat tartsunk szemünk előtt, hogy a nevelés végre csakugyan nemzeti legyen. Inga-  
dozunk abban is: hogyan felelne meg a nevelés az ember természetének; Nincs olyan irányeszménk, mely a nevelés mostani feladataiban tétovázás nélkül mutassa az utat és egyesíteni tudja az iskolának és a nem-nevelőknek, a nagy-közönségnek egymásról annyira eltérő-észjárását. S mindez hiányzik azért, mert nincs olyan alapgondolat sem, melyben a nevelésen elmélkedők egyetérthetnének és amelyen a köz-nevelés lehetőén tökéletes szervezete fölépülhetne.

Hogyan fogjuk fel azt, amit erre SZÉCHENYI-től hallunk: kinek-kinek személyes kérdése. Itt most csak azt mutatom be: mivel tölti ki e mai hézagokat SZÉCHENYI gondolkodása s milyen viszonyban van az ő felelete a mai állapottal.

A nevelés elméletében ma jóformán ellenmondás nélkül uralkodik a nevelésnek az a közösségi (socialis) felfogása, mely az ember társadalmi létéből indul ki. Innen szükségképpen jutunk el arra az álláspontra, melyen az egyén és a közösség szempontja egészen egybeesik s a közösség különböző alakulásai (emberiség, nemzet, család és másfelől az egyházak) a nevelésben az őket igazságosan megillető mértékig érvényesülnek. SZÉCHENYI erre az álláspontra nagyon egyenesen vezet, ekként: Az emberiség sok nemzetből áll, mindenik nemzet igen sok egyes emberből; az emberiség haladása egyértelmű a nemzetek kifejlésével, ez pedig az egyes tagok tökéletesedésével jelent egyet; viszont az egyes emberek nem magokban, nem tetszés szerinti csoportokban, hanem csak mint nemzet lehetnek nagygyá, számukra a nemzet testesíti meg az emberiséget, melynek körében azonban egyetlen nemzet sem magában álló, hanem csak egyik egyénies alakulat; tehát mindenki az egész emberiség haladásához járul munkájával, de ennek körülményeit a nemzet mutatja fel; a nemzetek alkotják együtt az emberiséget, de az egész szempontjából az határozza meg a nemzetek értékét, mennyire általános bennök az egyes emberek egyéniségének teljes kifejlődése. SZÉCHENYI értelmében tehát a nevelés alap gondolatául azt állapíthatjuk meg, hogy a közösség és az egyéniség egybeeső szempontját következetesen, együtt alkalmazva, a nevelés: *nemzetnevelés*. E kifejezés megjelöli azt a tényt, hogy a nevelés mindig a nemzet körében folyik és arra hat; meg azt a követelményt, hogy a nevelést mindenben nemzeti tudatosság vezesse. Feladata tehát ez: segítse az általános, emberi haladás érdekében a nemzet haladását az által, hogy minden embert teljesen kifejtsen, azaz nemzeti tudatosságra emel s a közös munkában való részvételre képessé és készsége tesz. Ekként a nemzetnevelés eszméje a nevelői gondolkodásnak határozott irányt szab, kimutatja a nevelés állandó, határozott célját és megköveteli, hogy az iskolaszervezet ebben az irányban, ezt a célt

szolgálja. így minden nevelési kérdésben a nemzet gondolata az alapvető, amire SZÉCHENYI az emberi társadalom alkatának megfigyeltetése útján vezet el.

Minthogy SZÉCHENYI a haladást hirdeti és akarja, tehát a nemzetet sem nézi változhatatlannak: ezen az alapon gondolkodása tovább is a tényeken épül. S abból a nevelésre az következik, hogy aminek a haladását akarjuk segíteni, annak – a nemzetnek – mai állapotát kell tisztán látnunk, ebből érthetjük meg a mai feladatot. Figyelmeztet a maga korának társadalmi harcaira, melyeknek újraéledését, máig történt dakulását és mostani jelenségeit jól ismerjük; rámutat a lakosság vallásfelekezeti és nyelvi nagy széttagoltságára, aminek veszedelmei előtt lehetetlen ma szemet hunynunk. E szemlélődés eredménye ez a tétele: ahol nemzet van, ott annak belső kifejtése minden további emelkedés kútfeje; ahol pedig még nincs nemzet, ott legelső a nemzet alakulás, minden lakosnak az emberiség közös jogaiban való részesítése (Stadium). Ez a gondolat alkalmas arra, hogy ma a közgondolkodásnak középpontja legyen. Mindkét része, a belső kifejlés és az egyesülés, egyaránt szükségletünk ma is.

Ami a belső kifejlést illeti, nem multa még idejét SZÉCHENYI panasz: nem volt még olyan magyar fejedelem, aki »a magyarnak eredeti sajátságára állította volna annak polgári kifejlését, . . . legtöbb magyar fejedelem a jó vagy rossz szerencsének, amint éppen jött, hagyta át keleti vérünk kiképzését« és üres még a lapja történelmünkben ma is »azon főnöknek, ki magyar szellemben fejtené ki nemzetünk erejét s azt a törvények közt szigorú kézzel tartva, azzal nagyszerűt, állandót, a nemzethez illőt vinne véghez« (Polit. progr. töred.). Erre a belső kifejtésre azonban nem elég valami meglevőnek tervszerű megtartása, hanem a nemesedésnek kell vele együtt járnia. Mindaz, amit sok helyen az emberi nem feldicsőítéséről, vérünk (fajunk) nemesítéséről, az emberi nem szebbítéséről gondol, együtt van egészen programmszerűen ebben a felkiáltásában: »Igen, drága Földiek, jövendőnknek alapja nem egyéb, mint nemzetiségünk biztosítása és nemesebb kifejtése.« (Kelet Népe.) És ennek természetes az a következtetése, hogy minél bonyolultabb valamely szervezet, annál kevésbé lehetséges egyformán végeznünk a munkát mindenik részén; minél



magasabbra akarjuk a nemzetet fejleszteni és nemesíteni, annál gondosabban kell alkalmazkodnunk egyes részeinek különleges állapotához. A részek helyzetét pedig nem magukban, hanem az egészben nézve ismerhetjük fel s ezért csak annak leginkább feltűnő jellemvonása lehet a munkának eredményes irányítója.

Ilyen legfőbb, jellemző vonása helyzetünknek, hogy itt nincs, még ma sincs, egységes nemzet. Erre alkalmazva SZÉCHENYI tételét s óhajtva »egy testté olvasztani hazánk gyengédkedő s oly számtalan nemzetségét« (Hunnia): SZÉCHENYI szellemében nevelői gondolkodásunk és iskolai nevelésünk mai feladata a *nemzetté nevelés*. E gondolat SZÉCHENYI eszmemene-téből fakad; de a mai viszonyok igazolják. Most valóban az a feladat, hogy a haladás érdekében lakosságunk mindenik részét, az annyiféle ok miatt szétváló csoportokat, a közvetlen környezetök hatása alatt oly különbözően gondolkodó egye-seket mind olyan tagokká neveljük, akik az együvé tartozást felismerik és akarják is. Ez a követelmény határozottabb értelművé teszi a belső kifejlés változatosságának a követelését is: mindenik rész a maga sajátosságában kifejlődve lesz érté-kes tagja az egésznek, csak így lesz ereje, ami nélkül az egységet nem támogathatja. A nemzetté nevelés eszméje mindenik rész számára határozottan mutatja azt az utat, melyet az alapgondolat, a nemzetnevelés gondolata, a mostani viszonyok között parancsolóan kijelöl.

Hogyan lehetséges ez a nemzetté nevelés? SZÉCHENYI feleletét az a felfogása adja meg, hogy az emberekkel az emberi természet ismerete és számbavétele nélkül semmit sem lehet elérni. Ezért neki tevékenységében irányelve: ne kívánjunk az emberektől érdekeikkel ellentétes dolgot (Világ), mert haszonkeresés nélkül semmisen történik a világon (Hitel). Ez neki meggyőződése, melyet szintén tapasztalásból szerzett. Oly mélyen látja a mindenen diadalmaskodó haszonvágyat az ember lelkében, hogy »előbb vége lesz a magyar honnak, de még csillagunk is visszatér a nagy mindenség kebelébe, mielőtt azt onnan ki lehetne irtani« (Stadium). Es ezen ő nem sopán-kodik, hanem kimondja: nem is olyan alacsony vágy ez, csak adjunk neki józan irányt, fordítsuk nemes célra, közhaszonra (Stadium). Milyen egyszerű és bölcs nevelési tanács ez; talán

azért nem követték még sohasem! Nem irthatjuk ki a haszonvágyat s tudjuk, hogyha a nemesebb embert a becsület vazeti is, a sokaság mozgatója mindig a haszon (Stadium): igyekezzünk hát megadni a módot ez emberi közös vonás nemesedésére a dolgok kapcsolatának, az emberek egymásra való hatásának felismertetése által! így világosodik meg az egyesekben: mi az ő igazi hasznuk.

A haszonvágygyal kapcsolatos két másik vonása az emberi természetnek. Egyik a javítás vágya, mely magunk helyzetének folytonosan kedvezőbbé tételére serkent és amely miatt az ember csak akkor nyugszik meg, ha teremthet valamit (Világ). A másik tehát az alkotás vágya, mely »sejtve vagy sejdítetlen« mindenkiben él s ha nem nyilatkozik, annak csak tudatlanság vagy gyengeség az oka (Világ). SZÉCHENYI már most azt kívánja: ezt az ösztönt elégítsük ki, fejleszszük akarását, tűzzünk célta eléje, vagy mindenkivel kerestessük meg az őt kielégítő célta s vigyünk rá mindenkit, egyéneként az egész nemzetet, annak megértésére, hogy a magunk alkotó tevékenységéhez a másokkal való együttműködés is szükséges, a magunk helyzetének javulása éppen nem független a közviszonyoktól. Azt kell világossá tenni minden emberben, hogy a közjó munkálását a magunk java követeli: anyagilag is, mert a közért hozott áldozat sokszorozva száll vissza ránk és utódainkra; lelkileg is, mert a közért való munka megelégedést és benső csendet teremt bennünk, erősíti minden komoly munka főfeltételét, az önbecsérzetet (Hitel). Meg kell értetnünk, hogy sok ember valóban nagy erő, de csak ha közösen dolgozik egy célra. Közös célra való egyesülés pedig a sokaság sokféle elemei között csak úgy lehetséges, és ha létrejön is, csak akkor tartós, ha minden résztvevő fáradozása az önmaga jólétét emeli bizonyos, vagy előre látható haszonnal. Különböző rendűek között legerősebb kapocs á közös érdek. Az emberiség tetteinek ezen a legmélyebb indítóján csak olyan ember szomorodhatik el, aki ábrándok világában él s a színpadi erényeket becsüli mindenek felett (Világ). A közérdek hozza létre az egyességet (Világ), az egyetértést, aminek hiánya sok bajnak oka: nekem nincs, neked sincs, mert nem értjük egymást (Hitel). Minél több embert sikerül a haszon vágyán megfogva, a javítás és alkotás vágyának tért és sikert

biztosítva, a közös érdek felismerésére elvezetnünk, vele a maga hasznát egyetemes szükségletek kielégítésében megláttatnunk: annál sikeresebb a nemzetté nevelés, mert ekkor a ma külön érdekeket látó részek egységgé, azaz egyakarátú, összetartó, közös célra néző nemzetté válhatnak, melyben erős közszellem uralkodik.

Ha a nevelést SZÉCHENYI szellemében nemzetnevelésnek értjük, ha ma az egésznek középpontjává a nemzetté nevelés gondolatát tesszük és ha az emberi természetből kiindulva, nem resteljük a haszonvágyat elfogadni a nevelés irányító-jául: akkor jövendőnk nevezetes biztosítékát szereztük meg, mert így az iskola munkája és a rajta kívül élők gondolkodása között összehangozás jöhet létre, amitől most anynyira távol vagyunk. Ismeretes, hogy az iskola tudatosan dolgozó munkásai mennyi nehézséggel küzdenek a közönség gondolkozásmódja, vagy éppen gondolatnélkülisége miatt; ismerjük másfelől azt a sok panaszt is, mely az iskolai munka mindé-nik részével való, általános és nem alaptalan elégedetlenségéből származik. Ha SZÉCHENYI-vel gondolkodunk, e baj csökkenhet. Akkor ugyanis mindenki megérti, hogy a nevelés – mert mindenkire nézve hasznos akar lenni – a legnagyobb közös érdek; nem önmagáért van, hanem a közt szolgálja; ezért nem is erőltet rá senkire semmit, hanem arra nyújt módot, hogy a nemzetnek mindenik tagja bármelyik irányban is megtalálja a neki való elő-készülés alkalmát. Kialakulhat tehát a köznevelés eszményi szervezete, amely egységes, azaz részei tökéletesen kiegészítik egymást, de nem egyformásít, mert csak a változatosság ad módot a minden irányú nemzeti feladatok elintézésére; ez a szervezet befejezett, azaz alapelvének minden következménye benne van, de nem merev, mert ha a nemzetnevelés a mai feladatát betöltötte, a szervezetnek az újabb feladathoz kell idomulnia. Így aztán remélhető, hogy a közgondolkodás általános nevelői gondolkodássá nemesül és megszűnik az iskola mostani magára hagyottsága, mert megértjük, hogy a nemzetté nevelés nem lehet sikeres, ha ez. a szándék csupán az iskolát hatja át. Hiszen egyetlen intézmény sem dolgozhatik eredményesen a közért, ha a közfelfogás iránta bizalmatlan, vagy éppen ellenséges.

Ez az általános nevelői gondolkodáson nyugvó nevelés lehet azután valóban *nemzeti nevelés*. E kifejezésnek itt határozott értelmét találjuk. SZÉCHENYI szellemében ugyanis azt a módot jelölöm vele, amely módon a nemzetnevelés valamely nemzet körében folyik. A nevelés akkor nemzeti, ha alkalmazkodik a nemzet helyzetéhez és a nép jelleméhez. A jellem meghatározása felettébb nehéz, sőt kivált a rendkívül sok keveredés miatt lehetetlen feladat. Nekünk teljességgel nem is lehet határozott nemzeti jellemről beszélnünk, anynyiféle elemből állunk. De nem is ez a fontos, hogy például a magyar és nem-magyar vonások végső eltéréseit ismerjük, hanem hogy lássuk, a közös emberi vonások hogyan nyilatkoznak bennünk. Csak így szabad értenünk és ily értelemben szabad felhasználnunk azt, ami SZÉCHENYI véleménye szerint a magyarnak a jelleme, hogy t. i. testi és lelki tehetségét, tulajdonságait sajátossága szerint fejti ki; életét személyiségéhez és körülményeihez alkalmazza; önálló s erre az önállóságra törekszik; önbecsérzete neki az első; férfiasan öntudatos; önérzetes, komoly, igazságos; bátorsága nem vakmerőség, hanem erkölcsi bátorság, a nemzeti közösséget, az egyesnek a nemzettel való teljes egybeforrasát mélyen átérzi; nem a korlátlan egyéni függetlenség, hanem a társasági szabadsághíve. S nem csupán a magyarokat bélyegzi a hiba sem, amit SZÉCHENYI szomorúan lát, hogy t. i. a magyar ember előítéletek rabja és elbizakodott; czivakodásra és széthúzásra hajlandó; nem szeret tudományokkal foglalkozni; a saját egyéni értékét túlbecsülve aristokrata (de nem SZÉCHENYI értelmében), másnak az egyéniségét nem becsüli meg. Bármily éles megfigyeléssel jegyzett is fel SZÉCHENYI számos adatot a magyar jellemhez, mindaz nem elég a nevelés magyar irányának teljes, tudományos meghatározásához; értékes útmutatást azonban mégis ad. Kivált ha alapul vesszük a nemzet helyzetét, amit megállapítani mégis könnyebb. Eszerint nemzeti létünk biztosítása és nemesebb, kifejtése a feladat. Evégre a nevelés munkája kettős: törekszik kifejleszteni a felismert közös vonásokból mindazt, ami a nemzet haladásához szükséges; másfelől pedig igyekszik jó irányt adni, vagy legalább rossz hatását meggátolni annak, ami a haladásnak akadálya. A nevelés tehát a nemzetet tudatosan fejlesztő és saját tagjainak

rossz hajlamaitól előrelátóan védelmező tevékenység, melynek párhuzamos fővonásait SZÉCHENYI munkáiból ekként lehet összeállítani.

A nemzet haladása érdekében a nevelés arra iparkodik, hogy minden egyes ember testi és szellemi tekintetben összhangzóan kiműveltség, aminek eszköze a tanítás, testgyakorlás, főként az embernek magának megismertetése; ezzel ellentétben a haladásnak akadálya a testi vagy szellemi fejlesztés egyoldalúsága, a szellem megerőltetése, a test elgyengítése vagy gyengének meghagyása.

Szükséges az értelem lehető legteljesebb kifejlesztése; káros a félműveltség, tudákoság, az érzelmek uralkodása. A nevelésnek célja az ítélő erő fensőbbségének megállapítása, óvakodnia kell azonban az emlékezet és képzelet különös kifejtésétől s nem szabad megengednie az előítéletek uralkodását.

Fontos felhasználnunk a nevelésben mindenkor a gyermek tapasztalását, mert egyenlő tudásuk között mindig a tapasztaltabb az első; így áll ez a nemzetekre nézve is; ezért szükséges más nemzetek tanulmányozása és ezért dolgozzék a nevelés ellene a szűkkörű nemzeti elzárkózásnak, melyből a káros öntúlbecsülés fakad s az egész nemzetet megronthatja.

A nevelésnek ugyanis legfőbb értékű rendeltetése egyénre és nemzetre nézve az önismeretnek, azaz magunk és környezetünk pontos ismeretének, létesítése, mert a haladásnak ez az alapja, az önismeret nélkül való ember és nemzet elfogultsága pedig a legnagyobb akadálya.

Együtt jár az önismeretre juttatás követelményével az is, hogy kifejlesztjük mindenki egyéniségét, mert csak így érvényesülhet a benne levő *isten szikra*, vagyis az egyéni mirevalóság; káros tehát a nevelésben minden egyformásítás és kényszerítés.

Az egyéniség kifejlődésének eredménye legyen az önismereten épülő önbizalom, önérzet, amivel – mert mások értékét is ismerjük – a szerénység jár együtt; ezeket a nevelés szándékosan fejleszse is, de ne engedjen utat az önhittségnek, elbizakodásnak, nagyképűségnek és a hízeldésnek.

Mindezekkel gondoljon a nevelés rendszeres tanítás közben, melynek feladata főként a tanulás vágyának, az ismeretszerzésre való törekvésnek felébresztése; ezt azonban t'eljesen meggátolná a tanulni valók felhalmozása, az elme t'ütömése.

A tanítás vezessen mindenkit a benne levő lehetőség szerint önálló gondolkodásra, hogy kifejlődhessék a szellemi önállóság; óvakodjék minden nevelő a tanítványain való szellemi gyámkodástól, mert az így nevelt ember majd felnőtt korában is örökösen támasztékot keres.

Vezessen a nevelés a legkisebb dolgokban is a munka teljes elvégzésére, alaposágra, állhatatosságra; gátolja meg folytonos éberséggel a felületességet, a körülbelül és nagyjából való dolgozást.

Teremtse meg az egész életre minden cselekvés erkölcsi alapját, kifejlesztvén az akarat erejét és benső szükségletté tévén a szándékok tisztaságát; ne t'urje tehát semmiben a határozatlanságot, tétovázást és a kezdetben ártatlannak tetsző, kicsinyes indítékokat.

Fejtsük ki mindenkiben a közösség tudatát, aminek eredményeként kiki igyekezzék az egyéni és a nemzeti érdek megegyeztetésére; ne engedjük tehát megerősödni az önzést, sem kifejlődni az irigységet.

Szoktasson a nevelés arra, hogy másokat megbecsüljünk, de magunkat is megbecsültsük s érttesse meg, hogy első-sorban nekünk kell megbecsülnünk magunkat, testünket és lelkünket, más-tól csak úgy várhatjuk. Aki így gondolkodik, megérti másban is az önmaga megbecsültetésére való törekvést, tehát nem bánik másokkal felfuvalkodva, lenézően vagy erőszakosan.

Ezen az úton teremtsen a nevelés mindenkiben jóakaratot egymás megértésére s vessen gátat a széthúzásnak és gyűlölködésnek.

A nevelés eszményi célja SZÉCHENYI értelmében az olyan nemzet, amelynek minden tagja egészséges, lelkében nemes. Minden követelményt magában foglal ez a négy, az egészséget és nemességet jelentő tulajdonság: nemzetiség, polgári erény, igazság, szabadság. Értelmezésüket csak rövidre fogom. A nemzetiség szava SZÉCHENYI-ben azt jelenti: *nemzetiesség*, azaz a nemzeti tulajdonságok összessége, haza-

szerepet, a nemzethez való ragaszkodás, nemzeti önértet. A nemzetiség tehát lehetetlenné teszi az idegenmajmolást, mert maga sajátjaiban akar az ilyen ember kifejlődni, és a világpolgárságot, mert ez csak ál-természet s igen sok vagy téves tudománynak éretlen és savanyú gyümölcse. (Hitel). A nemzethez ragaszkodás fejlődés eredménye az emberben; emelkedettsége a gondolkodásnak, amely a nemzetnek az emberiséghez való viszonyát tisztán felismerte.

A polgári erény értelmé SZÉCHENYI -ben felettebb egyszerű: a kötelesség érzése és teljesítése. Akiben megvan, irtózik attól, hogy dologtalanul éljen s a baj forrását mindig másban és nem elsősorban önmagában keresse. De a polgári erény kifejlődésének feltétele, hogy a munka nyomában siker és illő elismerés járjon, mert »a tanútlan erény« csak kiválasztott lények sajátja (Hitel).

Az igazság az egyes emberben mint igazságérzet, őszinteség nyilatkozik; az igaz ember szereti a nyilvánosságot és az egyenességet, távol van tőle minden hazudás, álnokság, homály és czimboráskodás. Aki az igazságtól irtózik, az önmagát csalja vagy engedi, hogy mások csalják (Világ). Csak a valóság az emberiségnek egyetlen célravezető kalauza (Világ); hazájának nem a mindent dicsérő használ, hanem az igazmondó (Hitel).

A szabadság soha nem jelent zabolátlanságot, hanem erkölcsi bátorságot és megelégedettséget, aminek ellentéte a gyávaság és az örökös elégedetlenkedés. Igazán szabad és megelégedett csak az az ember lehet, aki lelkileg független, azaz akiben van élettudomány, tiszta lelkiismeret, aki egészséges és takarékosága által vagyonában – ha mégoly kicsi is – rendet tart s így másra nem szorul. .Soha nem szabad, mert lelkében nem független az olyan ember, akit élehetlensége, mulasztásainak tudata, betegsége, vagy tékozlása bajba juttatott, vagy bajba juttathat, meg aki a szerencsét hírben, kincsben, hatalomban látja. (Világ.)

SZÉCHENYI azt kívánja, hogy ezt a szellemet az egész nemzetre kiterjedő nyilvános nevelés terjeszsze, amely nevelés rendezése az állam dolga (Naplója i. h. 161), mert a lakosok testi és lelki szebbítése legfőbb hivatása és legszigorúbb kötelessége a fejedelmeknek és a kormányoknak (Önismeret).

A kívánatos nevelésnek ez a jellemzése bizonyára nem egyedül a magyar nevelésre illik. Kétségtelen azonban, hogy SZÉCHENYI mindezeket – ámbár nem így összeállítva, hanem egyenként, alkalomadtán – a magyar viszonyokból állapította meg. Ezt munkáiból teljes pontossággal lehet kimutatni. Most azonban nem SZÉCHENYI kora s nem is kívánságainak a tárgyi alapja érdekel bennünket, hanem a magunk kora s az a kérdés: tanulhatunk-e ebből ma is, kellene-e nekünk most ilyen szellemű nevelés?

A válasz ez. Irtózatosan sokszor derül ki, hogy egész közéletünk mindenik terén milyen sok a magasabb czélok nélkül élő, egyben-másban, vagy mindenben gyenge, munkát nem bíró, nem is akaró, sikertelen, magát mégis túlbecsülő ember és ez mind mégis felfelé törtet; tudjuk, mily sokan vannak a szolgálalkúek és az ember létökre is csúszómászók, mily sok közügyeinkben az elmaradottság és gyűlölködés, a bűn és rosszlelkűség, mily rémítően fogyatékos sokfelé az országban az egészség és mint halad a züllés útján a társadalom mindenik rétegében a vagyoni rend. És ha ezt mind tudjuk, akkor égetően nagy szükségét érezzük nevelésünkben. SZÉCHENYI szellemének, hogy a nevelés eredményeként ezután minden helyre olyan ember jusson, aki látja munkájának egyetemes jelentőségét; minden tekintetben – testben, jellemben, tudásban – erős, munkára képes és hajlandó, sikeresen dolgozni megtanult, jóakarátú mások és a közdolgok iránt, céltudatos és önérzetes és – ahogyan SZÉCHENYI mondja a »valódi magyar«-ról – »vaktán senkit se követ, maga körében marad és bármí csekély lenne is tisztje, annak tökéletes teljesítése által ad dísz és fényt.« (Hitel). Valóban, nekünk ma mindennél nagyobb szükségünk van a »SZÉCHENYI szellemében való nevelésre, hogy megértse mindenki, mennyire életszükséglete a nemzetnek ma is, amit »SZÉCHENYI annak hirdetett: a »reform, progressio nemzeti és alkotmányos vágásokban, engesztelődés minden hazafiak iránt s mindenek fölött erkölcsi és társadalmi tisztaság« (Polit, progr. tör.).

SZÉCHENYI mindezt meg akarja értetni mindenkivel s a megértés feltételét is megjelöli. Nyilvánvaló, hogy a teljesen és egybehangzóan, testileg, erkölcsileg, szellemileg kifejlett embe-  
rektől várja a nemzet jobb jövőjét, de ennek igazi forrását s



az ember kifejlésének és munkásságának igazi biztosítóját az értelemben látja. Mindenki ismeri ezt a sokat idézett mondását: »Minden kifejlődés, erő, érték és szerencse legmélyebb sarkalata a kiművelt emberfő« (Hitel), meg ezt a másikat: »A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma« (Hitel). E gondolat fejtegetése különös figyelmet érdemel nevelési tekintetben, mert eszerint a nevelésnek az értelem fejlesztése a központi feladata, melynek jól végzésén fordul meg a haladás és az erkölcsi tisztaság is. Fokozza SZÉCHENYI eme tanításának érdekességét az a körülmény, hogy ma az egész világ hangos az erkölcsi nevelés jelszavától, melynek legélénkebb hangú hirdetői az értelmi nevelés egyoldalúságát és túltengését okolják minden mai, tagadhatatlan erkölcsi fogyatkozásért. A jelszó mindig könnyen vihet bajba, mert túlzásra csábít; elfelejteti velünk, mi a jelszó tartalmában igazán lényeges és még inkább, hogy nincs benne minden, ami lényeges. Ez történik ma ebben a kérdésben is.

Ezért indokolt és szükséges minden alkalommal hangoztatnunk, hogy az erkölcsi és értelmid nevelést ellentétesnek, egymás akadályaiul feltüntetni helytelen és veszedelmes. Csak az alapját mutatom be annak, amit erről SZÉCHENYI-től tanulhatunk. SZÉCHENYI megérteti azokkal, – akik nem tudnák, először is azt, hogy az/ egész kérdés nem ezen a vitán fordul meg, az általános erkölcsi bajokat' em lehet pusztán a neveléssel, a még olyan erkölcsi neveléssel sem, eltüntetni, hanem a nagyon messzire előre látó, józan törvényalkotás teremthet lassanként jobb állapotot, mert – úgymond – könnyű megelégedettnek és csendesnek lennie annak, aki mindenben bővelkedik, de a szegénynek, fázónak vajmi nehéz (Hitel) s mert maga az erkölcsi előny mit sem ér, ha a nép nagyobb része koplalni kénytelen (Önismeret). De beláttatja másodszer azt is, mennyire helytelen túlzás az erkölcsi nevelést az értelmi neveléssel bármily kis mértékben is ellentétesnek tüntetni fel. SZÉCHENYI arra eszméltet, hogy az értelmi nevelés nem jelent egyet az ismeretközléssel! Ma határozottan összezavarják ezt a kettőt sokan s az értelem fejlesztését mondják túlságosnak, holott a befogadni valók tömege ellen jogosult a panasz. Ezt SZÉCHENYI is hangoztatja elégszer s nagyon jól látja, hogy »nem maga a tanulás és a tudomány mennyisége teszi az

embert okossá, hanem azok megemésztése és jól elrendezése» (Hitel). Azt azonban szükségesnek tartja, hogy az ember okos legyen s a magyar »az oknak népe« (Kelet Népe). Ennek pedig bizonyára az értelem fejlesztése az útja. S ugyan tagadhatjuk-e, hogy itt ma egyénnek és nemzetnek éppen az a baja, hogy nincs elég kifejlett értelmű, okos ember, aki a maga feje után tudna járni és akit nem lehetne semerre félre vezetni. Nincs pedig azért, mert az iskolai tanulás – jórészt és általában mondva – nem gondolkodtatás, hanem adatok átadása, amiért azután most is, mint ahogyan SZÉCHENYI tapasztalta, igen sok ember »nem gondolkodik, nem szeret, de nem is tud gondolkodni« (Önismeret). Ma az egész tanításunk nem a mai közös feladatokra való rávezetés, holott SZÉCHENYI azt követelte, hogy ne hátrafelé, hanem előre nézzünk; nem ismertetjük fel az igazi közhasznot, nem is tanítunk tehát a kielégítésére, hanem erőtlenül és meggyőződés nélkül alacsony-nak, erkölcstelennek hirdetjük a haszonvágyat, ahelyett, hogy felhasználnék! Aki, mint SZÉCHENYI, annyira megvetés károsnak ítél minden középszerűséget, természetesen kél ki az értelem félig való kiművelése ellen, amiből többi rossz származik, mint a teljes érintetlenségből (Hunnia), miért a félig-meddig való kiműveltség az önállóságra elégtelen, ennek megvallására pedig hiú (Pesti por és sár). SZÉCHENYI kemény szavai súlyos szemrehányásként hangzanak, azt jelentvén, hogy az értelmi nevelés nemhogy sok volna, de aztán is elég, azért olyan sok a baj. S aki annyira fontosnak tartja minden ember részese-dését a nemzet munkájában, érthető, ha az értelem teljes kifejlesztését kivétel nélkül mindenkire nézve követeli. Csak a teljesen kiművelt értelmű ember látja változások és újítások szükségét, mert ez tudja felismerni a hiányokat s azok okait; ez akarja és munkálja is a haladást, mert meg tudja érteni, hogy a puszta bírálgatás és a másokra való várakozás semmin nem segít; ez feléri észszel, hogy aki az övétől eltérő véleményű, még nem szükségképpen rossz ember, tehát van reménység a közös célért való közös munkára; és ez érti meg azt is, hogy saját erkölcsi tisztasága nemcsak [kellems öntudat, hanem hasznos is, mert az ilyen ember »távolibb időkört« szab cselekvésének, vagyis távolibb következményekre is előre gondol. És ahoz is az értelem teljes kiműve-

lése kell, hogy felemelkedjék valaki arra az igen nagy magaslatra, ahová SZÉCHENYI visz és ahonnan tisztán látszik: minden javítást, a nevelést is, önmagunkon kell kezdenünk.

SZÉCHENYI hatása a nevelésre kettős: tárgyi és személyi. A tárgyi hatás abban áll, hogy a nevelői gondolkodás elmélyül, látszólag apró dolgoknak is a nemzeti jövő érdekében való nagy jelentőségét ismeri fel. A mai dolgokon való gondolkodásra kényszerít, de kiemel ezek köréből, föléjük. Elvi alapot ad s így a más tetemes magaslatból, az örökös haladás nézőpontjából, bíráló szemmel láttatja. Gondolkodásunk tisztábbá, céltudatosabbá válik s ennek a nyomán az iskolai nevelés közeledhetik az élet szükségleteihez, mert SZÉCHENYI szelleme a levegőben járást nem engedi s nemcsak az elmélkedésben, hanem az iskola szervezetében, a nevelés módjában, a tanítás anyagának kiválasztásában is érvényesülni kíván, ha egyszer megértettük. Aki SZÉCHENYI-t ismeri, nyilván követi is.

És mindennél fontosabb éppen az a személyi hatás, melyet a lelkébe látó olvasóra tesz. Nem lehet elzárkózni az ilyennek ama belátás elől, hogy a javítás, nemesítés kivétel nélkül minden ember kötelessége (Önismeret), magára és másokra nézve. SZÉCHENYI olvasása erős eszköze volna a nevelői gondolkodás általánossá léételének. Ennek jó következései pedig a nemzeti jövőre nézve kiszámíthatatlanul nagyok. »Sokat emlegetjük, de nem szoktuk rendszeresen megvilágítani: mi a részök a nevelésben a nem felelős tényezőknek. S itt ne gondoljunk az egyházakra, katonaságra, mert ezek a nevelést az iskolai értelmezéssel rokon értelemben, határozott szervezettel végzik, hanem csupán arra a nevelő hatásra, amely minden emberből minden perczen árad mindazokra, akikkel érintkezik. Mily alakítóan hat p. o. egy-egy gyárban a munkaadó vagy munkavezető, egy-egy község életére a földesúr vagy a bérlő, híveire a templomon kívül is élete módjával a pap, a szülőkre a velők is érintkező tanító; mily nagy a hatása az orvosnak, ügyvédnek, bírónak, politikusnak, újságírónak, hivatalnoknak s alantasaira a feljebbvalónak, a közigazgatási tisztviselőnek, kereskedőnek, iparosnak, szóval mindenkinek s mily kevesen érzik ezért a hatásért a felelősséget! Ha mindenki gondolna arra, milyen erkölcsi hatású

környezetére s ennek egyes tagjai útján szélesebb körre is a maga gögje, kapzsisága, tudatlansága, durvasága, lelkiismeretlensége, pontatlansága, hazug alapon elért sikere, kérkedése, pártoskodása, rossz portékája, rossz munkája és minden fogyatkozása! SZÉCHENYI felébreszti minden olvasójában a lelkiismeretet, rákényszerít az önbírálatra, eljuttat az önismeretre. S akkor nem nézzük az efélet apróságoknak, mert sokszor nagy következesek szülőjét ismerjük fel bennök s látjuk, hogy valami hatásuk mások lelkében mindig megmarad.

Nagyon sokat, talán mindent jelentene közéletünk nemesedésére, ha saját életének környezetére tett nevelő hatását időnként mindenki megfontolná, első sorban kivált a minden rendű tanítók, akik így vajmi sok rossztól óvnák meg magukat és a nemzetet; meg a szülők, kiknek SZÉCHENYI nem alaptalanul veti szemökre, hogy mindig csak gyermekeiket oktatják a szülők iránt tartozó kötelességekre, de a maguk szülői kötelességeit annyszor elfelejtik (Hitel). A nevelői gondolkodás pedig állandóan vessen számot ezekkel a meg nem mérhető hatásokkal. Erre int SZÉCHENYI, mikor a kötelességről, bizalomról, az adott szó szentségéről és hasonlókról beszél, meg amikor arról szól, hogy jobb nem mindig csak nyomtatványokból tanulni, hanem inkább az életből, az emberektől (Hitel). Legyen hát minél több ember, aki megérdemli, hogy tőle tanuljanak'

Csak nagy lassan léphetünk közelebb ahhoz az időhöz, melyben minden ember SZÉCHENYI szemében él: úgy dolgozik, mintha rajta fordulna meg az egész nemzet előhaladása (Lovakról); amikor, ha valaki nehézséget érez vagy sötéten lát is, nem terjeszti a kishitűséget, hanem a benne élő erkölcsi törvénynek mindvégig engedelmeskedik, magában, erejében bízik, de magát soha el nem bízza (Polit, progr. tör.). Aki így él, az olyan ember s az olyan nemzedék megérti és tovább terjeszti biztatóan SZÉCHENYI igéit: »Ti vagytok meghíva egy sarjadék népét megmenteni! . . . Merjete nagyok lenni, ti, kik valami jobbra vagytok meghíva, kik egy szebb jövőnek lehettek urai!« (Kelet Népe.)

Ennek a mérésnek, a jobb jövőt teremtő akaratnak a kifejtése SZÉCHENYI értelmében a magyar nevelés mostani feladata.

## A kötelező szavazás.

Írta: BÚZA LÁSZLÓ,

### I.

A küszöbön álló parlamenti reform élénken foglalkoztatja a közvéleményt, első sorban a reformnak az az alapkérdése, hogy milyen terjedelmű legyen a választói jog, általános-e vagy censusos, általában, hogy mik legyenek azok a feltételek, melyekhez a törvényhozás e választásokban való részvétel jogát köti, másodsorban a szavazás titkosságának és a községenkénti szavazásnak a kérdése. A parlamenti választói jog többi nagyjelentőségű problémái azonban - minő az arányos képviselet, a lajstromos szavazás stb. - alig részesülnek figyelemben. Pedig egy olyan nagyarányú parlamenti reform alkalmából, a minő előtt mi állunk s a mely egész állami életünkre óriási kihatással lesz, mindezek a részletkérdések alapos megvitatás tárgyát kell hogy képezzék.

Ilyen érdekes és nagyjelentőségű probléma a kötelező szavazás kérdése is. VUTKOVICH SÁNDOR írt 1903-ban erről a kérdésről egy monographiát,<sup>1)</sup> melyben a kötelező szavazás mellett foglal állást. Újabban EÖTTEVÉNYI NAGY OLIVÉR,<sup>2)</sup> EDVI ILLÉS KÁROLY,<sup>3)</sup> FERDINÁNDY GÉZA<sup>4)</sup>, KRÜGER ALADÁR<sup>5)</sup> és KATONA

<sup>1)</sup> VUTKOVICH: A kötelező szavazás. Pozsony, 1903.

<sup>2)</sup> EÖTTEVÉNYI NAGY O.: A választói jog problémái. Budapest, 1907. 104-182. 1.

<sup>3)</sup> EDVI ILLÉS KAROLY: Kötelező szavazás. Jogállam. VIII. k. 1909. 170. és k. 1.

<sup>4)</sup> FERDINANDY: A választói jog történeti fejlődése. Magyar Társadalomtudományi Szemle. II. évf. 897-913.

<sup>5)</sup> KRÜGER: Az általános választójog kérdéséhez Magyarországon. Budapest, 1908. Kl. a Kath. Szemléből.

MÓRICZ,<sup>1)</sup> a belügyministerhez felterjesztett emlékiratok közül pedig a pécsi jogakadémia, a Kath. Népszövetség s a Keresztény Socialis Szövetség emlékirata nyilatkozott a szavazás kötelezővé tétele mellett. A kötelező szavazás ellen eddig a magyar irodalomban tudtunkkal csak BALOGH ARTHUR foglalt állást.<sup>2)</sup>

A kötelező szavazás intézménye abban áll, hogy a parlamenti képviselők választásában való részvétel jogi kötelezőséggé tétetik, melynek indokolatlan nem teljesítése esetén az illetőket büntetéssel sújtják. Ahol a szavazás nem kötelező – pl. nálunk, Magyarországon – teljesen a választó tetszésétől függ, hogy leadja-e a képviselőválasztás alkalmával szavazatát; ha valaki nem vesz részt a szavazásban, az állam nem vonja érte felelősségre és nem bünteti meg. Emellett a rendszer mellett a választóknak egy tekintélyes része mindig távol marad a szavazástól. így, hogy csak egy pár adatot említsünk, Németországban (1907.) 847, Franciaországban (1993.) 70, Olaszországban (1897.) 58-53, Svájcban (1908.) 52.58%-a él az összes választóknak szavazati jogával. Magyarországon 1896-ban a bejegyzett választók 73.6, 1901-ben 67.4, 1905-ben 67.8, 1906-ban 62, 1910-ben 69.3%-a szavazott le. Ezek a számok természetesen az országos átlagot jelentik. Nálunk, Magyarországon a legközelebbi képviselőválasztás alkalmával is több kerület volt, ahol a választóknak a fele sem adta le szavazatát.

*A választók abstinentiájának kétségkívül hátrányos következményei vannak.* Elsősorban azt eredményezi, hogy a parlament nem fogja helyesen visszatükrözni a nép politikai gondolkodását. A szavazástól való tartózkodás csak akkor nem lenne a parlamenti pártok erőviszonyaira befolyással, ha minden párt hívei egyenlő arányban tartózkodnának a szavazástól. Holott a tapasztalat azt mutatja, hogy az abstinensek nagyon is különböző arányban kerülnek ki a különböző pártok hívei közül. Egy jól szervezett párt sokkal nagyobb arányban képes a maga szavazóit az urna elé állítani, mint egy rosszul szervezett vagy éppen egy teljesen szervezetlen. Egyéb

<sup>1)</sup> KATONA MÓRICZ: Választójogi glosszák. A pozsonyi kir. jogakadémia évkönyve az 1911-12. isk. évről. 22-27. 1.

<sup>2)</sup> BALOGH: Politika. II. kiadás. Budapest, 1911. 175. és k. 1.

körülmények, a kormány részéről jövő pressio, a közönység részéről jövő terrorizmus stb. mind különböző arányban tartják vissza a különböző pártok híveit a szavazástól.

Amíg az abstinentia csak kis mértékben idéz elő eltolódásokat a parlamenti pártok erőviszonyaiban, addig kicsi a baj; de megtörténhetik az is, hogy egy jól szervezett s a többi pártokat terrorizáló kisebbség jut a parlamentben többséghez s így a parlament nem az igazi nemzeti akaratot fogja kifejezésre juttatni. Ez pedig már a népképviselőlet alap gondolatával és lényegével áll teljes ellentétben.

Az abstinensek nagy száma bonyodalmakat idézhet elő a politikai életben. A választók nagy részének pártállása és politikai gondolkozása teljesen homályban marad. A statisztika nem tudja megállapítani, hogy az abstinensek melyik párt hívei sorából kerültek ki, ennek a meghatározására megbízható eszköz nem áll rendelkezésünkre. Az abstineneket mindegyik párt a maga emberei gyanánt tekinti. A kisebbség ennek következtében azt fogja hirdetni, hogy voltaképpen ő a nemzet igazi akaratának a kifejezője, mert az abstinensek, ha a kormány erőszakos eszközei vissza nem tartották volna őket, mind a kisebbség jelöltjeire adták volna szavazatukat. A kisebbség ezen az alapon kétségbe vonhatja a többség uralmának jogos voltát, a mi obstructióhoz és egyéb parlamenti zavarokhoz vezethet.

A parlamentnek, ha a választók 30-40%-a, vagy éppen fele tartózkodik a szavazástól, nincs meg a szükséges tekintélye s monarchiában nem lesz képes akaratát elég erővel képviselni az államfő akaratával szemben.

Mindezek a szempontok azt teszik kívánatossá, hogy a választók lehetőleg teljes számmal vegyenek részt a szavazásban. A kötelező szavazás éppen ezt akarja biztosítani. A cél tehát kétségkívül helyes; de a cél helyessége még nem jelenti magának az intézménynek a helyességét. Vizsgálunk kell először, hogy elméletileg indokolható-e a kötelező szavazás, másodsor, hogy gyakorlati szempontból milyen előnyei és hátrányai vannak ennek a rendszernek.

Az első kérdés az, hogy a parlamenti választói jog jogi fogalmával és jogi természetével összeegyeztethető, tehát *elméletileg indokolható-e a kötelező szavazás?*

A parlamenti választói jog jogi természetére nézve két ellentétes nézettel találkozunk az irodalomban, az egyik szerint egyéni jog, a másik szerint közfunctio. A modern államjog az utóbbi nézetet fogadja el. Az államhatalom alanya az állam; egyesek csak az állam nevében, mint annak orgánumi vehetnek részt az államhatalom gyakorlásában. A monarcha sem egyéni jogát gyakorolja akkor, mikor törvényt szentesít, vagy hivatalnokokat nevez ki, hanem, mint állami szerv végez, bizonyos, az ő hatáskörébe utalt functiókat. Éppen így a polgárok sem egyéni jogot gyakorolnak akkor, midőn képviselőválasztás alkalmával leadják szavazatukat. A képviselő állami orgánum s így a képviselőválasztás államhatalmi functio, éppen olyan szervező tevékenység, mint a minister vagy egy más állami hivatalnok kinevezése. A kettő között csak az a különbség, ami általában a választás és a kinevezés között van, hogy t. i. az egyik szervező tevékenységet egy ember egyedül hajtja végre, a másikat pedig az egyéneknek egy összeműködő nagyobb száma.

A választó polgár éppen oly kevésbé gyakorol egyéni jogot, mint az államfő a miniszerelnök kinevezésénél. A polgároknak joguk van ahhoz, hogy amennyiben a törvény által megállapított feltételeknek megfelelnek, választók, tehát állami orgánumok gyanánt való elismerésüket követeljék; ez a jog egyéni joguk a polgároknak, egy közjog, mely őket az állammal szemben illeti meg; de maga a szavazatleadás, a választásban való részvétel nem egyéni jognak a gyakorlása, hanem állami functio. Csak akkor lehetne egyéni jog, ha az államhatalom nem az államot, hanem, mint ROUSSEAU tanította, a polgárok öszszeségét illetné meg s minden polgár rendelkeznie a souverainitás egy atomjával. A választói jognak mint egyéni jognak a felfogása éppen ezen a ROUSSEAU-féle elméleten nyugszik, amely szerint a szavazati jogot a polgárok, mint a souverainitás részesei gyakorolják velük születtett és nem az állam által adott képességnél fogva.

A választói jog tehát nem egyéni jog s az az elmélet sem helyes, amelyet COUTANT <sup>1)</sup> és SPIRA <sup>2)</sup> fejtenek ki a köte-

<sup>1)</sup> COUTANT: Le vote obligatoire. Paris, 1898. 53. és k. 1.

<sup>2)</sup> SPIRA: Die Wahlpflicht. Wien, 1909. 150. és k. 1.



lező szavazásról írott munkáikban s mely a két előbbi elmélet kombinálásával a választói jogot részint közfunkciónak, részint egyéni jognak tekinti. Jogi szempontból ez a kombinálás teljesen tarthatatlan, a választói jog vagy subjectiv joguk az egyeseknek vagy nem az; de subjectiv jognak s egyszersmind a subjectiv jogot fogalmilag kizáró közfunkciónak tekinteni teljes lehetetlenség.

SPIRA azzal érvel a maga álláspontja mellett, hogy a választó a szavazat leadásánál nemcsak a közérdekre, hanem az ő egyéni osztályérdekeire is tekintettel van, sőt amint a tapasztalat mutatja, rendszeren ez utóbbi a döntő szempont. Ez a tény azonban egyáltalában nem bizonyít amellett, hogy a választói jog egyéni jog. Hiszen a kormány is tekintettel lehet egyes kinevezéseknél párt-, osztály-, sőt egyéni érdekekre is, mégis kétségtelen, hogy a kormány a kinevezéseknél nem egyéni jogát gyakorolja, hanem közfunkciót végez. Vagy még inkább áll ez a parlamenti tagokra nézve. Ha a választások alkalmával osztályérdekek ütköznek össze, a parlamenti képviselők ezeknek az osztályérdekeknek a képviselői lesznek, mégis bizonyos, hogy nem subjectiv jogukat gyakorolják, amikor egy törvényjavaslatot elutasítanak vagy megszavaznak, hanem mint állami orgánumok hatáskörükbe utalt államhatalmi funkciókat végeznek.

Ha a választói jog egyéni jog volna, akkor a kötelező szavazás intézményét elméletileg nem lehetne megindokolni. Subjectiv jogaik felett az egyesek szabadon rendelkezhetnek, nem lehet őket e jogok gyakorlására kényszeríteni. Senkit sem kényszeríthet az állam arra, hogy az adósától követelje a kölcsön adott összeget, vagy hogy egy követelését beperecsítse. Az egyéni jog elméletével a kötelező szavazás teljesen összeegyeztethetlen.

Egészen más eredményre jutunk azonban, ha a közfunctio-elmélet szempontjából nézzük a kérdést. Ha a választásban való részvétel közfunctio, semmi elméleti akadály nincs, hogy az államjogi kötelességgé tegye a választói jog gyakorlását éppen úgy, amint jogi kötelességgé teszi és büntető sanctiókkal látja el az esküdtbíráskodásban való részvételt.

A kötelező szavazás intézménye tehát elméletileg nem kifogásolható; de másrésről nem áll az, mintha a választási

jog fent kifejtett fogalmából szükségképpen következnek, hogy a szavazásban való részvételnek jogi kötelességnek kell lenni. Amire olyan szívesen hivatkoznak a kötelező szavazás hívei, hogy minden közjog egyszersmind közkötelesség, nem egyéb, mint frázis, amely semmi esetre sem nyerhet az összes közjogokra, hanem legfeljebb a politikai jogokra alkalmazást s azokra sem olyan értelemben, mintha gyakorlásukat feltétlenül jogi kötelességgé kellene tenni és büntetőjogi sanctiókkal kellene ellátni.

A politikai jogok közül jogi kötelességgé van téve az esküdtbíráskodásban való részvétel. Ezt az intézmény természete kívánja meg. Az esküdtszéki bíráskodás bizonyos meghatározott számú polgárnak a közreműködését feltételezi s így nem lehet az egyesek tetszésére bízni, hogy részt vesznek-e a bíráskodásban, mert esetleg nem jelentkeznék kellő számú esküdt s a tárgyalás nem volna megtartható. De a képviselőválasztást nem fogja megghiúsítani, ha a polgárok bizonyos százaléka tartózkodik is a szavazástól. Itt tehát az a szempont, amely az esküdtbíráskodásnál indokoltá teszi a büntetőjogi sanctiókat, nem forog fenn.

MALLAT az egyéni szabadságot látja megsértve a kötelező szavazás által.<sup>1)</sup> Szerinte a választásban való részvételt csak akkor lehetne kötelezővé tenni, ha a polgárokat előleges jelentkezés alapján, mintegy a saját kívánságukra vennék fel a választók névjegyzékébe s így csak azokat kényszerítenek a szavazásra, akik önmaguk elvállalták ennek a kötelességnek a teljesítését. Ez az álláspont egészen tarthatatlan. Az egyéni szabadság sohasem abszolút, egyebek mellett az állampolgári kötelességek is természetes és szükséges korlátjait képezik; a tankötelesség, az adófizetés, a katonáskodás kötelessége stb. A kötelező szavazás intézménye e választásban való részvételt is ilyen állampolgári kötelességgé teszi. Ha valaki a kötelező szavazásban az egyéni szabadság megsértését látja, annak az összes állampolgári kötelességek eltörlése mellett kellene állást foglalni.

Elméleti szempontból tehát a kötelező szavazás nem kifogásolható, lássuk másodszor, hogy *politikai, czélszerűségi*

<sup>1)</sup> MALLAT: Le vote obligatoire. Revue politique et parlementaire. 48. kötet. 1906. 119. és M. 1.

*szempontok indokoltá teszik-e ezt-az intézményt?* Ha a politikai tudomány szempontjából nézzük a kérdést, nem foglалhatunk a kötelező szavazás mellett állást.

A szavazástól való tartózkodásnak megvannak a maga mélyen fekvő okai. Az nem egyszerű renitentia a polgárok részérő', amely büntetésekkel könnyen megszüntethető. Az abstinentia mindenesetre sajnálatos jelenség, de nem akkor járunk el helyesen, ha magát a külső jelenséget igyekezünk erőszakos módon eltüntetni; azokat az okokat kell megszüntetnünk, melyek azt a sajnálatos eredményt létre hozzák.

Ezek az okok részint alanyiak, részint tárgyiak. Az alanyi okok közé tartozik mindenekelőtt a bátortalanság. A választók nagy része gazdaságilag nem elég független, nem mer részt venni a választásban, mert fél, hogy ezzel existenciáját kockára teszi. Ez az aggodalom ugyan sok embernél alaptalan, sokan inkább csak képzelik, hogy függő helyzetük miatt nem nyilváníthatják szabadon véleményüket; de az kétségtelen, hogy az abstinensek nagy számát ez az ok tartja vissza a szavazástól. Vajjon ezekkel szemben indokolt-e kötelezővé tenni a szavazást? Méltányos dolog-e őket arra kényszeríteni, hogy existenciájuk kockára tételével is részt vegyenek a választásban? Sokkal természetesebb, ha azokat az okokat szüntetjük meg, amelyek visszatartják őket a szavazástól. El kell látni a szükséges garantiákkal a politikai véleménynyilvánítás szabadságát s az abstinenseknek ez a csoportja önmagától megszűnik.

Vannak választók, akiket a közöny, és pedig a tudatlanságból eredő közöny tart vissza a szavazástól. A választói jog nagyarányú kiterjesztése mellett egészen iskolázatlan és műveletlen egyének is bejutnak a választók közé, akik semmit sem tudnak az államról és a politika nagy kérdéseiről s akiket a politikai küzdelmek éppen ezért egészen hidegen hagynak. Az abstinenseknek aránylag nem nagy száma fog ugyan ezeknek az egyéneknek a sorából kikerülni. Nem azért, mintha nem volnának nagy számmal ilyenek, hanem azért, mert a pártok agitációjának rendszeren sikerül az ilyen egyéneket a szavazó urna elé állítani. Ha egyesekkel szemben ez még sem sikerül, annak az állam szempontjából örülni kell s teljesen indokolatlan volna büntetésekkel kényszeríteni őket szavazásra.

Az állam ügyei iránt való közönyösség nemcsak tudatlanságból fakadhat. Vannak nagyobb műveltséggel rendelkező egyének is, akik semmit sem törődnek a közügyekkel, akikben olyan gyenge az államhoz való tartozásnak az érzete, hogy csak azok a politikai kérdések tudnak náluk érdeklődést kelteni, amelyek egyéni érdekeiket is közvetlenül érintik. Nyíltan hirdetik, hogy az államügyekkel nem gondolnak, azok intézését átengedik a »hivatásos« politikusoknak. Az ilyen egyénekkal szemben megint nem indokolt a kötelező szavazás. Ez az intézmény nem fog melegebb ragaszkodást ébreszteni bennük a haza iránt, sőt esetleg még jobban elhidegíti őket; a kényszer boszút és elkeseredést fog támasztani. Itt is sokkal természetesebb és helyesebb az abstinentiának az okát szüntetni meg. Gondoskodni kell intensív állampolgári nevelésről, már az elemi iskolában bele kell nevelni a gyermekekbe azt a tudatot, hogy ők egy nagy közületnek egyedül tehetetlen tagjai, akiknek már saját érdekükben is kötelességeik vannak a köz iránt.

Ez az intensív állampolgári nevelés meg fogja szüntetni azt az abstinentiát is, amelynek oka a *kényelemszeretet*. Vannak választók, akik csak azért nem vesznek részt a szavazásban, mert kényelmetlennek tartják, hogy a szavazás helyére menjenek, ott esetleg egy ideig várakozzanak, hogy megzavarják e miatt rendes napi életmódjukat, lemondjanak egy kártyapartie-ról, egy vadászatról, vagy egy automobilkirándulásról. Büntetések az ilyen kényelemszerető választóknak az indolentiáját sem fogják megtörni.

A választók egy részét a *választási küzdelem durvasága és izléstelensége* tartja vissza a szavazástól. Hogy a választási harcot erkölcsileg nem mindig correct fegyverekkel vívják meg, azt éppen a magyarországi képviselőválasztásokból nagyon jól tudjuk. Meggyanúsítás, kíméletlen személyi támadások, a magán- és családi élet ügyeinek durvahangú tárgyalása rendszeren ott szerepelnek a mandátumért küzdő pártok arsenáljában. Nem lehet csodálkoznunk, hogy a választási küzdelemnek ez a durvasága éppen a nagyobb műveltségű és finomabb lelkületű egyének közül sokat visszatart a szavazástól. Az államnak mindaddig nem is lehet őket büntetésekkel arra kényszeríteni, hogy a választásban részt vegyenek,

amíg az erkölcsök finomodása és a műveltség terjedése ezeket az állapotokat meg nem szünteti. Ha pedig megszünteti, akkor büntetőjogi sanctiókra természetesen nincs többé szükség.

Azokban a kerületekben, ahol előre bizonyos a választás kimenetele, sokan feleslegesnek tartják, hogy leszavazzanak. Tudják, hogy az ő szavazatuk a választás eredményét úgysem fogja megváltoztatni, mert egészen kétségtelen vagy az, hogy a jelöltjük az ő szavazatuk nélkül is fényes győzelmet arat, vagy az, hogy az ő szavazatuk dacára is kisebbségben fog maradni. A statisztikai adatok nagyon világosan mutatják, hogy azokban a kerületekben, ahol erős a választási küzdelem, az abstinensek arányszáma rendszeren alacsony, míg ott, ahol az ellenfél csak a »zászló becsületéért« állít jelöltet, a választóknak alig 30-40%-a szavaz le. Azokban az államokban, ahol nincs arányos képviselő, ahol minden kerület egy képviselőt választ a leadott szavazatok abszolút többségével, a dolog természete szerint mindig nagy számmal lesznek abstinensek, akiket ez az elv tart vissza a szavazástól. Amíg az állam a merev többségi elv alapján szabályozza a képviselők választását s teljesen elzárja a kisebbség érvényesülésének az útját, nem is lehet a kisebbség tagjait büntetésekkel arra kényszeríteni, hogy a győzelem, sőt az érvényesülés minden legkisebb reménye nélkül részt vegyenek a választási küzdelemben. Egészen más a helyzet arányos képviselő mellett. Az arányos képviselőnek a lényege abban áll, hogy minden párt annyi százalékát kapja meg a mandátumoknak, ahány százaléka az összes szavazatoknak a választás alkalmával az ő jelöltjeire esett. Ez a rendszer képes egyedül biztosítani úgy a többségi, mint a kisebbségi pártok igazságos érvényesülését. E mellett a rendszer mellett legalább az abstinensek most tárgyalt csoportjával szemben nincs szükség a kötelező szavazásra, mert egy szavazat is befolyásolja a választási arányszámot s előmozdítja a párt érvényesülését.

Sokan azért tartózkodnak a szavazástól, mert *nincs megfelelő jelöltjük*. A jelöltek egyikére sem akarnak szavazni vagy személyi okokból, vagy azért, mert politikai programjukat nem helyeslik. Mindenütt, ahol több párt van a parlamentben, nagyon könnyen előfordulhat ez az utóbbi eset. Tegyük fel pl., hogy nálunk egy munkapárti választó kerüle-

tében nem állít jelöltet, csak a Justh-párt és a néppárt. Nem lehet a választót büntetéssel arra kényszeríteni, hogy ilyen párt jelöltjére szavazzon le, amelynek a programját nemcsak nem helyesli, hanem egyenesen kárhózasnak tartja. A kötelező szavazás intézményével csak szavazat leadásra lehet a választókat kényszeríteni, de nem szabad korlátozni a véleménynyilvánítás szabadságát s így nem lehet kényszeríteni arra, hogy két vagy három jelölt közül egyre feltétlenül leszavazzanak. Kötelező szavazás mellett tehát vagy azt kell megengedni, hogy a választó tetszés szerint bárkire leszavazzon, vagy azt, hogy üres szavazólapokat is adhasson be, illetőleg nyilvános szavazás esetén kijelenthesse, hogy a jelöltek egyikére sem szavaz. Ez azonban már a kötelező szavazás mikénti szabályozásának a kérdése, amelylyel később fogunk részletesen foglalkozni. Itt csak arra mutatunk rá, hogy arányos képviselő mellett az abstinentiának ez az oka is eszik.

Az abstinentek között különös figyelmet érdemelnek azok, akik mintegy passiv resistenciából nem vesznek részt a szavazásban. Nem ismerik el a fennálló államformát, nincsenek megelégedve az alkotmány nyal, ezért távol tartják magukat a politikai élettől, mint pl. Olaszországban a klerikálisok. Hogy helyes politika-e ez a passivitas az illető párt szempontjából, az a körülményektől függ s nem lehet felette olyan határozott, általános ítéletet mondani, mint MOREAU <sup>1)</sup> és COUTANI <sup>2)</sup> mondanak. Ők öngyilkosságnak nevezik a passivitas politikáját, holott az bizonyos körülmények között alkalmas eszköz lehet a párt gyengeségének az elpalástolására. A látzólag tétlen párt titkon előkészíti a talajt, hogy később teljes erővel léphessen actióba.

Minket e helyen nem az a kérdés érdekel, hogy az illető párt szempontjából helyes-e a passivitas politikája, hanem az, hogy milyen hatása van ennek a passivitásnak az állami életre, kívánatos és szükséges-e azt a kötelező szavazás segítségével megszüntetni. Ha figyelembe vesszük, hogy a passiv pártok tagjai az üldözött martir szerepét játszó s ezzel igyekeznek maguk mellett hangulatot csinálni, a fennálló

<sup>1)</sup> MOREAU: Le vote obligatoire. Revue polit, et parlam. 7 botet 42 1.

<sup>2)</sup> COUTANT: i. m. 66 es k. 1.

állami rend ellen pedig ellenszenvet támasztani, hogy az ilyen pártok ereje teljesen ismeretlen s hirtelen actióba lépésük máról-holnapra váratlanul egészen új politikai helyzetet teremthet, semmiesetre sem mondhatjuk a passivitást az állam szempontjából örvendetes jelenségnek. De hogy kívánatos-e a kötelező szavazás intézményével megtörni ezeknek az államellenes pártoknak a passivitását és actióra kényszeríteni őket, az már egészen más kérdés, amelyre feltétlenül igennel felelni nem lehet.

Vannak másodsor *tárgyi okok*, vagyis külső körülmények, melyek a választókat a szavazástól visszatartják. Ilyen minden előtt *a szavazás helye*. Ahol nem községenkénti a szavazás, ahol a választóknak esetleg több mértföldnyi utat kell megtenniök, hogy a szavazás helyére jussanak, a választásban való részvétel sok fáradságba, költségbe és idővesztésbe kerül. Nem lehet csodálkoznunk, ha ez a körülmény sok választót visszatart a szavazástól. Ha községenkéntivé tesszük a szavazást, ha megadjuk a lehetőséget, hogy minden választó a saját községében, rendes napi munkájának a megzavarása nélkül leszavazhasson, az abstinensek száma mindenesetre csökkenni fog.

Ugyanilyen befolyással van az abstinensek számára *a szavazás ideje is*. Sokan azért nem vesznek részt a szavazásban, mert nem szavazhatnak le rendes napi munkájuknak a megzavarása nélkül. Meg kell engedni, hogy különösen a munkások este, a munkaidő befejezése után is leadhassák szavazatukat, vagy vasárnapra kell tenni a választásokat, amint sokan sürgetik s amint azt az 1894-iki belga törvény a rendes választásokra 'nézve elő is írja s a leszavazók arányszáma feltétlenül emelkedni fog.

Téli választásokon a nagy hideg miatt, főleg ha nem községenkénti a szavazás, egyenlő körülmények között kevesebben fognak részt venni, mint egy őszi vagy tavaszi választáson. Nyáron viszont az a körülmény növeli az abstinensek számát, hogy a választók közül sokan nem tartózkodnak rendes lakóhelyükön.

A nagyarányú belső vándorlások is befolyással vannak a leszavazók arányszámára. Sokan nincsenek a választás alkalmával abban a kerületben, melynek választó névjegyzé-

kébe felvették. Az ilyen választóknak meg kell engedni a levél útján való szavazást. Hogy a választó posta útján küldhesse be szavazatát, annak semmi elvi akadálya nincs; az úgy a titkos, mint a nyilvános szavazással összeegyeztethető. A gyakorlatban mindössze a választók személyazonosságának s a szavazat hitelességének az igazolása okoz bizonyos nehézséget, de, hogy ez a nehézség sem leküzdhetetlen, azt világosan igazolja az a körülmény, hogy több államban, így Norvégiában, Bern és Aargau svájci kantonokban már megvalósítást is nyert.<sup>1)</sup>

A leszavazok arányszáma annál nagyobb, *minél fontosabb politikai kérdések körül forog a választási harc* s minél elkeseredettebb a küzdelem a pártok között. Hogy a választások politikai jelentősége mennyire befolyásolja a leszavazok számát, azt nagyon érdekesen mutatják éppen a magyarországi statisztikai adatok. Az 1905-iki választásnál, amely a szabadelvű párt évtizedes uralmának vetett véget, daczára a januári hidegnek, 67.8 volt a leszavazok arányszáma; 1906-tan, mikor alig volt választási küzdelem, mert a szabadelvű párt feloszlott, a szövetkezett pártok pedig nem vették fel egymással szemben a harcot, ez az arányszám 62-re esett, az 1910-iki választásoknál pedig, amely a koalíciót buktatta meg s elkeseredett küzdelem után az újonnan alakult munkapártot juttatta többséghez, a leszavazok arányszáma újból felszökött 69.3-ra.

Növeli az abstinensek számát a *választási rendszer tökéletlensége*, főleg minden oly intézkedés, amely az egyes szavazatok jelentőségét csökkenti. Ez az oka annak, hogy arányos képviselő mellett egyenlő körülmények között mindig nagyobb a leszavazok arányszáma, másrésről, hogy ott, ahol közvetett a szavazás, az ösválasztóknak rendszeren a fele sem szavaz le. Közvetett választásnál a választók nem a képviselőjelöltre szavaznak, hanem csak electorokat választanak maguk közül. Ez a rendszer a polgárok politikai befolyását a minimumra redukálja s így nem lehet csodálkoznunk azon, hogy az elector-választások nem tudnak nagyobb

<sup>1)</sup> SPIRA i. m. 84-85. Érdekes e helyen megemlíteni, hogy Neuchâtel svájci kantonban viszont a bizottság a gyengéktől és betegetől kívánságukra a lakásukon veszi át egy delegatiója útján a szavazatokat.



érdeklődést kelteni. Hogy a közvetett választás mennyire csökkenti a választók érdeklődését és a leszavazok arányszámát, azt igen világosan mutatják az osztrák választási statisztika adatai. Ausztriában az 1907-iki reformig az általános választói jog kúriájában részint közvetlen, részint közvetett volt a választás. Közvetlen volt az egész Alsó-Ausztriában és – 1901 óta – Krajnában, továbbá a görcei, a prágai, a brünni, a lemergi, a krakkói és a trieszti választókerületekben. Ezekben a kerületekben 1897-ben az V. kúria választóinak 71.9, 1901-ben 56.7%-a szavazott le, míg ugyanekkor a birodalom többi részeiben, ahol közvetett volt a választás, csak 35.6, illetőleg 1901-ben 28.9 volt ugyanebben a kúriában a leszavazok arányszáma, vagyis közvetlen választás mellett körülbelül kétszer annyian szavaztak le, mint közvetett választás mellett.

Ugyanez a jelenség nyilatkozik meg abban is, hogy ott, ahol többes szavazat, kuriánkénti választás stb. egyenlőtlené teszi a választói jogot, rendszeren nagyobb számmal vesznek részt a szavazásban azok, akiknek a törvény nagyobb befolyást biztosít.

Hogy a választói rendszer igazságtalansága és tökéletlensége mennyire csökkenti a leszavazok arányszámát, azt eléggé mutatja az a körülmény, hogy Poroszországban a landtag-képviselők választásánál, amely a teljesen elavult dreiklassensystem alapján történik, az ösválasztóknak rendszeren több mint 80%-a tartózkodik a szavazástól, míg a birodalmi gyűlési választásoknál, ahol általános a szavazati jog, az 1907-iki választás alkalmával is, mindössze 15.5 volt ugyancsak Poroszországban az abstinensek arányszáma.

*A túlságosan gyakori választások* is növelik az abstinensek számát, éppen így *a parlamentben fennálló egészségtelen állapotok*; hosszú ideig tartó céltalan obstructio, az ellenzéki pártoknak s így a politikai pártharcoknak a hiánya, általában minden olyan körülmény, amely megbénítja a politikai életet s ennek következtében a választókat is közönyöseké teszi.

A szavazástól való tartózkodásnak tehát megvannak a mélyen fekvő okai. Ha nagy az abstinensek száma, ha a választóknak 50-60%-a tartózkodik a szavazástól, az mindig

egészségtelen állapotokra mutat. Ha a kötelező szavazás emeli is a leszavazók arányszámát, az egészségtelen állapotok továbbra is megmaradnak. A kötelező szavazás mindig csökkenti a leadott szavazatok átlagos értékét, mert azok, akik csak kényszerűségből szavaznak le, rendesen lelkiismeretlenül gyakorolják a választói jogot. Az állam szempontjából nem kívánatos, hogy a szavazatok számuknak a növekedésével egyidejűleg elértéktelenedjenek. Ha gyökerében gyógyítjuk a bajt, ha az abstinencia okait szüntetjük meg, akkor a szavazatok száma emelkedni fog anélkül, hogy ez az elértéktelenedés bekövetkezzék.

A kötelező szavazás hívei azonban nemcsak azért kívánják ezt az intézményt, mert általában nagy az abstinensek száma. Szerintük éppen *a nagyobb műveltséggel rendelkező, tehát értékesebb választók tartózkodnak nagy mértékben a szavazástól* sokkal nagyobb mértékben, mint a munkásválasztók. A kötelező szavazásnak tehát az volna a rendeltetése, hogy a politikai életben való részvételre kényszerítse a magasabb társadalmi osztályokat és megakadályozza azt, *mert különben megtörténhetik*, hogy a hatalom és vezetés ezeknek az indolentiája következtében egészen a műveletlen tömegnek, illetőleg az azt irányító demagókoknak a kezébe jusson. Éppen ezért tekintik az általános választójog correctivuma gyanánt a kötelező szavazást.<sup>1)</sup>

A kötelező szavazásnak ezt a hatását azonban nagyon problematikusnak tartjuk. A választási statisztika nemcsak nálunk Magyarországon, hanem mindenütt sokkal tökéletlenebb, sem hogy képesek volnánk egészen pontosan megállapítani, hogy a művelt vagy műveletlen társadalmi osztályok tartózkodnak-e nagyobb arányban a szavazástól. A közvélemény inkább ellenőrzi a nagyobb műveltségű egyének közéleti szereplését s így ezeknek a szavazástól való tartózkodása inkább feltűnik. De hogy az abstinensek túlnyomó száma a legnagyobb műveltségű választók sorából kerülne ki, az egyszerű feltevés, amit statisztikailag egyáltalában nem tudunk igazolni. Az bizonyos, hogy a socialdemokrata-párt, a szigorú

<sup>1)</sup> LABAND is azért helyesli a kötelező szavazást (Deutsche Juristen-Zeitung. 1910. 219. 1.), mert növeli azoknak a mérsékelt és megfontolt elemeknek a befolyását, amelyek különben távol maradnának a szavazástól.

pártfegyelem és annak következtében, mert itt a párt- és az osztályérdekek tökéletesen fedik egymást, nagyobb arányban képes a maga választóit leszavaztatni, mint a többi pártok. De igen nagy tévedés volna a socialdemokrata-párt szavazóit a műveletlen és értéktelen választókkal azonosítani, és azt hinni, hogy a többi választók mind a műveltebb és értékesebb elemek sorából kerülnek ki, akiknek szavazásra való kényszerítése emelné a parlament színvonalat. A parlament niveaujának emelése és a műveltebb osztályok súlyának biztosítása céljából hozni be alapos és igazán kimerítő választási statisztika nélkül a kötelező szavazást, sötétbe való ugrás, melynek a hatása egészen kiszámíthatatlan.<sup>1)</sup>

Figyelembe kell venni azt, hogy ha a műveltebb társadalmi osztályok nagyobb arányban tartózkodnak is a szavazástól, mint a műveletlenek, a műveletlenek sokkal többen vannak s így nálunk egy kisebb arányszám is abszolút számokban sokkal több abstinenst jelent, akiket a kötelező szavazás szintén az urna elé kényszerít s így megtörténhet, hogy a szavazási kényszer végeredményben nem a művelt, hanem a műveletlen elemek szavazatainak az abszolút számát emelné. Azt sem szabad számításán kívül hagyni, hogy a kötelező szavazás egyes választókkal szemben hatástalan marad s ezek rendszeren a művelt és nem a műveletlen elemek sorából kerülnek ki.

A kötelező szavazás hívei szeretnek ennek az intézménynek két állítólagos előnyére rámutatni. Először arra, hogy a *kötelező szavazás nagy mértékben növeli a polgároknak az állam iránti érdeklődését és politikai iskolázottságát*, másodsor, *hogy mérsékli a választási küzdelem hevességét*. Mind a két állítás felületes. Azt hogy a kötelező szavazás növeli a polgárok politikai iskolázottságát, nem fogadhatjuk el. Büntetésekkel rákényszeríti ugyan a polgárokat arra, hogy politikával foglalkozzanak, hogy eldöntsék, kire adják le szavazatukat, de ez még nem jelent politikai iskolázottságot. A kötelező szavazás a nem szavazók indolens tömege ellen irányul, akik semmiféle érdeklődéssel nem viseltetnek politikai kérdések iránt. Kényszereszközök és vexatorius intézkedések fogják a hiányzó érdeklődést ezekben az indolens és makacs egyé-

<sup>1)</sup> Ugyanígy JELLINEK: Ausgewählte Schriften und Reden. (II. kötet 217. és k. 1.)

nekben felkölteni és őket a politikai kérdések alapos tanulmányozására serkenteni? Az állam iránti ragaszkodást pedig éppen nem fokozza a kötelező szavazás, sőt inkább ellen-szenvet és elkeseredést támaszt az állam iránt s kellemetlen teher színében tünteti fel a polgárok legfontosabb politikai jogát.

Éppen ilyen felületes az az állítás is, hogy a kötelező szavazás a választási küzdelem mérséklését eredményezi. Ha a küzdelem csak a körül forogna, hogy melyik pártnak sikerül a választót az urna elé állítani, a szavazási kényszer nem csak enyhítené, hanem egészen meg is szüntetné a választási küzdelmet, mert megszűnnék a küzdelem tárgya, feleslegessé válnék a pártok rábeszélése, az állam maga kényszerítené a polgárokat arra, hogy leszavazzanak. De a választási küzdelem tudvalevően egészen más kérdés körül forog. A pártok nem azért küzdenek, hogy a választó egyáltalában leszavazzon, hanem, hogy egy meghatározott egyénre, az ő jelöltjükre adja le a szavazatát. A szavazatokért való küzdelem éppen olyan heves kötelező szavazás esetén is a pártok között. Sőt mivel azt az energiát, amelyet eddig arra fordítottak, hogy a választókat a szavazásban való részvételre rábírájék, most már egymás ellen használhatják fel, esetleg még hevesebbé válik a választási harc.

Azt az előnyét azonban már el kell ismernünk a kötelező szavazásnak, hogy *csökkenti a választási megvesztegetések számát.* A választók egy része ma nem is tudja, hogy immorális dolgot követ el akkor, amikor szavazatát eladja. Tiltakozik az ellen, hogy a szavazatát adta el; ő egyszerűen egy méltányos kártérítésben részesült. A jelöltek azt kívánják tőle, hogy hagyja abba a munkáját és menjen el rájuk szavazni. Egészen természetesnek találja, hogy a munka vesztéseért kárpótlásban részesítik. A kötelező szavazás nagyon alkalmas arra, hogy a legegyszerűbb választó előtt is tisztázza a választási jog lényegét, azt, hogy itt egy állampolgári kötelességnek a teljesítéséről van szó. Ha az állam büntetésekkel kényszeríti a polgárokat arra, hogy leszavazzanak, senki sem élhet többé abban a téves hitben, hogy a jelölteknek tesz szívességet akkor, ha a választási urna elolt megjelenik. A szavazási kényszer nyilvánvalóvá teszi, hogy a

megvesztegetett választó nem munkavesztéséért kapott kárpótlást, hanem a szavazatát fizettette meg. Emellett a rendszer mellett nyilvánvaló a megvesztegetés immoralis volta s ez a választások tisztaságára csak jó hatással lehet. Ezt a célt azonban természetesen nemcsak a kötelező szavazással, hanem állampolgári neveléssel, a polgárok politikai iskolázásával is képesek vagyunk elérni.

A kötelező szavazás hívei nagy elragadtatással szólnak ennek az intézménynek az *eredményeiről*, arról, hogy az *mindenütt milyen óriási mértékben emeli a leszavazók arányszámát*, így hivatkoznak arra, hogy Belgiumban 1892-ben, a kötelező szavazás behozatala előtt, 10 volt az abstinensek arányszáma s hogy ez a szám 1894-ben, a reform után, 5-re szállt alá s azóta is állandóan 5 és 8 között változik. Ausztriában pedig azokban az országokban, ahol kötelező a szavazás, az összes választóknak 93%-a leszavazott az 1907-iki választások alkalmával, míg 1897-ben 71.9, 1901-ben pedig csak 56.7 volt a leszavazók arányszáma az általános választói jog kúriájában azokban a kerületekben, ahol a szavazás közvetlenül a képviselőjelöltekre történt s 1907-ben is azokban az országokban, ahol nincs szavazási kényszer, az összes választóknak mindössze 82.6%-a szavazott le.

Ezek az eredmények azonban bennünk sehogy sem tudnak lelkesedést ébreszteni a kötelező szavazás iránt. Hogy a szavazási kényszer csökkenti az abstinensek számát, az egészen természetes dolog; de nemcsak az a kérdés, hogy emelkedett-e a leszavazók arányszáma, hanem az is, hogy növekedett-e az egyes leadott szavazatok értéke, a parlament színvonala, nagyobb lett-e a polgárok belső érdeklődése az államügyek iránt, általában, hogy mennyiben volt előnyös és hasznos az államra nézve ennek az intézménynek a behozatala. Erre nézve pedig az idézett statisztikai adatok semmiféle felvilágosítást nem nyújtanak.

De a szavazatok számának az emelkedését nem is lehet kizárólag a kötelező szavazás javára írni. Mindkét államban gyökeres parlamenti reform alkalmával fogadták el ezt az intézményt s így teljesen kiszámíthatatlan, hogy mennyiben lehet a kötelező szavazásnak s mennyiben a reform egyéb intézményeinek, pl. az általános választói jognak, vagy Belgium-

ban az arányos képviseletnek a hatása gyanánt tekinteni az abstinensek számának csökkenését.

Ha tehát a politikai tudomány általános szempontjaiból nézzük a kérdést, a kötelező szavazást nem helyeselhetjük. A választói reform kérdéseit azonban rendesen nem ebből a szempontból vizsgálják s a törvényhozót sem ezek a szempontok indítják egy intézménynek az elfogadására vagy elvetésére. A kötelező szavazás kérdését sem a politikai tudomány általános igazságainak, hanem a *pártérdekeknek a szempontjából* vizsgálja a gyakorlati politikus és a törvényhozó.

Hol az erősebb, hol a gyengébb párt kívánja a kötelező szavazást. Az abstinensek pártállása egészen ismeretlen s minden párt szereti a nem szavazókat a maga hívei gyanánt tekinteni. A gyenge párt megerősödését, a többségben lévő még nagyobb többséget remél a szavazási kényszertől. Éppen ezért az sincs kizárva, hogy a szemben álló pártok mindegyike kívánja saját érdekében a kötelező szavazást. De viszont ez bizonyítja legvilágosabban, hogy a szavazás kötelezővé tétele sötétbe való ugrás, amelynek a hatását előre kiszámítani nem lehet.

A kötelező szavazás éle mégis rendesen a radicalis pártok ellen irányul.<sup>1)</sup> A tapasztalat mutatja, hogy a radicalis pártok, főleg a socialdemokrata párt, tökéletesebben vannak szervezve, mint a conservatív pártok s nagyobb arányban képesek szavazóikat az urna elé állítani. A conservatív pártok a radicalisok erős szervezettségének ellensúlyozását várják a szavazási kényszertől. Éppen ezzel függ össze az a jelenség, hogy a kötelező szavazás rendesen úgy nyer megvalósulást, mint egy nagyarányú parlamenti reformnak egy részlete s akkor, amikor a választói jog általánossá tétetik. Amikor a közvélemény nyomása alatt egy conservatív parlament kénytelen radicalis választójogi reformot megvalósítani, rendesen igyekszik olyan intézményeket létesíteni, amelyek a radicalis reform hatását tompítani fogják. Ilyen intézmény a kötelező szavazás is.

Belgiumban is főleg ez a körülmény indította a törvényhozást a szavazás kötelezővé tételére. Félt, hogy a választói

<sup>1)</sup> MAYR azért kívánja a kötelező szavazást (Das proportionale Wahlverfahren 46 és k. 1.), mert szerinte a Németbirodalomban a socialdemokrata pártot megtizedelné.

reform, amely nagy mértékben kiterjesztette a választói jogot, a radicalis pártok túlságos megerősödését fogja eredményezni<sup>1)</sup>.

Ausztriában az 1907-iki parlamenti reform alkalmával ugyancsak az általános választói joggal egyidejűleg hozták be facultative a kötelező szavazást. A törvényhozás a tartománygyűlésekre bízta a meghatározását, hogy az illető örökös tartomány területén kötelezővé teszik-e a birodalmi gyűlési képviselők választásánál a szavazást. Ausztriában főleg a keresztény-socialista párt foglalt erősen állást e mellett a reform mellett, a socialdemokrata párt fenyegető előrenyomulását remélvén ezzel megakadályozni<sup>2)</sup> s a túlnyomóan conservativ tartományok voltak azok, amelyek siettek ezt az intézményt törvénykönyvükbe iktatni; így Alsó- és Felső-Ausztria, Salzburg, Vorarlberg, Morvaország és Szilézia.

Pártérdekük tartják vissza a francia republikánusokat attól, hogy a szavazást kötelezővé tegyék. Daczára, hogy a francia irodalomban élénken tárgyalják ezt a kérdést<sup>3)</sup> s a kamarában is többször tettek indítványt a szavazási kényszer behozatalára nézve, a parlamenti többség nem tud lelkesedni ezért a reformért. Tudja, hogy a kötelező szavazás actiora kényszeríténé azokat az elégedetlen monarchistákat, akik jelenleg távol tartják magukat a politikai élettől; ez pedig a republikánus pártok gyengülését eredményezné.<sup>4)</sup>

Hasonló szempont akadályozza *Olaszországban* is a szavazás kötelezővé tételét, daczára, hogy az irodalomban igen sok lelkes híve van ennek az intézménynek<sup>5)</sup> s az abstinensek nagy száma különösen indokolná a szavazási kényszert. De a parlament és a kormány nem tartja kívánatosnak, hogy a klerikálisok passivitását ezzel a reformmal megtörje.

Nálunk Magyarországon ez a kérdés azért nem tudott eddig nagyobb érdeklődést kelteni, mert nincs politikai párt, amelynek szüksége volna erre a reformra s amelynek érdekében állana mellette propagandát csinálni. A radicalis pártok nem kívánják a kötelező szavazást, mert tudják, hogy ha általános lesz a választói jog, nagyobb arányban lesznek

<sup>1)</sup> TRIEPEL, Wahlrecht und Wahlpflicht, Dresden, 1900, 35. 1.

<sup>2)</sup> SPIRA i. m. 147. 1.

<sup>3)</sup> Lásd TRIEPEL gondos összeállításúéi, m. 43. 1.

<sup>4)</sup> SPIRA, i. m. 147. 1.

<sup>5)</sup> VUTKOVICH, i. m. 45-46, TRIEPEL, i. m. 45-46. 1.

képesek szavazóikat az urna elé állítani, mint a többi pártok. Éppen ezért csak a választói jog általánossá tételét sürgetik. Hasonló a helyzet a függetlenségi pártokra nézve is. Ők viszont csak a titkos szavazást kívánják, mert abban a meggyőződésben élnek, hogy abstinens választóikat csak a függés és bátortalanság tartja vissza a szavazástól s titkos szavazás mellett nem kell őket büntetésekkel kényszeríteni a szavazásra. A többségben lévő pártnak sem érdeke, hogy a választói jog nagyarányú kiterjesztésével egyidejűleg, különösen ha a választói jog nem csak általános, hanem egyenlő is lesz, kötelezővé tegye a szavazást. Az általános és egyenlő választói jog nálunk teljesen műveletlen egyéneket juttatna politikai befolyáshoz, ezzel minden valószínűség szerint nem a mai többségi pártnak, hanem a nemzetiségi és a reactionárius pártoknak az erősödését eredményezné. Ezeket a teljesen műveletlen tömegeket előbb fel kell rázni a politika iránti közönyösségükből s a többségi pártnak nem érdeke, hogy a kötelező szavazással megkönnyítse a nemzetiségi és reactionárius pártoknak ezt a végeredményében ellene irányuló munkáját.

A kötelező szavazás nálunk általános és egyenlő választói jog mellett nem a műveltebb és értékesebb, hanem a műveletlen elemeknek a politikai befolyását növelné. Az általános választói jognak ugyan nagyon valószínűleg nálunk is meg lesz legalább átmenetileg az a hatása, hogy a nagyobb műveltségű választók közül sokan tartózkodni fognak a szavazástól azért, mert keveselni fogják azt a befolyást, amelyet az új választói rendszer számukra biztosít és méltánytalannak fogják tartani, hogy nekik éppen annyi beleszólásuk legyen az államügyek intézésébe, mint a politikai analfabéta választóknak. Azonban, bír itt természetesen egészen feltevésekre vagyunk utalva, alig hisszük, hogy ezek száma ellensúlyozná azoknak az abstinenseknek a számát, akik teljes tudatlanságból fognak távol maradni a szavazástól.

Különben ha a gyakorlati politikus szemüvegén keresztül nézzük a kérdést, e felett az intézmény felett csak az egész választási rendszerrel való összefüggésében lehet ítéletet mondani. Lehet olyan választói rendszer, amely mellett politikai szempontból kívánatos a kötelező szavazás, míg egy másik rendszer mellett ugyanabban az államban nem az.



Így ha nálunk a törvényhozás elfogadná a többes szavazatok rendszerét, amint azt az Andrassy-féle javaslat tervezte, megfontolandó lenne, hogy ugyanazok a politikai szempontok, amelyek a többes szavazatok rendszere mellett szólnak, nem teszik-e kívánatossá a kötelező szavazás egyidejű behozatalát. A többes szavazatok rendszere a középosztály számára akarja biztosítani a politikai vezetést. Ez a törekvés pedig teljesen megghiúsulna, ha a többes szavazattal felruházott egyének tömegesen tartózkodnának a szavazástól, az egy szavazattal bírók pedig valamennyien leszavaznának. Ha statisztikai adatok, vagy egyéb körülmények azt mutatnák, hogy ez az állapot be fog következni, a törvényhozásnak, ha tényleg biztosítani akarja a középosztály politikai vezetését, be kell hoznia a kötelező szavazást. Igaz ugyan, hogy ezzel növelné a műveletlen osztályok politikai befolyását is; de éppen a többes szavazatok révén nagyobb hasznot hajtana ez az intézkedés azoknak a pártoknak, amelyek választóikat a több szavazattal bíró egyének sorából veszik.

Abban a kérdésben tehát, hogy a küszöbön álló parlamenti reform alkalmával kívánatos-e nálunk a magyarság suprematijának biztosítása végett vagy egyéb politikai szempontból kötelezővé tenni a szavazást, csak a reform összes részleteinek mérlegelése alapján lehet állást foglalni. De még úgy is igen nehéz ebben a kérdésben dönteni, mert sajnos nincs részletes választási statisztikánk. A szavazás nyilvánossága nálunk lehetővé tenné ugyan választási adatoknak igen kimerítő statisztikai feldolgozását, amely kimutatna, hogy a különböző foglalkozású egyének mely pártok jelöltjeire szavaztak, milyen arányban tartózkodtak a szavazástól stb., de ma a statisztikai évkönyv sovány adatai egyáltalában nem nyújtanak ezekre a kérdésekre vonatkozólag felvilágosítást. Természetesen a reform utáni választás adatait kellene ismernünk ahhoz, hogy a kötelező szavazás mellett vagy ellen foglalhassunk állást; de némi útmutatást az eddigi választások eredményei is nyújtanak. Statisztikai adatok ismerete nélkül hozni be azonban a kötelező szavazást, könnyelmű és kiszámíthatatlan hatású lépés volna, amelyre egy felelős államférfiú sem vállalkozhatik.

(Folytatása következik.)

## KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

### Közművelődés, nevelésügy.

#### Az Eton College és az angol középiskolai nevelés szelleme.

(Szabad előadás, tartatott a budapesti Brit-Amerikai Irodalmi Társaság 1912. november hó 14-iki ülésén).

Azt az elvet, mely az angol nevelésben irányadó, s amelyet annak minden fázisában megvalósítva látunk, ritka szabatosággal fejezi ki az Angol Közoktatásügyi Tanács (Board of Education) 1910-iki kézikönyvének előszavában.

»The aim of a suitable education will always be the development of a sound intelligence, a perfect character and a healthy physique.« ( A helyes nevelés célja mindig a józan intelligencia, a tökéletes jellem és az egészséges physicum kifejlesztése lesz.«) E vezető elv megvalósításának tényezőjét már avatottabb emberek mutatták ki; itt csak arra a fontos körülményre szeretnék rámutatni, hogy ennek az elvnek *mindhárom* tényezőjét már a zsenge gyermekkorban igyekez-

főiskolában. Ennek a nevelési rendszernek a gyümölcse az angol középosztályon mutatkozik legjobban: a finomult műveltségű, de életképes és érett intelligencia, a szilárd és mocsoktalan jellem és az erős physicum képében. Legfontosabb e hármas fejlődés szempontjából az az időköz, amely alatt a gyermek ifjúvá és az ifjú fiatalemberré válik, tehát Angliában a collegium látogatásának ideje (a 14. életévtől a 21-ikig). Ez a körülmény vezet főleg, amikor az angol középiskolai nevelés szellemével kapcsolatban az Eton Collegéről írok, annál is inkább, mivel az angol középiskoláknak Eton, Harrow és Rugby a legjellemzőbb mintái, legújabbban pedig elsősorban Eton.

E híres Intézetéről szólva, a benne folyó tanítás szellemét kifejtve, alig hiszem tehát, hogy »az angol középiskolai

nevelés szelleméről, mint olyanról, külön kellene megemlékezni; hiszen Eton rejti magában mindazt, amit amarról mondani lehet, eleven kivitele mindazon elveknek, melyek amabba tartoznak s így e rövid ismertetés keretében szükségszerűleg fel fog merülni úgyszólván mindaz, ami az angol paedagogiai elvek megvalósulása körül említésre méltó.

A london-windsori vonat pöfékelve hagyja el a metropolist. A világváros gyárkéményei, házai sötét silhouettként rajzolódnak le az égboltozat háttérére, előttünk pedig a tipikus angol táj: sötétzöld fű lepte mezők s csak itt-ott valamely erdőcske fáinak elmosódott körvonalai a reggeli ködben. Nemsokára már a windsori királyi kastély tornyai merülnek fel a láthatáron – nem telik bele egy negyedóra s a vonat berobog a Londontól 34 km-nyire fekvő városka pályaudvarára.

Kilépünk az utcára. De íme, micsoda elegancia uralkodik a kis buckinghami városban? Egyre-másra kifogástalanul öltözött fiatalemberek jönnek velünk szembe, mindegyiken az angol gentleman uniformisa: a jaquette és villogó czilinder. Úgy érezzük magunkat, mintha ki se mozdultunk volna Piccadillyről. Mikor azonban már kisebb, 12-14 éves fiúkat is ilyen kosztümben látunk, ez szöveget üt fejünkbe, s gyanítani kezdjük, hogy ennek valami nyitja van. Áthaladunk a Temze hídján, befordulunk a főutcára s meg van oldva a probléma: ezek az elegáns fiatalemberek mind egy épületből tódulnak ki. Ott díszeleg az út végén egy gótikus épület, melynek gyönyörű homlokzatáról lerí százados múltja. Falain felfut a zöldelő borostyán: Eton College, az angol nevelés erőssége.

Egy pillanatra megállunk s gyönyörködünk a mozgalmas anachronistikus képben: a középkori épületből kitérő modern ruházatú fiúcsereg nyüzsgésében. Úglátszik, vége a tanításnak s az ifjak jókedvűen szélednek el a városka utcáin.

Eton Colleg-et VI. Henrik angol király alapította 1440-ben, 8 évvel az első angol collegiumnak: a winchesterinek felállítására után. Az intézet céljaira nagy alapítványt tett, amely az iskola fennállását végérvényesen, egyszersmindenkorra biztosítja. A hálás collegium bronzszobrot állított alapítójának az egyik iskolaudvaron 1717-ben. A következő századok folyamán Eton megtartotta előkelő jellegét s mindmáig az arisztokratia nevelőhelye maradt. Anglia több híres férfija ezt az intézetet látogatta: Wellington, Shelley, Gladstone, Wilde, Lord Roberts és még sok más. Ma pedig számos lordi, hercegi sarj tartozik az intézet növendékei közé, sőt a gyarmati fejedelmek is itt neveltetik fiaikat.

A collegium mai alakjában számos épületből áll, amelyek egész kis várost képeznek. A »Main Street«-en, vagyis a fő-

utczán áll a főépület, amely két udvart zár be. Az utczaról bejőve, magunkkal szemben az udvar közepén, látjuk VI. Henrik említett ércszobrát. Balra, a földszinten, van a pedellus lakása, a titkári hivatal és a tanári terem, míg az udvar jobb oldalát a kápolna képezi, amely igen régi s a collegium egyik főlátványossága. A kápolna külseje jelentéktelen, a gyönyörű és igazán művészi értékű színes üvegablakoktól eltekintve; belseje azonban nemcsak rendkívül szép, de igen értékes is, különösen az oltár. A kápolna hajója a legszebb gót munka. A kápolnával szemben, az udvar túlsó oldalán vannak a tantermek, melyekhez hasonlókat másutt hiába keresnénk. Bár az iskola alapítása óta többnyire változatlanok, még mindig teljesen épek s állandóan használják őket. Érdekes, hogy már az intézet építői is gondoskodtak kellő mennyiségű levegőről és fényről, s az ablakokat jó nagyra szabták, úgy, hogy a tantermek a mai higiéné igényeit is kielégítik. Minden teremben – amely tulajdonképpen csak jókora szoba – csupán 5-6, hosszú és alacsony pad, s mindenik előtt éppoly hosszú deszka a – czilinderek számára. A mennyezetet hatalmas tölgyfaoszlopok támasztják, melyek számtalan felirattól borítvák; ki tudja, mely századbeli csin-talan diák írhatott valamely rég elhamvadtt professorról. A tanár, vagy »master« baldachin alatt ül, fekete talárban, barettel a fején. Éppen Vergiliust olvassa s a fiúk feszült figyelemmel, ájtatos csendben hallgatják. Az ablakon beszűrődnek a napsugarak s fényes karikákban tánczolnak a padlón – az emelvényről pedig ünnepélyesen hangzik e szó: »Arma virumque cano« . . .

A főépületnek a második udvart körülfogó részében van az igazgató lakása, amely a hozzá tartozó magánkertre nyílik; vele szemben az ú. n. »upper school, vagyis »felső iskola« Ez az épületrész foglalja magába a már használhatatlan tantermeteket, úgyszintén az intézet hatalmas, ősrégi dísztermét, amelyet a legkiválóbb etoni diákok mellszobrai ékesítenek. Itt látjuk Gladstone-t, Wellington-t, Shelley-t és még sok mást. Egy hiányzik: Wilde.

Érdekes, hogy a terem falait, sőt az egész lépcsőházat számtalan név borítja, amelyeket egykori növendékek vésettek oda emlékül

A főépülettel szemben a főutcza túlsó oldalán épült 1904-ben a »Memorial Building«, vagyis emléképület a délafrikai háborúban elesett s hajdan Etonba járt tisztok emlékére. Ez az épület óriás méretű és kitűnő acustikájú hangversenytérmet, igen tartalmas és értékes múzeumot és dús könyvtárat foglal magában. A múzeum remek egyiptomi gyűjteménye egy Egyiptomban szolgált magasrangú tiszt ajándéka s értékét misem bizonyítja jobban, mint az, hogy jó ideig a londoni

British Museum részét képezte; a könyvtár pedig állandóan a legújabbban megjelenő művekkel nyer kiegészítést. – Az »emlék-épület«-tól nem távol van a »Musical Institute«, vagyis zeneintézet. Ez szintén igen nagy és orgonával felszerelt hangversenyteremmel bír. Itt székel a zeneakadémia, valamint itt ülésez az önképzőkör is.

A collegiumnak rendkívül fontos részét képezik a *játékmező*k («Playing Fields»). Területük ezelőtt hat évvel tetemesen megnagyobbodott. A collegium ugyanis a környező mezőket megvásárolta, hogy kiépíttetésüket megakadályozza, s így a játékterek jóval a folyón túl terjednek. A játékmezőn hosszú fal vonul végig: »The Wall«, egészen a Temzéig. Ennek mentén 6-7 tennispálya, 2 nagy íóotballpálya, ericket- és hockeypálya terül el. A cricketpályán gyönyörű, modern klubház emelkedik, a folyóparton álló csónakház pedig közel száz versenycsónakot tartalmaz.

Az előbbieken – nagy vonásokban – az intézet külső berendezésével ismerkedvén meg, lássuk már most szervezetét és belső viszonyait.

Az intézet élén a kormányzótestület («Governing Body») áll, melynek magas fizetésű és társadalmi állású, elnöke az iskola igazgatója («Headmaster»). Ez rendszeren theologus; most Rev. the Hon. Edward LYTELTON. Az igazgatón kívül még 9 tagja van a kormányzótestületnek. Nevük »fellow«-t s az oxfordi, cambridgei és más egyetemek kiküldöttjei. Kettő közülök, a »provost«-ok, igazgatóhelyettesi tisztséget viselnek. A tanárokat maga az igazgató fogadja fel s bizonyos évi működés után nyugdíjat kapnak.

A tanulók száma 1910-ben 1.018 volt, ebből 70 ú. n. »királyi diák« («King's Scholar»), a többi »Oppidan«. Az előbbieket tandíjmentesek s hosszú, fekete köntösben járnak. Az utóbbiak évi 105 fontot (kb. 2500 koronát) fizetnek tanításért és teljes ellátásért. Zene, festészet, stb. tanulásáért külön díj jár s a ruházatokról – felsőbb osztályúaknál csikos, hosszú nadrág, jaquette és cilinder, a kisebbeknél ugyanaz, csak jaquette helyett kurta spencerkabát – is a szülők gondoskodnak. A gyermek 12, legfeljebb 14 éves korában kerül az intézetbe s az ott töltött hat év alatt tagja annak a valóságos *kis köztársaságnak*, melyet a hat osztály («Form») diákjai alkotnak. SPENCER HERBERT mondja a nevelésről írt tanulmányában: »Remember that the aim of your discipline should be to produce a *self-governing* being; not to produce a being to be governed by others.« («Gondoljatok arra, hogy fegyelmetek czelja *önmagát kormányzó* lény létrehozása, nem pedig oly lényé, a kit *mások kormányoznak*«.). A tanulók e szokásjogon felépülő köztársasága, mely fegyelmi functiókat is végez, a nagy bölcselő gondolatának a gyakorlatba való átül-

etését jelenti s tevékenysége abban a genialis elvben tetőzik, hogy a S PENCE Í emléttette önkormányzó lényt önkormányzó testület kebelén hozza létre. A diákköztársaság elnöke az «iskolakapitány» («Captain of School »), rendszeren a hatodik osztály tanulásban és sportokban egyaránt legkiválóbb tanulója. Mellette 15 »előljáró« (»monitor«) működik, akik szintén a hatodik, vagyis legmagasabb osztály tanulói. Mindezeket, valamint az önképzőkör tisztviselőit a szünidő előtti utolsó héten, az »Election Week«-ben választják az intézet növendékei, amikor is valóságos korteskedések folynak, programbeszédék hangzanak el, stb., szóval valóságos *miniature politikai küzdelmek* mennek végbe.

A diákok, a »Kings Scholar«-ok kivételével, nem magában az intézetben laknak, hanem az ú. n. házakban (House«). Ezek a »házak« a collegium közvetlen szomszédságában vannak s egy-egy, rendszeren házastanár, a »Tutor« vezetése alatt állanak. Ha a «Tutor» legényember, mellette valami előkelő hölgy, rendszeren magasrangú tiszt özvegye, vezeti a házat. Minden házban van még azonkívül egy kapitány, aki a hatodik osztály legjobb tanulóinak egyike s társaira felügyelni köteles, viszont bizonyos határig önállóan fegyelmezheti őket. Mintaszerű a tisztaság és rend, mely a «házak» belsejében uralkodik. Egy-egy szobában rendszeren egy magasabb és egy alacsonyabb osztályú tanuló lakik együtt. A szoba mindig tág, barátságos, tiszta, világos és bő teret nyújt lakó; a Ízlésének teljes ki lejtésére. Minden házban van még nagy, közös ebédlő is, melyben a tanulók a nagyasszonynak (»My Dame«) jelenlétében étkeznek. Az egyes házak lakói különben amúgy is szorosabban kapcsolódnak egymáshoz, összetömörülnek az intézet keretén belül; ez az összetartozás különösen a sportok terén nyilvánul, ahol gyakran rendeznek házközi mérkőzéseket.

Az önképzőkör csupán 28 választott tagból áll. Tisztviselői: az elnök, alelnök, jegyző, *football*-, *evezős*- és *cricket*-kapitány, ami az angol felfogásra mindenestre jellemző. A kör vitákat rendez – innen angol neve – amelyeken először valamely előre kijelölt szónok a megvitatott tárgy *érdekében* tart beszédet, aztán ugyancsak meghatározott szónok a tárgy ellen, mire vita keletkezik s végül is szavazattal döntenek el a kérdés sorsát. A viták tárgyát a napi politika, társadalom, művészet, irodalom és tudomány keretéből veszik. Alkalmam volt látni a feminizmusról folytatott vita jegyzőkönyvét, amelynek folyamán sok igazán meglepően önálló és eredeti, de viszont gyerekes és naiv érvet is hoztak fel s végül szavazás útján a feminizmus jogosulatlanságát mondták ki.

A collegium tantervében nemrég nagyszabású változások mentek végbe. Eddig ugyanis különösen a classikus művelt-

ség tanítására irányult a figyelem, s csak a közelmúltban hódítottak teret az exakt tudományok. Physiologiai, vegytani, természettani, földtani és élettani cursusokat létesítettek s az intézetben természettani és vegytani műhelyt, csillagvizsgálati és természettudományi múzeumot rendeztek be, valamint az említett egyiptomi múzeumot is. Míg eddig a görög nyelv tanulása mind a hat osztályban kötelező volt, most a növendék az ötödik osztály elvégzése után a görög helyett a németet választhatja. A természettudományokban kiváló előmenetelt tanúsító hatodosztályos diákok viszont *felmenthetők a többi tárgy tanulása alól*. Nagy gonddal tanítják a latint és görögöt, melyet tudvalevőleg angolosan ejtenek ki. Vergilius bizonyára nagyon csodálkozna, ha művét így hallaná kiejteni: »ármá vájramkvi kénó«, ami 'arma virumque cano«-nak felel meg. »Ave Caesar«-t »évi czizár«-nak, »veni, vidi, vici«-t pláne »vínáj, vájdáj, vájszáj«-nak ejtik, ami continentalis füleknek persze teljesen érthetetlen.

A matematikát ujabban elég alaposan tanítják, úgyszintén a physikát és chémiát is. Megemlítendő az intézet tisztii előkészítő tanfolyama, az »Officers Training Corps«, amely többé-kevésbbé kadétiskolai jelleggel bír.

A tanuló általában nem nagyon van munkával megterhelve. A tanítás naponta 7-12 és 2-5 óra közt folyik, az egyes leczkék tartama 1-17-2-2 óra negyedórás szünetekkel. Minden másodnap délutánja szabad; ez az ú. n. »fél-ünnepe« (»Half Holiday«). A tanuló átlag, készüléssel együtt, 6-7 órát dolgozik naponként s még bőven nyílik ideje a sportolásra és önképzésre is.

Szóbeli vizsgák nincsenek. Minden második év végén írásbeli vizsga van, még pedig 3 tantárgyból. Érettségi természetesen, mint Angliában általában, nincsen; ennek egyetemi fölvételi vizsga felel meg,

A *fegyelem* mintaszerű; a tanulók tevékenységét, előmenetelét állandó evidentiában tartják. Minden délután 6 óraker van az »absence«. Ilyenkor az összes növendék megjelenik az iskola udvarán, ahol az egyes ház lakói külön csoportokat alkotnak s minden ház »Tutor«-a felolvassa a gondjaira bízott diákok névsorát. Aki nincs jelen, azt másnap az igazgatóhoz hivatják, ahol mulasztását igazolnia kell; ellenkező esetben büntetést rónak ki rá. Viszont esti 9 óra után mindenkinek otthon kell már lennie. Ha valamelyik diák színházba, hangversenybe megy, vagy bármily okból tovább kénytelen kimaradni, a ház asszonyától külön igazolványt nyer, amelyet úgy távozáskor, mint hazatéréskor a házmesternek (»Butler«) fel kell mutatnia.

Maguk a büntetések meglehetősen szigorúak. A Németországban még nem rég használatos carcerbüntetés itt

még dívik, szintúgy a büntetőfeladatok, amelyek rendszeren valamely angol költemény latinra, vagy görögre fordításából állanak. Van a büntetésnek még egy faja, mely Anglia collegiumaiban csodálatosképpen még mindig nagy »népszerűség«-nek örvend: a virgács (»birching«). Ez alól valamely szabályellenesség esetén még a (18-20 éves) hatodosztályosok sincsenek kivéve; természetes, hogy ezeknél mégsem igen alkalmazzák azt. A virgácsolást az »Upper School« külön e célra berendezett szobájában végzik – az igazgató jelenlétében s a »hóhéri« szerepet egy hatodosztályos tölti be. Alkalmam volt egy fiatal tanárt megkérdezni, hogy a virgácsbüntetést helyén valónak találja-e és csodálkozásomra határozottan igenlő választ kaptam: »Birching is a direct blessing to the youth, Sir!« (»A virgácsolás egyenes áldás az ifjúra nézve!«)

Sokat említett s annyiszor becsmérelt intézmény a »Faggism.« Sokan kegyetlenségnek, középkori dolognak kiáltják ki, noha nevelő hatása végtelen s holmi visszaélésekről szó sem lehet. Lényege az, hogy minden felsőosztályú tanulónak van egy »fag«-ja, amit legjobban a »famulus« szóval lehetne visszaadni. Ez rendszeren első vagy másodosztályos tanuló, aki »fagmaster«-ével egy szobában lakik s ezt többé-kevésbé kiszolgálja. Reggel felkelti, reggelit főz neki, kenyeret pirít hozzá, comissiókat végez, sőt nemrég még urának, helyesebben pártfogójának, cipőit is köteles volt megtisztítani. S a faggism alól nincs kivétel. A hercegi sarj éppoly fag, mint bármely polgári család gyermeke. Magam láttam India volt alkirályának, Minto grófnak a fiát, amint egy pár ócska, kopott cipőt vitt végig a főutcán. Mivel aznap már megismerkedtünk volt s a dolog nagyon érdekelt, odamentem hozzá s megkérdeztem, hová viszi a cipőt, mire büszkén jelentette ki: »A fagmasterem cipőt s viszem a cipipészhez megcsináltatni.«

Nem szabad azonban hinnünk, hogy a »fagging« egyoldalú viszony s csak kötelezettséggel jár a fag részéről. Ellenkezőleg, a tagnak nemcsak közvetve válik javára, mert rendre, engedelmességre, önfegyelmezésre és szerénységre tanítja, hanem közvetlenül is rendkívül hasznos reá nézve. A fagmester ugyanis jóbarátja, pártfogója a fagjának. Segít neki feladatai elkészítésénél, legnagyobb gonddal tanítja, ambícióval és türelemmel képezi ki a sportokban s általában a legnagyobb szeretetet tanúsítja iránta.

Van a »Faggism«-nak másik s mulatságos faja, a »lépcsőrohanás« (»Run Downstairs«, ahogy ott nevezik. Ha valamely felsőbb osztályú fiú (ezek rendszeren a földszinten vagy első emeleten lagnak) p. o. szeretne valamit hozatni a városból, kimegy a lépcsőházba s elkiáltja magát: »fag«! Erre az összes házbeli a legnagyobb gyorsasággal rohan le a



lépcsőn, de nem azért, hogy talán szolgálatra álljon, hanem tisztán abból az okból, hogy a megbízást annak kell elvállalnia, aki legutoljára ér le Altalában az intézet növendékei közt a lehető legszívélyesebb s legcollégiálisabb viszony áll fenn, noha az első osztályba járók még 12-14 éves gyermekek, a hatodosztálybeliek pedig átlag 20 éves fiatal emberek. S érdekes, hogy a fiúk egymással szemben is a jó nevelés és modor határain belül érintkeznek, ami nagyrészt az egész angol népjellemnek a következménye.

Mondottuk már, hogy az angol paedagogusok egész más célú tűznek ki a középiskolai nevelés elé, mint a continenséi: elsősorban a jellem és a testi szervezet kifejlesztését és megszilárdítását s csak azután a műveltség elsajátítását. A jellem rendszeres kifejlesztésének főelvei: *önérzet* és *önállóság*, az *udvarias és lovagias magatartás* és a *vallásos ág* elsajátítása. A legelső közvetlenül a fiúkkal szemben tanúsított bánásmód által érik el. Az angol középiskola szelleme, egész milieuje olyan, hogy ennek az egyetem csak egyenes folytatása, nem úgy, mint nálunk, ahol hirtelen igen nagy lévén az átmenet, az ifjú vajmi könnyen ragadhatja magát meggondolatlan lépésre. Éreztetik a tanulókkal, hogy *Önálló egyéniségek; mondott szavuknak okvetlenül hitelt adnak s ha a tanuló a tettet tagadja, minden további faggatásnak vége. Igaz, hogy a fiúk viszont a világ minden kincséért sem térnének el az igazságtól; ez esetben társaik kétségtelenül kiközösíték őket s csodálatos, hogy a fiatal gyermekre a bánásmód révén oly hatást tudnak gyakorolni a tanárai, hogy az e korban physiologiai tünetnyelven fellépő, tisztán a képzelem túltengése okozta s erkölcsileg nem is igen megróható hazudozási vágy nála úgyszólván csirájában pusztul el. Jól tudom, hogy az ily szellem műveléséhez százados hagyomány kell s hogy az jórésztben nemzeti jellemvonás is, de ez a körülmény mit sem von le az angol collegiumi nevelés érdeméből. Az önállóság és férfiaság megerősítése érdekében viszont szívesen hunynak szemet – bár ex offo virgácsbüntetéssel járna – ha két tanuló lovagias ügyét régi angol népszokás szerint ökölrel intézi el. Itt nyilván túlmennek, mert az önbíráskodásnak ez a radicalis módja inkább durvaságra szoktat, mint férfiaságra. Nagy fontosságot tulajdonítanak az udvarias-ság, lovagiasság és jó modor kifejlesztésének is. Ezért a téli évadban több bált rendeznek, mikor azután a táruok szülei és rokonai is leutaznak Windsorba, hogy részt vegyenek s bátran kijelenthetjük, hogy egy-egy ilyen estély közönségre, hangulatra, általános színvonalra nézve nem sokkal áll a legelőkelőbb Piccadilly-club bálja mögött s a frakkos fiatal emberek a világfi biztonságával mozognak a parketten.*

Nem hanyagolják el Etonban a vallás tanítását sem. A

kérdést nem elméleti, hanem gyakorlati úton fejtik meg, nem a hittan tanítása, hanem gyakori istentiszteletek által. Nem szabad felednünk, hogy az anglikán felekezet nemzeti vallás lévén, egyszersmind nemzeti érdek e vallás tanainak minden egyes polgárban való megszilárdítása.

Az etoni nevelés célja, hogy hat év leteltével ne csak rendes iskolai neveléssel bíró ifjú, de lehetőleg minden tekintetben kifogástalan fiatal *gentleman* kerüljön vissza a szülői házba vagy az alma mater karjaiba. E sok oldalú kiképzés legfontosabb tényezőinek egyike a testnevelés.

Az angol collegium és a sport elválaszthatatlanul kapcsolatos fogalmak. A szorosabb értelemben vett szertorna szinte ismeretlen s helyét a sport foglalja el. E rendszer helyességének bizonyítéka az ezirányú s a continens, ujabban Magyarország iskoláiban is tért hódító reform, mely a szertorna reducalásával a tulajdonképpeni sportot helyezi előtérbe.

Az intézet növendékei két táborra oszlanak aszerint, amint szárazföldi vagy vízi sportot űznek. Az előbbieket »dry bobs« (száraz lencse), utóbbiakat »wet bobs« (vizes lencse) névvel illetik. A szárazföldi sportok közül mindenekelőtt az angol nemzeti játék, a cricket dívik, amely nálunk jóformán ismeretlen és nem tévesztendő össze a croquet-tal.

Megemlítésre méltó, hogy Eton és Harrow collegiumok minden év jul. 8-án cricketmérkőzést vívnak ki Londonban, amely úgyszólván a londoni saison clou ját képezi. Határozottan rosszalunk kell viszont azt (ez persze csak alsóbbrendű intézetekben fordul elő), hogy egy-egy kitűnő játékosnak szinte egyáltalán nem kell tanulnia, sőt a másodrendű collegiumok az ilyeneket tandíjmentesítéssel igyekeznek átszalogatni más iskolából; ez azután a sportszerű – helyesebben sportszerűtlen – gondolkodásnak eléggé el nem ítéhető túltengése.

Úzik még ezenkívül a könnyű atletikát: a futást, ugrást, diszkosz- és gerelyvetést, súly- és kalapácsdobást, azonkívül a boxolást, birkózást, vívást, czéllövészetet s a football mindkét nemét, az associationt és a rugbyt, sőt még egy, az egész világon csak Etonban ismeretes játékot, a »Wall Game«-et (»faljáték«-ot) is. A vízi sportokat: az úszást, evezést nagy mértékben és teljes sportszerűséggel kultiválják. Évente jun. 4-én tartja a collegium nagy evezősversenyét és ünnepélyét. Nagyfontosságú még a már említett tisztképző tanfolyam, valamint a Boy Scout (cserkész) csapatok működése is. Gyakoriak még a »ház«-ak közti versenyek vagy mérkőzések is, és az egyes sportágakban collegiumi bajnokság is létezik. A fiukat az egyes sportokban gyakran maguk a fiatal tanárok tanítják

Kétségtelen, hogy a collegium kedvező fekvése nagymér-

tékben segíti elő a sportolást. S ez a fekvés nemcsak kedvező, hanem gyönyörű is. Tényleg, nincs szebb dolog, mint egy nyári meleg estén végigevezni a folyón a collegium mentén. A nap már leszállóban van s utolsó sugarait mára szürkület váltja fel. A Temze jobbpartján a windsori kastély ormai törnek a magasba, szemben pedig a balparton mered az ég felé Eton College sötét vázrajza, gótikus tornyaival, melyek a jellegzetes angol nevelés e várának oly régies, de kemény és szilárd külsőt kölcsönöznek, s symbolizálni látszanak a collegium büszke jelszavát:

»Regia schola Etonensis, esto perpétua!«

*Bing Ede János.*

## **Közegészségügy.**

### **Cultura és hygiene.**

Korunkat minden téren nagy haladás jellemzi. A technika óriási vívmányai, a gazdasági fejlődés és a tudomány haladása méltán büszkévé teszik az emberiséget. Vajjon e haladás, mely tagadhatatlan, tényleg minden térre kiterjed-e? Vajjon korunknak nincsenek-e árnyoldalai, melyek éppen a haladás mikéntjéből származnak, aminthogy a haladás mindig áldozatot kíván?

Nem sokáig kell keresnünk, hogy az új irány árnyoldalait megtaláljuk.

Az új irányzatnak betegsége ugyanis az, hogy az »érvényesülésből« örületes »verseny« fejlődött, melynek elejére és végére, vagyis indító okának és végcéljának helyére borunk nem tett ideális, nagyszabású gondolatokat és míg egyrésztől jórészben elejtette az ethikai alapot, ezzel együtt elhanyagolta a nagy jónak és a nagy szépségeknek főséges igazságait, másrésztől a mohó kapzsisággá fejlődött verseny embergyilkos munkarendszerré nőtt. A modern társadalmakba való ember-tömörülés culturalis eszközeivel és céljaival csakugyan az ember testi és ezzel együtt lelki fejlődésének bizonyos irányban hátrányára szolgált és e ténynyel csakugyan rövidebbé és nehezebbé tette az életet.

Már magának az új culturának az alapja, a kereszténység az emberi szervezet földi követelményeit kevésre becsüli. Míg

a Judaismus a testi jólétre vallási szabályaiban megfelelő gondot fordított, a kereszténység a föld felettire és földön túlira koncentrált gondoskodását és a testet elhanyagolta, így azután, amint az ókori Judaismus és pogányság helyébe a nagy culturigényű kereszténység lép, a test egészségének cultusa és ezzel együtt a soeialis hygiene majdnem teljesen kiszorul a culturtényezők közül.

A kereszténység szelleme a földet sötét siralomvölgynek tekinti, melyben a bűnbe sülyedt emberiségnek mennél nagyobb önkínzások és önmegtágadások útján kell átnyomorognia életét, hogy mennyei jussára érdemessé tegye magát. Istennek tetsző dicsőség volt éhezni, önmagát véresre korbácsolni, gyökerekkel táplálkozni, sötét és poshadt légkörben lakni, testi szennyítői halálra gyötörtetni. Mindez vezeklés a bűnökért és így az üdvözülés útja. Az orvostudomány haszontalan, fölösleges és ártalmas, gúny és megvetés tárgya volt, de egyben heresist is tartalmazott, midőn az Isten által adott betegségek elhárításával foglalkozni merészkedett. A középkor egész keresztény társadalma valóban súlyos testi és lelki betegségben szenvedett, melyben nyomorultan pusztult is el milliószámra és végigélt ez által olyan korszakot, melyhez hasonlóan sötétet az emberiség sohasem fog megélni és talán nem is tudna még egyszer túlélni.

E sötét korszakra mondhatlanul véres küzdelmek után jött az újkor nagy felfedezéseivel, művészeti életének renaissanceával, a rokokó korszak bujkálgató pulyaságával, a legújabb kor forradalmaival és a tudományok újjászületésével, de a köz- és magánegészségtan elveinek meg nem ismerésével, gyakorlatának semmilyen, vagy csak félszeg művelésével.

E szomorú jelenségek egyik oka, hogy az orvostudománynak a kereszténység ellen kellett létjogát kivívnia és a tudomány martyrjainak sokaságával diadalra juttatni azt az elvet, hogy az emberi test egészsége és szépsége Isten legnagyobb ajándéka, kötelességünk tehát, már Isten iránti udvariassági tekintetből is, ez ajándék megbecsülése. Kötelességünk tehát a testi erő és épség fentartása, fejlesztése, az élet meghosszabbítása, lehetőleg úgy, hogy a visszafejlődés korának nehézségei ne legyenek szenvedések okozói és ne tegyék az embert száználmas gyámoltalansággá.

Az élet és egészség szinte önczéllá lett és csak később állott a cultura szolgálatába. Csak később, mikor világossá vált az emberiség előtt, hogy az egészség mesés energiák forrása, melyek munkában nyilvánulnak meg az egyes ember és a közös jó érdekében.

Joggal követelte tehát az ember, hogy viszont a társadalom, helyesebben az állam, minden formák között legnagyobb kötelességének ismerje az emberiség egészségének

védelmét, mint annyi jónak és nagynak, boldogságnak és boldogulásnak forrását.

Ez azonban nem történt meg, mondhatjuk mind mai napig, hisz ma a kuruzslók ezrei a törvény védelme mellett vetik magukat a társadalomra és a gyógyszerek naponként sok százával zúdulnak az emberiségre tisztán üzleti alapon. A higiéné tudománya magas fejlettségű ugyan, de a közvagyonnak és közjólétnek sem alkotója, sem mozgatóereje és csupán legújabb időben észlelhetők társadalmi mozgódások, melyek a közegészségtan nagy elveit a gyakorlati életbe bevinni törekszenek. Mondhatjuk, hogy az államok az egész világon nem ébredtek öntudatra e téren és nem tartják kötelességüknek az egészségügy államosítását, hanem megelégszenek papirosan irt és ott maradt törvények szövegezésével.

Kétségtelen, hogy van haladás és javulás a múlthoz képest és születik is ezer fő- és ezer pótrendelet a közegészség javítása érdekében, de nincsen sehol egységes, erős, öntudatos közegészségügyi politika. Holmi kisszabású miniszeri osztályokban húzódik meg a közegészség kérdése. A szolgálatában levő orvosok helyzete szánalmas és munkásságuk kicsinyességekben kimerülő. Ami pedig szégyenbélyege társadalmunknak: az állam maga mérgezi meg az ország lakosait, töri össze testi és szellemi munkaképességüket és ellentálló erejüket, az állam maga taszítja erkölcsi züllésbe lakóinak millióit, kergeti kórházakba, tébolydákba és fegyházakba, amidőn az alkohol monopóliumával folytat nagyszabású üzérkedést.

Állandó endemiákban pusztulnak el öt éven aluli gyermekei és a fiatal anyák a gyermekágyi lázban, mert nincs orvos és képzett bába a járásban. Három millió ember jár évenként iskolába s ezeknek alig van orvosuk, aki az iskoláztatás ártalmait ellensúlyozza, illetőleg ifjúságuknak ezt a drága idejét egészségük növelésére használná fel velük, avagy az egészségtan tanítása útján őket az egészség nagy áldásairól felvilágosítaná. Nagy tömegek, amilyenek a katonaság, gyáripari munkások, nincsenek felvilágosítva, kioktatva azon nagy jogukról, mely őket egészségük fentartásában és növelésében védené.

Városok nőnek ki a földből és szennyes talajon épülnek a házak, sötéten a fojtott levegőjű lakások. A nagy népbetegségek ellen, aminők a tuberkulosis, még mindig nincs nemzetközi egységes védekezési mód, a prostitúció, melyet szintén nemzetközileg kellene rendezni, még egyes városokban sem tudott megnyugtató rendezésre találni. És ebben a millieuben vért izzadva küzd az ember a naponként nehezedő életfeltételek megszerzésében.

Ha jobban szembe nézünk azon okokkal, amelyek a cul-

tura haladásában az ember élet- és küzdelmi feltételeit megnehezítik, akkor csakhamar belátjuk, hogy ezek szorosan a cultura természetrajzában gyökeredznek. A hiányos és rendszertelen közegészségügyi politika ugyanis bármi súlylyal nehezédjék az ember létküzdelmeire, egymagában minden nehézséget meg nem magyaráz.

A culturhaladás természeténél fogva elsősorban és általában gyors, másodsorban atypikus, rendetlen vagy rendszertelen. Ez a körülmény főleg abban nyilvánul meg, hogy egyes tudományszakok, pl. a természettudományok ez idő szerint óriási arányokban fejlődnek, míg a bölcselmiek lassan, a művészetiek pedig nem is annyira haladnak, mint inkább lázas (keresés, kapkodás között változnak és extravagáns irányokban túlzók. Az ember szellemének természete pedig sem a lázas gyorsaságot, sem a váratlan változatosságot nem jól tűri, ahhoz csak egyesek és kivételképp tudnak kellőképp alkalmazkodni, míg a túlnyomó többség erejét, felfogóképességét, phantasiáját mód nélkül megterheli, kimeríti.

A szellemi élet higiénije a legerélyesebben tiltakozik az ilyen irányú és természetű munka ellen, de teljesen hiába, mert a megélhetés feltételei parancsolják, hogy ebben a szédítő versenyben részt vegyen, részt kérjen az ember, sőt ha érvényesülni akar, felülmúlja küzdő társait és iparkodjék mielőbb maga is új irányokat teremteni, vagy ilyennek látszatát kelteni.

Egy évtizedig tart, amíg valamely elme felraktározza például a természettudomány vívmányait. A percipiálás, a megszerzés nagy munkája már maga is erős szellemi zökkenésekkel folyt le és bárhogy parancsolja a természet, hogy a szellemeikben is egyenletes, fokozatos legyen a fejlődés, mégis kénytelen a kultúrember nyomasztó, kifárasztó arythmiás tempóban legyűrni e munkát.

Alig ér azonban végére, máris úgy látja, hogy mától holnapig teljesen új irányok léptek fel, uralkodnak parancsolólag, melyek a régibb irányokkal sokszor csak lazán, más-kor sehogy sincsenek összefüggésben. Még liheg a kultúrember az eddigi fárasztó munkától, sápadt a kimerüléstől és már is kénytelen egészen új, idegen erőforrásokkal való mérkőzésre kiállani.

Egynéhány kiválasztott ezt és a következő új harcokat jól megállja, a túlnyomó milliók azonban a culturharcok ezen rendszertelen fáradalmi alatt kimerülnek, megroppannak, letörnek. A cultura minden egyes lépése sok millió ember idegrendszerének súlyos megviselésével jár és éppen ez az idegesség, mely számtalan esetben gyógyíthatatlan neurastheniához, elmebántalmakhoz vezet, egyik speciális culturbetegsége az emberiségnek, mely sokszor egész nemzedékek elsatnyulásához vezet.

A prophylaktikus higiénie talán meg tudja óvni a társadalmakat a fertőző bajok pusztításai ellen, de cserébe kapja a culturember a degenerációt. Kétségtelen pedig, hogy mindennek nem kellene bekövetkeznie, ha «az ember az ő kulturküzdelméhez odaállítaná a higiéniét, illetőleg a szellemi élet higiéniéjének parancsait megtartaná.

Az idegeiben megviselt vagy tönkretett ember végtelenül szármalmas alakja a culturtársadalomnak, hajó iránytű és vezető nélkül a viharos tengeren.

Ez a culturidegállapot szüli egy bizonyos idő után a teljes elernyedést, okozza mindazt, ami fonák, perverz, hisztériás az ő cselekvényeiben. Táplálja a mohó éhességet, a kapzsi versengés beteges erőszakosságát az érvényesülés útjain és nagyra növeszti a munka paroxismusa mellett a túlzó élvezetvágy és hajhászat tobzódásait.

A culturbetegségek egy másik nagy csoportjának okozója az érvényesülési versenyben megnyilvánuló azon kapkodás, melyet szétforgácsolásnak nevezünk. Százezer ember közül talán egy van azon helyzetben, hogy a kulturküzdelem nagy munkájában nyugodtan szentelheti magát és szellemi életét egyetlen iránynak.

Más még nagyobb bajt okoz a kisiklás kényszerűsége, melyen azon szinte mystikus, fatális erők hatását értem, melyek bele hajszolják a culturharczost szellemi képességeinek, vágyainak és érzéseinek, részben vagy egészben meg nem felelő vagy velük teljesen ellentétes irányú élet munkaprogrammba.

Nincs szomorúbb, szánandóbb alakja a culturtársadalomnak, mint a culturának ilyen erőszakkal besorozott katonája, aki kénytelen rabszolgamódra, utált és idegen liatalmakat szolgálni. Kénytelen, mert se ideje, se módja a neki helyeset megválasztani és arra áttérni, se ereje a neki kedvesebb munka feltételeit elsajátítani és megtanulni. Sok százezer pályatévészett vívja keserves harczeit a culturtársadalomban, kiknek idegeire éppen a pályatévészetség borzalmas hatása fekszik nyomasztólag, hat rombolólag.

Ha mind e körülmények egészen sajátos betegséget okoznak is, melynek jelzésére az orvostudomány nem tud más kifejezést, mint az »idegesség«-ét, mégis sokféle baj ez hatásában és következményeiben. Legtöbbször mind e romboló cultur-munka együtt jár ugyanis testi munkával is, de ez utóbbi maga is éppúgy megkívánja áldozatait a nagy és változó igényű culturtársadalomban, mint a szellemi munka.

Bizonyára egészen másképp állana culturtársadalom ügye, ha az élesen megfigyelő orvostudomány által teremtett prophylaktikus higiénie szólhatna bele teljes erővel a decompositio ezen örületes, szomorú, chaoticus munkájába. Hisz kétség-

telén, hogy a cultura rovására írhatjuk a legpusztítóbb nép-betegségeket: mint a tuberkulózist, mely a szerint terjedt és pusztított jobban, amint a cultura nagy és legnagyobb központokba tömörítette az emberiséget anélkül, hogy a kellő tisztaságot, por- és füstmentességet, napot, levegőt megadta volna nekik. Egyetlen gyógymódja ma nem is más, mint »vissza a szabad, a tiszta levegőre és a jótékony naphoz.«

A cultura által okozott bűnlajstromba sorozhatjuk az ipari betegségek óriási csoportjait, a közlekedés fellendülésével járó testi bajokat és baleseteket, mert az ipart és közlekedést a cultura teremtette, de sem fel nem világosította az emberiséget veszélyeiről, sem ezeknek elhárításáról nem gondoskodott a megfelelő hygienikus prophylaxis alkalmazásával.

A cultura okozta a veszedelmes szembajok egész sorát, különösen a rövidlátást és az úgy nevezett iskolabetegségeket (idegesség, vérszegénység, elgörbülés, csont és fogbántalmak stb.), amidőn iskolába kényszeríti a zsenge embereket, de nem védi meg őket kellőleg vagy sehogy sem ennek testi ártalmaitól.

A cultura pusztító hatása nyilvánul meg a táplálkozási és anyagcsere-zavarok nagy csoportjában, mert egyrészt nem tanítja az embereket a helyes táplálkozás elveire, másrésztől nem tudja kellőleg ellenőrizni a tápszereket.

Ide sorolhatjuk a syphilis és venereás bántalmak óriási pusztításait, midőn a cultura egyes kinövései a nemi ösztönök korai ébredését egyenesen elősegítik, másrészt a megélhetés és családalapítás feltételeit megnehezítik és így a prostitutióra utalják az életük javában lévő férfiakat, anélkül, hogy a fertőzésektől és ezeknek sokszor rémes következményeitől meg tudnák menteni a praktikus hygiene nélkül.

Mindezek mellett a cultura rovására írhatjuk az alkoholismus és szívmérgezések (dohány) igen nagy számát és szomorú alakjait, melyeknek előidézőit a modern állam, mint mondottuk, üzérkedési alapon egyenesen terjeszti.

Az a lesújtó kór, melyet az orvostudomány angiosclerosis (véredények elmeszesedése) diagnosisa címén ismer, egyenesen és véglegesen a cultura által teremtett küzdelmek és kicsapongások, lues és szívmérgezések, túlhajtott idegesség és lázas túleröltetés következménye. Ijesztő tény, hogy mindegyre korábban kapják meg e bajt a cultura harezosai és betegei ifjan dőlnek ki a sorból – összetörnek. Innét van az a világszerte észlelt tény, hogy az emberi közép életkor számai egyre alacsonyabbak és hogy a culturumzetek hamar »kiélik« magukat, elnéptelenednek, vagyis a cultura hyperculturává torzult.

Legfeljebb a gyógyító-tudományra foghatja a sociologus több-kevesebb joggal, hogy ellene működik a naturalis selectio



törvényeinek, midőn a részben vagy egészben nyomorultakat megtartja önmaguknak és a társadalomnak terhére, a higiéné azonban, a baj megelőzésének tudománya, a legszigorúbb bíráló elöl is felüláll minden ilyen vádon. Nem a higiéné ellensége az eugenetikának, hanem az egészségügyi követelmények figyelmen kívül hagyása, mert ez degenerálja az embereket.

Hogy a társadalom a jövő nemzedékek megjavítását elérhesse, elsősorban követelnie kell a maga által alkotott culturállamtól, hogy az az egészség megvédését legnagyobb kötelességének tudja. Ne tévedjen meg annyira, hogy a társadalomra és önmagukra veszedelmes betegeket és bűnözőket mütét útján fosztassa meg legnagyobb emberi joguktól, a propagatiótól (asexualitás), hanem inkább önmaga legyen egy természetes és nagyszabású eugenetika forrásává.

Ha a cultura és higiéné egyenrangú politikai tényezővé lesz, akkor egymás mellett és nem egymás ellen vívják meg diadalmas csatájukat az emberi közöny, műveletlenség és az életértéket lebecsülő gondolkodás sötétsége ellen és a nemzeti érzés óriási motívumának hajtó erejével győzedelmes culturnemzetet – magyar nemzetet – állít majd a magyar közegészségügyi politika az európai nagy népek sorába.

Hazánknak különösen, államosított és magyar közegészségügyi politika kell, magyar egészségügyi ministerium. Éppen ma, midőn divatban van minden becsületes ok nélkül támadni a nemzet fogalmát, vitatni létjogát, kell minden intézményünkbe bevinni a hazaszeretet mozgó erejének hatalmát.

Ez az érzés kísérjen minket felemelkedésünkben nagy és általános emberi szempontokhoz, melyek midőn a cultura lázas előretörtetésében egy bizonyos nyugodtabb ütemre szoktatják az emberiséget, ugyanakkor vérükbe viszik azt a meggyőződést, hogy csak egészséges nemzet lehet gazdag, boldog és szabad.

*Tuszkai Ödön.*

## **Közjog.**

### **A magyar törvény.**

*(Dr. Joó Gyula, A magyar törvény fogalma és jogi természete jogtörténet és összehasonlító alapon. Kecskemét, 1908-1910. 330 l.)*

A közjog irodalmának fejlődését a XIX. század elejéig Megbénította a felette uralgó jogtörténeti és természetbölcseleti rendszer. A múlt század derekán azonban főleg német

földről kiindulva, új irány lép az államjog régi művelésének helyébe: a *jogdogmatikai* módszer. A németeknél GERBER, LABAND, JELLINEK, az angoloknál DICEY, ANSOX, a francziáknál DQCROQ, LARNAUDE és BOUTHMY, az olaszoknál ORLANDO és PALMA, a belgáknál ORBÁN, nálunk NAGY ERNŐ, LECHNER ÁGOSTON és KMETY KÁROLY első munkái mutatják ez irányban az utat. S míg egyfelől nem vitatható, hogy az élő jog szabályainak feldolgozása jogelvek alapján, megfelelő módszerrel és kellő rendszerrel szükséges hogy történjék, másfelől azonban, mivel az államéletnek nemcsak jogi oldala van, ez a módszer könnyen egyoldalúsághoz vezet. Mintha azonban a mi megifjodott századunk ez irányban ismét új utat mutatna. S a megcsontosodott és egyedül magasztalt módszer mellett nem restéinek az állami berendezések tényleges működésének is (»the working of institutions« – mint az angol mondja) figyelemreméltó jelentőséget tulajdonítani. A közjogi intézmények változásairól (Wandlungen) beszélve, kezdik elismerni a minden idők gazdasági, társadalmi és politikai erőtevényezőinek alkotó és változtató hatását, egyik intézmény kialakulásánál a nép sajátos faji vagy történelmi hagyománynak, másikonál a nemzetek érintkezése folytán előállott kölcsönhatásnak tulajdonítanak iránytadóbb jelentőséget.<sup>1)</sup>

Az előttünk fekvő mű is ily körütekintéssel készült. Szerzője azzal vezeti be, hogy »E munkán az az alapon dolat vonul végig, hogy Magyarország alkotmányos állam volt, az ma is; közjoga önálló, idegen befolyásoktól ment ősi alapelveken, nagyobb részben eredeti intézményeken nyugszik. Jogi élete gazdagodott ugyan idegenből átültetett intézményekkel is, de e részben, főleg szabad intézmények tekintetében többet köszönhet saját közjogi érzékének és jogteremtő erejének, mint a nyugati eszmék behatásának«. (2. 1.) E célra mi sem szolgált volna biztosabb segítségül, mint a kérdésnek történeti alapon és összehasonlító mód-

<sup>1)</sup> V. ö. ez irányban különösen JELLINEK-nek a juridico-philosophiai methodologia e fáradhatatlan volt mesterének újabban az Allgemeine Staatslehre II. kiadásában (Berlin 1905.) a »Zweckwandel«-ról szóló fejtegetéseit (S. 41 f.), valamint Verfassungsänderung und Verfassungswandlung (Berlin 1906.) ezimű munkáját. Különösen pedig REDLICH, wieni professornak figyelmeztetéseit (Das Wesen der österreichischen Communalverfassung, Leipzig 1905, S. 8-12.) Nálunk már SCHWARZ GYULA felhívta ez irányban a figyelmet. (Elemente der Politik, 1895.), amit NAGY ERNŐ is elismert (Magyarország közjoga, VI. kiadás, Budapest, 1907, 36. 1.) s CONCHA GYŐZŐ szintén több monogrphiájában hangoztatott. Legújabban pedig SZIRTES ARTÚR mutatott rá érdekesen amaz ellentétre, mely az életviszonyok és az azokat túlélt dogmák közt fenforog, de hangsúlyozva, hogy a dogmatikai módszerek nem elvetése, csupán átalakítása szükséges a régi pandektologikus jogdogmatika helyett socialdogmatikárá. (Sjciális jogtudomány és sociographai módszer, Magyar Jogászegyl. Ért. V. k., 34. f. és A szciális jogelmélete, Budapest, 1913.)

szerrel való tárgyalása, miből az az eredmény vezethető le, hogy nálunk az alkotmányosság, mely az állam keletkezésével egykorú és az alaki törvényfogalom mintegy fedik egymást. Ez irányban azután szerzőnk szemben találta magát a nagy-osztrák közjogi iskola egész gárdájával, hogy alkotmányunk tételeiben való alapos jártasságával, erős bonczolóképeségével és lendületes polemizáló erejével, hozzájáruljon ama fölénynek biztosításához, amelyet egykoron DEÁK FERENCZ kivivott részünkre a LUSTR-ANDEL-el való vitájában. Erre pedig ugyancsak szükség van most, amikor ez iskola mely ma nem politikai bombasztokkal, hanem a tárgyilagosság látszatát keltő, szorgalmasan gyűjtött adatokkal és érvekkel dolgozik, reánk nézve veszedelmesebb, mint valaha.<sup>1)</sup>

Szinte kár, hogy szerzőnk munkája, mely igaz, hogy még nem teljes, nem jelent meg német nyelven. És sajnos, eddig nálunk sem méltatták az őt megillető kellő figyelemre, pedig közjogunk egyik leghivatottabb mestere mondotta róla, hogy derekabb monographia alig jelent meg újabban a magyar államjogi irodalomban. Ennek okához nagyban hozzájárulhat, hogy vidéken és a szerző kiadásában látott napvilágot s így nem lett kellőleg forgalmazva.

Nagy feladatának eléréséhez kellő apparátussal dolgozik. Nincs kérdésébe vágó magyar munka, mely figyelmét kikerülte volna, az osztrák és német irodalmat szintén alaposan ismeri s ha tájékozottsága a francia és angol irodalom körében nem is oly nagy terjedelmű, ezzel szemben a legjobban megválasztott munkákon indult.

A monographia első része a törvény fogalmát és jogi természetét általában tárgyalja keletkezésétől kezdve addig, míg végre a törvény, mint az állam legfőbb, souverain akarata megjelenik, melyben az egész társadalom és annak minden osztálya és minden tagja minden javával érdekelve van s így a törvényhozó szerv fejlődésének legmagasabb fokára addig nem emelkedhetik, míg benne a társadalomnak minden rétege erkölcsi és tényleges súlyához képest képviselve nincs (12. 1.). A munka ez az első része legjobb tér a szerző tehetségének érvényesülésére. A kérdések itt mélyen járó társadalmi és philosophiai problémákig nyúlnak, mikkel épp oly szeretettel és sikerrel foglalkozik, mint ahogy nem tér ki a különféle nézetek legaprólékosabb részletekig menő polémiája elől sem. E részben különösen kiemelendőnek tartjuk azt a fejezetet, melyben a MOHL által fölvetett, LABAND által kifejtett s azóta annyi vitára alkalmat szolgáltatott kérdéssel: *a törvény alaki*

<sup>1)</sup> Újabban APPONYI ALBERT mutat rá nálunk e küzdelem felvételének nagy szükségére. V. ö. Magyar közjog osztrák világitásban. (Népszerű főiskola könyvtára, VII. k.) Budapest, 1912, 5-6. 1.

és anyagi értelmével foglalkozik. Érveit itt úgy csoportosítja, hogy bebizonyíthassa azt a minálunk közkeletű felfogást, miszerint a fenti megkülönböztetés csak merőben doctrinális jelentőségű s gyakorlatilag legfeljebb az absolut monarchiában vonhat maga után következtetéseket.<sup>1)</sup> Ezek után azután ellenmondásszerű meglepetést kelt ama végső conclusiója, hogy: »Az alaki és anyagi törvények közötti különbséget tehát tagadni nem lehet, azt el kell fogadnunk, de azokhoz csatlakozunk, akik annak *sem elméleti, sem gyakorlati jelentőséget nem tulajdonítanak.*« (41. 1.)

Másik igen élvezetes része az elméleti fejtegetéseknek az a vitája, melyben LABAND-nak ama sokat támadott nézetét veszi bonczkés alá, miszerint a törvényhozási munka akként oszlik meg népképviselő és államfő között, hogy az előbbi adja a törvénytartalmat, az utóbbi pedig azt felruhazza kötelező erővel, adván a törvényparancsot, tehát *ő tulajdonképpen a törvényhozó.* Ezzel szemben helyesen fejti ki, hogy bár a törvényt a fenti két tényező akarata tesz ki, de úgy, hogy a két akarat egybeolvadván, az mint *az állam akarata* jelentkezik és így a mérleget sem az egyiknek, sem a másinak javára nem billenthetjük le anélkül, hogy az államhatalom egysége csorbát ne szenvedne. (19. 1.)

A második rész öt fejezetben tárgyalja *a törvény fejlődésének történetét* a rómaiaknál, frankoknál, angoloknál, francziáknál, németeknél és Ausztriában. Ezek közt különösen sikerrel és alapos forrástanulmányok nyomán adja elő a római »jussus populi« létrejvetelének és megnyilvánulási módjának változatos formáit, meg az angol parlamenti jog történetét: a királynak a privy council útján kibocsátott rendeletei és az acts of parliament közti különbségei, mely ellentétből kifolyólag a király törvényhozási kiváltságai lassanként a mai hatalmas parlamentre mennek át.

Választott tárgyának természeténél fogva mélyebben bocsátkozik a harmadik részben *a magyar törvénynek történetébe.* Itt a magyar törvénynek és törvényhozásnak fejlődését az állam ősi szervezetének korától a mai napig tárgyalja s a különféle nézeteken áttörve magát, önállósága gyakran és elevenen megnyilatkozik. E részben nem érthetünk ugyan vele egyet, mikor a vérszerződést határozottan törvénynek nyilvánítja. Hisz éppen a törvénynek általa oly szépen kifejtett alaki fogalmából következik, hogy amennyiben a vérszerződésről beszélhetünk, itt hiányoztak a tudatos törvényhozásnak előfeltételei.

<sup>1)</sup> Mikor évekkel ezelőtt LABAND strassburgi előadásait hallgattam, fejtegetései során éppen Magyarországra hivatkozott, mint ahol a törvény pusztán, mint alaki fogalom jön tekintetbe, például hozván fel, hogy Deák Ferencz érdemeit törvény örökíti meg.

Legkiválóbb része a munkának a negyedik rész, mely *a magyar törvény fogalmát és jogi természetét teteles jog szempontjából* tárgyalja. Helyes beosztásra vall, hogy a szerző erre helyezte a főszólyt és mélyen járó elemző képességével itt több, eddig homályos tétel felderítéséhez hozzájárul. Sorra veszi a törvényhozó hatalom tényezőit, a törvény fogalmát, keletkezésének összes mozzanatait, az országgyűlés részvételét alkotásában, a szentesítést, a kihirdetést és a hatályba lépést; fejtegeti a törvénytár közhitelességét, a törvény kötelező erejét és végül nagy gonddal és széles alapokon szól az alaptörvényről. Helyesen fejt ki azt a különbséget, mely egyrészről a magyar és az angol, másrészről az alkotmányosságok alaptörvényei közt fennforog. Itt tárgyalja behatóan az 1868: XXX. t.-cznek jogi természetét is, melyre vonatkozólag érvelése tovább építi azt a helyes magyar álláspontot, mely már évtizedek óta kialakulóban van. Kifogásunk, hogy e fejezetben nem tárgyalta az 1723:1., II. és III. törvényczikkbe iktatott *pragmatica sanctiot*, melyet nálunk szintén sokan szeretnek alaptörvénynek nevezni, másfelől meg helytelenül a király és nép (sőt *dinastia* és *nemzet!*) közti szerződésnek tekintenek. Evvel pedig már csak azért is érdemes lett volna foglalkozni, mert ez irányban a külföldi irodalom jórészt helytelen nézőpontot követ.

E különben nagy értékű részben egy felfogásával még sem érthetünk egyet. Itt (242-245. 1.) azt a már az első részben (21-23. 1.) felállított tételt fejt ki, hogy a kihirdetés útján alaki erőhöz jutott törvény már életbelépte előtt anyagi erővel is bír. Azt ugyan helyesen mondja, hogy a *vacatio legis* tartama alatt a régi törvény van érvényben, de nyomban utána ezt úgy magyarázza, hogy »a régi törvény nincs érvényben, hanem csak a tartalma alkalmazandó az újnak hatálybaléptéig, ez utóbbinak hallgatólagos, vagy éppen kifejezett rendelkezése értelmében«, még pedig azért, mert »az *alaki törvényerő* a kihirdetés pillanatában bekövetkezik, amelynél fogva minden a törvénytől ellenkező rendelkezés hatályon kívül helyeztetik« (23. 1.) és hogy mégis a régi törvény szabályai szerint járnak el, »az nem a régi, hanem az új törvény erejénél fogva történik«, mert »A régi szabályoknak az új törvény kölcsönöz erőt«. (245. 1.). De hisz a szerző már előzetesen maga is kijelentette, hogy a törvény *alaki ereje* nem ebben, hanem abban rejlik, »hogy a törvény csak a törvényhozás formájában, vagy a törvényhozás útján változtatható vagy semmisíthető meg...« (21. 1.). Ilyen hatálya pedig csak életbeléptetett törvénynek van. Csak kihirdetett, de életbe nem léptetett törvénynek a régire nincs hatása, ez az életbelépésig megtartja érvényét, még pedig *saját erejénél fogva*. Ezzel nem áll ellentétben a törvénynek már a kihir-

detés pillanatában jelentkező az a hatálya, melyet ő is helyesen *az alaki erő* következményének tulajdonít, hogy felhatalmazása alapján érvényes rendelet még hatálybalépése előtt kibocsátható (de természetesen ez sem lép a törvény előtt hatályba) és hogy vele a jogrend már kihirdetése pillanatától kezdve mint törvénnyel bánik, tehát büntetőjogi oltalomban részesíti. (22. 1.).

Az ötödik részben *a történelmi részek összehasonlítását* végzi a szerző. Párhuzamot von a magyar, germán és római néptörvényhozás közt, összeveti Szent István királyságát Nagy Károly birodalmával s annak törvényhozását emezével, valamint a magyar és angol alkotmányosságnak és törvényhozásnak fejlődését hasonlítja össze, közben mindvégig erős elmével és kellő avatottsággal czáfolva HAROLD STEINACKER osztrák közjogásznak szélső és ellentétes felfogásait. Itt ismerteti a szent korona-féle államszervezetbe beszivárgott hűbéri elemek hatását, pontosan megvonva azt a nagy különbséget, mely a magyar és a nyugati államiságnak fejlődése és felfogása közt fennforog. Kellő helyet szentel amaz okok kifejtésének, melyek a magyar közjogias gondolkozással ellenkező szerződéses felfogásnak egy ideig való elterjedését okozták; végül pedig feltárja a régi és a jelenkori receptio közt lévő különbségeket.

Ez a rész is a munka előszavában kitézött ama célzt szolgálja, hogy kimutassa, miszerint Magyarország alkotmánya az alkotmányos törvényhozás tekintetében, illetve a törvény fogalma és jogi természete s az ezzel válhatlan kapcsolatban álló intézmények tekintetében mely részben eredeti, s mely részben idegen receptio eredménye. (5. 1.). Nagy feladatához híven alig maradt alkotmányunknak oly főtétele, melyhez munkájában hozzá nem nyúlt volna. S ha a tételes részek összehasonlítása is elkészül, büszkeséggel mondhatjuk, hogy közjogi irodalmunk egy jeles monographiával gazdagodott.

*Csekey István.*

## Társadalomtan.

### Az önzés társadalomtana.

*(Le Dantec Félix: Etude des formations résultant de la vie en commun.  
E. Flammarion, Paris, 1911. 324. old.)*

A természettudósok nem tudnak belenyugodni abba, hogy az emberi cselekvésnek, az emberi létnek többféle oka legyen. A monismus hívei mind a biológusok, physiologusok,

chemikusok és más irányú természettudósok közül sorakoznak és vitatják a lét »seule base«-ját, az anyag és szellem egy eredetét.

A biológus LE DANTEC-nek, az emberi társadalom problémáival foglalkozva, párhuzamos gondolatai támadtak. Miként az anyagot és szellemet csupán az anyagra akarják visszavezetni a monisták, akképen az altruizmus és egoizmus ellentétes erőiben nyilvánuló dualistikus felfogással szemben ő be akarja bizonyítani, hogy a »seule base« az egoizmus és a másik csupán szemfényvesztés: »hypocrisis«.

A munka az embert egyszerűen a biológia vizsgálatának tárgyául fogva fel, az embernek természeti környezetéből és emberi lény társaival való szembeállításából indul ki. A környezetben az emberre nézve ellenségest lát mindenben, ami létét veszélyezteti, élete folyását akadályozza s kiváltja belőle a létért való küzdelmet, mely egyedüli indító oka minden szerves lény minden tétének, tehát az emberéinek is. Miután pedig két lénynek egy környezetben való megjelenése mindenekelőtt azt idézi elő, hogy ketten kell hogy megjelenjenek ott, ahol egy élt eddig, tehát – biologicice – eredetileg csupán ellensége lehetett az egyik a másiknak, amint az az emberen kívüli lényekre nézve kétségtelen természeti igazság.

Az élet: küzdelem. Mindenki, aki másnak hátrányára lehet: ellenség. Mi az mégis, ami arra bírta az embert, hogy természetes ellenségével, az emberrel szövetkezett? Csak egyetlen indok: a közös ellenséggel való küzdelem. *La lutte contre l'ennemi commun.*

Sorban bizonyítja ezt, elkezdve a családtól egészen a nemzetig. Mindezen kapcsolatokról, melyek altruistikus érzések alapjaiként szerepelnek, kimutatja, hogy egyedüli alapjuk a közös ellenség elleni szövetkezés. Addig erősek, míg a küzdelem heves; rögtön megszűnnek hatni, mihelyt a küzdelem megszűnt s nem arról van szó.

Jog, vallás, a társadalom alapjául hirdetett összes isteni és emberi parancsok alapja: a közös ellenség elleni küzdelem, melyet az egoizmus, a lény saját szempontja parancsol az emberre. Mihelyt az önérdék ezen indokból a közös eljárásra kényszerítve nincs, mihelyt a közös ellenséggel való küzdelmében a segítség gyengülésétől nem kell tartania, ismét előáll és érvényesül mindenkiben a barbár, a társadalmon kívüli, az egoista. Minden ilyen parancsnak ereje arányban áll avval, hogy mennyire van ártalmunkra az, ha nem tartjuk be. Mihelyt ezen ártalomtól nem kell félnünk, nem is létezik számunkra.

A közös munka, a munkamegosztás alapja is csak az, hogy az egyes ember nem képes önmagában minden vágyát

teljesíteni; a természet az a közös ellenség, melylyel szemben szövethéz k az ember a munkára.

A közös ellenséggel való küzdelemre való szövethézés állandósulása és annak kialakuló formái megszokás által nyomást gyakoroltak az ember lényére, mely gondolat-világát befolyásolta és a közösség alapját képező eszméket szülte. Ez eszmék; hypocrisisek, mert erkölcsi formákat öltöttek és a valót elleplező indokokra vezetik vissza a: ember cselekedését. Így ezeket a hypocrisiseket tekintik a »base de la société«-nek, holott éppen az ellenkező az gazság.

Az embert cselekvésében feltétlenül az vezeti, hogy létét folytassa: »continuer la vie«. Ezirányú cselekedeteiben az ember soha ingadozást nem mutat, azért ezeket ösztönszerűeknek is nevezik.

Ellenben az erkölcsi és jogi parancsoknak, a hypocrita szabályoknak az ember nem mindig felel meg, habár azok mélyen bele is vésődtek a nemzedékek során és magukhoz idomították az embert.

Ezek a parancsok nem is születnek vele az emberrel, hanem nevelésével, a más emberekkel való érintkezésével kerülnek bele. Innen van, hogy kettős eredetűek az embernek szokásai: 1. veleszületettek, a természeti; 2. beléneveltek, az emberi környezet által feltételezettek.

A társadalmi élet állandósága által szült fogalmakkal, irányeszmékkal, melyeket szeretünk annak alapjaiként feltüntetni, ugyanígy vagyunk. A tulajdon, a jótékonyság, az egyenlőség, testvériség fogalmi és eszméi mind a nekünk hasznosan, illetve ártalmasán épülnek fel és hypocrisissé válva, ma ott is érvényesülni akarnak a társadalmi lét deformáló hatása alapján, ahol nincs létjogosultságuk biológiai levezetésük szerint. Mélyebben bonczolva azonban hatásuk határát bemutathatjuk abban, hogy addig respectalják őket, míg ártalmuktól tartanak, vagy a közös ellenség ellen szükségesekek. Miként az egyes élőlényé, a társadalom célja is: »continuer la vie« tehát úgy cselekedni, hogy a társadalmi élet folytonossága biztosítva legyen.

A törvényhozó feladatát e szerint úgy határozza meg a szerző, hogy feladata oly törvények alkotása, melyek oly irányban veszik figyelembe; az egyes társadalmi csoportok érdekeit, *amilyen ártani való képességük* A metaphysikai fogalmak uralkodnak ma a törvényhozás eszméin, ami nyilván hypocrisis csupán. De így van jól, mert ha a nyöző, a többség, az erősebb cynicusan érvényesítené hatalmát, ez lenne a baj. Addig, míg ez nem történik, nem vezett el a legyőzött. És a győző szívesen borítja cselekedeteire a metaphysical fogalmak vázát, mert ezzel erősebbé teszi a támadásokkal szemben. Már pedig senki sem tudhatja, meddig marad erősebb!



De éppen, mert a változás lassan bár, de folytonos, megállapíthatjuk a metaphysical eszmék változását is.

A munkásszervezeteket a mai társadalmi állapotokkal szembe állatva, szeretik a nem tulajdonosok szövetségének tekinteni a tulajdonosokkal szemben. Azonban nagy kegyesen ezek is megengedik tagjaiknak, hogy keressenek, hogy a harcot megélve föltathassák, amivel kicsiben tulajdonosokká teszik a munkást. A gazdag munkásszervezet többet tud ártani, mert jobban kitarítja a munkabeszűntetést. A munkásszervezet követeli ma tagjaitól a legnagyobb fegyelmet, egyéniségük teljes megszüntetését, aminek oka azonban csupán harczanak heveése és az, hogy minimális erőket kell tömörítenie Mondjanak azonban ma akármit ez is csupán egy actualis eszköz s miként a többi tömörülések, ez is elveszti erejét majd, ha legyőzte, vagy csak kélőleg gyengítette a közös ellenséget. Akik állandó jövőt jósolnak neki, elfeledkeznek az emberi természetről, a tőle elválaszthatatlan egoismusával nélkülözhetetlen és főszükségleteit illetőleg

Az állami alkalmazottak a törvény által ártási képességgel felruházottak. Innen van a nagy félelem az államcsínyektől, mikor ezek a nekik adott hatalmat éppen azon törvény ellen használják, melytől azt nyerték.

A szerző jó következtetése: »A metaphysikai fogalmak egymásnak ellentmondanak és ha közülük egyetlen választunk is ki s azt alkalmazzuk szemben a többiekkel, ez sem hajtható végre ellenmondás nélkül. Lehetetlen igazságot szolgáltatni az egyiknek anélkül, hogy igazságtalanságot ne kövessünk el a másikkal szemben. Az ember égő vágygyal az igazság után, lehető legjobb akarat mellett sem képes igazságot teremteni.«

»Míg csak lesznek emberek, ezek egymással versenyezni is fognak, egymás vetélytársai, ellenségei lesznek, egyúttal azonban hypocriták is, és hála a hypocrisisnek, a társadalom, úgy hiszem, addig fog tartani, mint az emberiség.«

Én is szeretem a békét, hiszen a háborút nem is ismerem és gyűlölöm borzalmas rémkép módjára; de szeretem az igazságot is és mégsem hiszek az igazság birodalmának eljövételében.«

»Nem tudok menekülni attól, hogy az életet ne tekintsem tudományosan küzdelemnek: Ez oly igazság, melyet a tények tárnak elem.«

A mű igazi francia szellemességgel és könnyedséggel van írva. Egyetlen alapeszme szolgálatában gyönyörűen vezeti le gondolatmeneteit a szerző. És, valljuk be, a tudományos egységet, a felfogás egyöntetőségét szerető elme helyeslésével kell találkozni a szerzőnek akkor, midőn a legbensőbb emberi természetből akarja levezetni a cselekvés egységes alapját.

Érdeme a műnek továbbá, hogy tudományos színvonalon maradvá, sohasem érinti az actualist annyira, hogy az általa profán okokra visszavezetett, hypocrisiseknek nevezett hagyományok, erkölcsi, jogi és isteni törvények és intézmények ócsárlója és rombolójaként tűnnék fel. A szerző nem socialista, amint az a fenti idézetekből is nyilvánvaló; nem támadja, sőt tisztelettel illeti a vallásokat és tradíciókat is. Támadásainak semmi gyakorlati éle nincs és a legellentétebb véleményű sem fordulhat ellene gyűlölettel, csupán állításait kifogásolhatja. Ez pedig fényes eredmény!

N. F.

## Társadalmi politika.

### Strike, boycott és munkáskizárás.

(G. Schwittau, Privatdocent an der Universität St. Petersburg. Die Formen des wirtschaftlichen Kampfes. Berlin, Verlag von Julius Springer, 1912. - 4-90. lap.)

A XX. század legérdekesebb gazdasági problémáiról széleskörű tanulmányokon nyugvó munkát irt a szentpétervári egyetem egyik magántanára, SHWITTAU, aki állami megbízatásból két évet töltött külföldön a tőke és a munka gazdasági harcának a tanulmányozása végett. Érdeklődése első sorban a német birodalomra irányult, melynek hatalmasan fejlődött gyáripára, óriási vállalkozásai a legtöbb alkalmat nyújtják a megfigyelésre. De azután vizsgálódásai körébe vonta Nagybritanniát is, a munkásszervezetek ősi otthonát s végül az észak-amerikai Egyesült-Államokat, a tőlünk sok tekintetben egészen elütő újvilági ipar góczpontját is. Erre a három nagy államra, illetve az ezekben összegyűjtött adatokra támaszkodva, adta ki a könyvét és pedig két évvel ezelőtt orosz nyelven, most pedig német fordításban. Maga a thema is lebilincsel bennünket, hisz a gazdasági harc a mi fejlődésünkbe is belevág, de kétségkívül még érdekesebb azokat az adatokat tanulmányoznunk, melyek a nagyipar legkifejlettebb államaiban gyűjtettek s amelyek így reánk nézve is tanulságosak.

Az ipari conflictus fogalmát a szerző akként állapítja meg, hogy az a modern munka- és tőkeviszony érdekei terén előállott összeütközés, ami azonban csak az industrialismus

magasabb fejlődési fokán állhat elő s épp ezért ezt a fogalmat hiába is keressük a régebbi közgazdasági rendszerekben. Ennek dacára az ipari *conflictus* alapja két olyan közgazdasági elv, melyet már a XVIII. század közgazdái ismeretek, tudnillik a kereslet és a kínálat elmélete s az ezen alapuló ellentétes érdekek. A munkaszerződések terén tapasztalható érdekösszeütközések problémája ugyanis már SMITH ADAM-nak a rvek gazdaságáról írt művében talált kifejtésre s onnan tudjuk, hogy az összeütközcs az önfentartás ösztönéből ered, melyet már HOBBS is hirdetett (*bellum omnium contra omnes*). A MARX-féle osztályharczelméleten kívül, amely igen szembetűnően domborítja ki az érdekösszeütközést, érdekesen fejti ezt ki SELIGMAN is (*Principles of Economics* cz. művében), aki szerint ezen a téren a következő ellentétek lehetségesek: 1. *comodity competition* (vagyis a különféle, az emberi szükségletek kielégítésére szolgáló javak versenye), 2. *individual competition* (vagyis a termelők egymásközi összeütközése), 3. *market competition* (a különböző piaezok egymásközi harcza), 4. *class competition* (az osztályok küzdelme, a *Klassenkampf*) és 5. *race or national competition* (a fajok és nemzetek gazdasági harcza) Mindezek az elméletek az érdekösszeütközések sociológiájának a kifejtését tüzték ki célul s ezeknek a határain belül foglalkoznak mindazokkal a mozzanatokkal, melyek a harc eszközei.

A harczi eszközök sorában az első a *strike*, mely a tőke és a munka harczanak régi formája s abban áll, hogy a munkások helyzetük javítása éidekében a munkát egy időre beszüntetik s a vállalkozót – az őt így ért gazdasági kár által – követe éseik teljesítésére kényszerítik. A *siike* alanya a szabad munkás, a haicz ezen formája tehát nem lehetséges a rabszolga vagy a jobbágytársadalomban s épp azért nem lehetne strikenek rmnősíteni sem a középkor parasztlázadása.t, sem pedig a római rabszolgafelkeléseket. A *strike* feltétele, hogy a formális jog szempontjából szabad szerződés jött legyen létre a tőkés és a munkás közt. De a *strike* azonkívül tömegjelenség is, aminek bizonyíiéka az, hogy kisebb számú munkásnak a munkamegszüntetését nem nevezük strikenek és például az angol *strike*statisztika csak az olyan bérmozgalmakról számol be, ahol legalább tíz munkás szüntette meg a munkát. Ahol pedig munkásszervezetek vannak, ott rendszerint az összes tagok hányadának ( $1/4$  vagy  $2/3$  részének) a hozzájárulását kívánják a *strike* proclamálásához. A strikenak azonkívül megokoltnak is kell lenni, mert különben ereje hamar kimerül. Az okok különfélék lehetnek, így először is a gazdasági körülmények s ezek sorában ismét a bér nagysága, a munkaidő tartama miatti nézeteltérések; *strike*alap lehet továbbá valamely pszichikai ok is, pl. a

munkaadó részéről tapasztalt rossz bánásmód. Fejtegetéseiben SCHWITTAU a munkások érdekeit védi s bár elismeri LUJO BICENTANO-nak a Verein für Socialpolitik 1905-iki egyik gyűlésén kifejtett ama tételét, hogy a tőke és a munka viszonya egyenlő jogú szabad felek szerződésétől függ, meggyőződéssel mutat rá arra, hogy szerinte *a szerződés szabadságát a munkásság csak a collectív szerződésben találhatja fel*, ami szerinte a jelenleg nagyrészt érvényben levő *egyéni szerződésnek természetes fejlődési foka*.

Áttér azután a német munkásmozgalmak ismertetésére s előadja, hogy ott az első munkásszervezet 1865-ben keletkezett, de erőre csak az 1860-as évek végén jutott. Megteremtője a socialdemokrata párt. De ezzel egyidejűleg – a liberális párt kezdeményezésére – jöttek létre a Hirsch-Duncker-féle szervezetek is. A socialdemokraták szervezetei 1890-tól kezdve fejlődnek igazán, mikor a socialisták ellen hozott törvényt elejtették. Ekkor keletkezett a szakszervezetek legfőbb bizottsága is (Generalkommission), amely ma is a tulajdonképpeni intéző forum. 1894 óta vannak keresztény szakszervezetek is, újabban pedig helyi egyesülések és független munkásegységek is. Erőviszonyaik a következők: a socialdemokraták szervezetének 1 millió 832 ezer, a keresztény szakszervezeteknek 247 ezer, a Hirsch-Duncker-félékének 106 ezer s a független és a helyi szervezeteknek 100 ezer tagjuk van. Ezekon felül a nem központi, hanem függetlenül szervezett keresztény socialista-szervezetek tagszáma 80 ezer fő. A összes németországi szervezett munkások száma 2 millió 380 ezerre rúg (mindez kerek számokban). A legnagyobb jövedelme a socialdemokraták vezetése alatti szervezetnek van, amennyiben ez évi 487<sup>^</sup> millió márka bevétellel és 42 millió márka kiadással dolgozik s legnagyobb vagyona is ennek van, mert 41 millió márkára rúg az, míg a többi ehhez viszonyítva csekély (4 -8 millió márka). A szakmák szerint a vidéki fiókok ebben a szervezetben egy központi szövetségben egyesülnek (Zentralverband), amelynek van elöljárósága, választmánya, közgyűlése, ellenőrzőbizottsága, agitációs bizottsága, sajtóbizottsága stb. A tulajdonképpeni intézőhatalom az elöljáróság (Vorstand) kezében van, mely 7-9 tagból áll. Ezeket az összes tagok választják 2-3 évi időtartamra. A központi szövetségek legfontosabb kiadási tételei ezek: munkanélküliek segítése 8 millió, munkaképtelenek segítése 87 millió, strikesegély 5 millió, szervezkedési kiadások 5 millió, agitációs költségek 27a millió márka, ami mind tekintélyes anyagi erőre vall.

A striketaktikát a szakszervezeti statútumok gondosan körülírják s a tervszerűség és hajszálnyi pontosság a taktika legfőbb ismertetője. Ha pl. valahol conflictus támad a mun-

kasok és a vállalkozó között, az előbbieknél egész sor instan-  
tán kell keresztülvinniük az ügyet, míg strikeba léphetnek.  
Tárgyalni kell ugyanis az erre vonatkozó indítványt 1. az  
osztálygyűlésen, 2. a fiók elöljárósági ülésén, 3. a munkás-  
választmányban, 4. a forgalmi elöljáróságban, 5. a szakszerve-  
vezeti tanácsban s csak ezután lehet – feltéve, hogy a ki-  
mondáshoz szükséges:  $\frac{3}{4}$  vagy  $\frac{4}{5}$  többség meg van – procla-  
málni azt. Ekkor azután strike-bizottságot választanak, amely  
3-5 egyénből áll, akik 50 pfennig külön napidíjat kapnak.  
A strike tartama alatt minden strikeolónak naponta kétszer  
kell meg jelenni ellenőrzés végett a strikebizottság előtt és  
pedig oly időben, mikor rendszerint a munka folyik, tehát  
reggeli 9 és délutáni 3-4 óra tájban. Ezzel azt érik el, hogy  
a strikeba lépettre nézve tényleg kizárt dolog legyen a strike  
tartama alatt a munkavállalás. A strikeolók állandó segélyben  
részesülnek. Ennek legkisebb összege a nőtlen munkás szá-  
mára napi  $1\frac{1}{2}$  márka, a családosnak pedig 2 márka, míg a  
női munkás ez összegek felét kapja; ezenkívül a családos  
munkások minden gyermek után napi 20 pfennig pótlék-  
ban is részesülnek, de ez utóbbi segély legfeljebb 1 már-  
kára rúghat. A maximalis strikesegély a nőtlen munkás javára  
heti 13 márka, a családosnak heti 16 márka, míg a férjes nő  
legfeljebb 9, a hajadon pedig 8 márkát kap hetenkint. Ezen-  
kívül gyermekpótlék is jár a gyermek 15-16 éves koráig.  
Hogy a központi szövetségek a strikeók által előidézett nagy  
anyagi terheket fedezni képesek legyenek, evégből a szerve-  
zett tagoktól állandó járulékot is szednek és pedig átlag heti  
 $\frac{1}{2}$ -1 márkát, vagy pedig a napi kereset 10%-át, ami tekin-  
télyes megterhelés. Azonban ezeknek a járulékoknak a pon-  
tos fizetése, illetve behajtása mutatja azt a pontos, szinte  
katonás szervezetet, melyben a német Verband-ok élnek s  
amelyek ugyan éppen a munkások által hangoztatott egyéni  
szabadságot és érvényesülést teljesen megsemmisítik, de a  
testületi erő és tekintély érvényesítése szempontjából kétség-  
kívül óriási energiát képviselnek.

A strike sikere érdekében igen nagy szerepet játszik  
azoknak a munkásoknak a távoltartása; akik a strike procla-  
málása dacára munkát vállalnak s akiket a szakszervezetek  
striketöröknek neveznek. Tulajdonképpen ez képviseli az egyéni  
szabadságot, mert ez nem enged magának dictálni a szak-  
szervezet által s ELLIOT amerikai professor szerint a strike-  
törő valóságos hős (a very good type of hero), de a socia-  
listák szerint a striketörő a tőke vak eszköze s nagyobbára  
a nomád, csavargó és hanyag munkások sorából kerül ki.  
Amerikában a vállalkozóknak a munkások elleni harcában  
arra is volt példa, hogy a scaboknak (így nevezik ott a  
strike alatt munkába állott munkást) 50%-kal nagyobb munka-

bért is Ígértek, mint a rendes munkások kaptak, csak azért, hogy megtörjék a strikeolók erejét. Épp azért ott a striketörőket strike örökkel (picketing) figyeltetik meg s ezt a megbízást a szervezett munkások közül mindenkinek el kell fogadnia. A strike örök a va uti állomásokon, a gyárakhoz vezető utakon stb. állanak fel, hogy a máshonnan jövő munkásokat felvilágosítsák, a munkáról lebeszéljék, sőt esetleg még útiköltséget is fizetnek nekik, hogy visszatérjenek a lakóhelyükre.

Igen érdekesek SCHWITTAU-nak azon adatai is, amelyek a strikeok eredményeiről számolnak be. Ezek szerint (számításai átlag tíz évre terjednek ki, utolsó megfigyelési év gyanánt 1908 szerepel) Németországban a strikeok 19.6%-a a munkások teljes diadalával végződött, 37.1% részleges sikerével, a többi a munkásokra nézve eredménytelen volt. Angliában ugyanezekből a szempontokból vizsgálva az eredményt, azt látjuk, hogy a munkások az esetek 27.5%-ában győztek, míg 31.1%-ban compromissum jött létre a munkások és a vállalkozók közt. Az Egyesült-Államokban a munkások teljes sikere 48%, részleges sikere 15.2% volt.

Angliában és az Egyesült-Államokban a munkásszervezetek a németországiakétói elütöek. Angliában minden foglalkozási ágban megvan a maga nemzeti szervezete (National Trade Union). A nemzeti szervnek alá vannak rendelve a járási s ezeknek ismét a helyi szervezetek. Amerikában kétféle központi szervezet van: The Knights of Labor (a munka lovagjai) és The American Federation of Labor (az amerikai munkásszervezet). Ezek lényegileg megegyeznek az angol szervezettel.

Angliában mintegy 1.200 szakszervezet van 2 millió 400 ezer taggal s a szervezetelek oly erősek és kiterjedtek, hogy az összes szervezett munkások 63% a oly testületekben tömörült, melyek egyenkint 10 ezernél több tagot számlálnak. Megbízható statisztika csak a száz legnagyobb Trade Unionról van és eszerint kereken másfél millió tag ebbe a száz szervezetbe tartozik. Ezek évi jövedelme 2<sup>1/2</sup> millió font sterling" (tehát körülbelül 60 millió korona), míg a kiadásuk 2 millió font.

Az amerikai munkásszövetségekről szóló statisztika szintén nagyon hiányos. Kiemelendő, hogy a központi szerveknek alávetett szervezetek ott is Trade Unionoknak neveztetnek, még pedig aszerint, amint hatáskörük csak az Egyes dt-Államokra terjed-e ki, vagy pedig Kanadára is, a National vagy az International jelzót is használják ezek. A helyi szervezeteknek itt nagyobb a hatáskörük, mint Németországban. Kiseb strikeok proclamálása, pl. a helyi szervek feladata. Különben úgy az amerikai, mint az angol szervezetek fő-

törekvése ma a collectiv szerződések elvének a meggyökeresítése, ami folyton terjed is és így, a strikehoz csak ritkán nyúlnak.

Fokozott érdeklődésre tarthat számot SCHWITTAU fejtegetései közül az a rész, amely a demarcationalis és a sympathy-strikeok fogalmával foglalkozik, amelyet alig tárgyalt még a közgazdaságtan tudománya. A demarcation of labour a munkaágak mai differentialódása folytán vált szükségessé. Vannak ugyanis munkaágak, amelyek bár nagyon hasonlók egymáshoz, mégis különleges szakképzettséget kívannak Ilyen pl. az esztergályos- és az asztalosmunka, vagy a hajóépítő ácsnak és az asztalosnak a teendője. Ha már most az egyik fajta munkás oly dolgok végzésére vállalkozik, amely valójában a másíknak a hatáskörébe tartozik, akkor tulajdonképpen – bár érthet valamit ehhez a teendőhöz is – elveszi a másik, a szakképzett munkásnak a kereseti lehetőségét. Hogy ez meg ne történjék, meg kell az egyes munkaágak közt teremteni az elhatárolási vonalat (demarcation) és a szakszervezetek kimondják, hogy az egyes szakmunkások működési köre csak ilyen és ilyen munkára szabad, hogy kiterjedjen. Az elhatárolás tehát az ipari technika folytonos fejlődésének az eredménye; de van a dolognak a munkásokra nézve fontos egyéb mozzanata is, az t. i., hogy a vállalkozók, ha a demarcationot nem respectálják, olcsóbb (bár kevésbé szakképzett) munkásokat kaphatnak, pl. ha a hajóácsokkal végeztetnek asztalosmunkát is. Ez azután a szakképzett munkások munkabéréét lenyomja, sőt esetleg a munkaalkalmakat is csökkenti.

A sympathy-strikeok különböznek ettől s olyankor fordulnak elő, mikor a solidaritás érzéséből kifolyólag oly munkások is strikeba állnak, akik közvetlenül nincsenek érdekelve, de ugyanazon vállalatnál vagy hasonló munkakörben strikeoló bajtársaik mozgalmának a megerősítése végett lépnek munkamegszüntetésbe. Példát ad erre az, amikor egy kikötőben a málházok strikejához csatlakoznak a dokkmunkások, vagy a vasutak forgalmi személyzetéhez az ottani gépészek is. A sympathy-strikenak legfőbb ismertető jele HALL szerint (Sympathetic Strikes and Sympathetic Lockouts, Newyork 1898. című művében) az, hogy itt a csatlakozókra nézve a közvetlen gazdasági előny hiányzik.

A strike intézményének a taglalására áttérve, meg kell állapítani, hogy annak két oldala van: az egyik a közgazdasági, a másik a jogi. Az előbbi tisztázva van, amennyiben a strikeot erőszakos, sőt támadó jellegű, de a munkások érdekei szempontjából tekintve mégis védekezési eszköznek tartják. Sokkal kevésbé tisztázott a strike jogi oldala, mely kétféle elemből, büntető- és magánjogiból áll. Angliában

1799-ben törvényt hoztak a munkásegysületek alakításának tilalmáról, mely szerint aki ily egyesületet alakít, a három havi fogházra, sőt kényszermunkára is elítélhető volt. Ugyanez a büntetés érte továbbá azt a munkást is, aki béremelést, vagy a munkaidő leszállítását követelte, vagy rábeszéléssel, esetleg fenyegetéssel megakadályozott valakit a munkavállalásban. Ez a törvény tehát, bár kifejezetten nem szólt a strike-ról, mégis tulajdonképpen az első striketörvénynek volt tekintendő, mert azokat a mozzanatokat szabályozta szigorú büntetőjogi formában, amelyek a strikejoggal vannak szoros összefüggésben. A hivatkozott acta különben csak 1825-ig volt érvényben s ekkor az egyesülés tilalmát törvényileg hatályon kívül helyezték. Így azután szabad volt a munkásegyesülésnek, vagyis a coalíciónak összes járulékait alkalmazni s eszerint a strikenak sem lett volna most már akadály, azonban útját vágta ennek az, hogy az angol szokásjog büntetendő complottnak tekintette ezt a mozgalmat (criminal conspiracy) s mint ilyent tovább is üldözte. 1876-ben aztán a Trade-Union-acta törvényes oltalomba fogadta a munkásszervezeteket, az 1875-iki Conspiracy and Protection of Property Act pedig kimondta, hogy a munkások oly megegyezései, amelyek a munkások és a vállalkozók közti conflictus elintézésére irányulnak, nem büntethetők. A strikejog fejlődésében végül újabb haladást jelent az 1906. december 21-iki acta, a mely kifejezetten megállapítja, hogy a strike nem büntethető, sőt még azt is megengedi, hogy a strike ellenőrzése végett a szervezeteknek szabad strikeőröket felállítani, feltéve, hogy ezek békés úton kívánják azt elérni, hogy a dolgozók abbahagyják a munkát.

Az Egyesült-Államokban távolról sincs ily kedvezően megoldva a munkások strikeolási szabadsága, sőt, bár a strike kifejezetten eltiltva nincsen, azt tényleg mégis üldözik. Erre a jogi alapot ott egy Angliából átvett rövidített büntető bírósági eljárás, az injunction, adja meg, mely a bírónak jogot ad arra, hogy bizonyos egyéneket bírói parancscsal. felhívjon arra, hogy bizonyos kihágás- cselekményeket abbahagyjanak s ha ennek nem engedelmessé válnak, akkor a bírói intézkedés elleni tiszteletlenség miatt az egyes bíró által, esküdtek bevonása nélkül, a vádlottak távollétében, pénz-, sőt szabadságvesztésre is elítélhetők. Ez kétségkívül a legradicalisabb módja a strike megtörésének. Ezt alkalmazták az Unióban az 1894-iki chicagói nagy vasutasstrike alkalmával is.

Németországban a strikejog nincs codicalva s a munkaszerződés megszegését büntetik. Általában leginkább rendőri beavatkozással intézik ott el a conflictust

Felemlítjük még a strikera vonatkozólag SCHWITTAU statisztikájának sok évi adatokból vett átlag útján megállapított azt



a részét is, amely számot ad arról, hogy mily célból folytak le azok? Eszerint a bér emelése végett történt Németországban az összes strikeok 46.2%-a, Angliában 64.1%-a, az Unióban 48.1%-a, míg a munkaidő szabályozása (tehát le szállítása) végett a nevezett három államban, ugyanabban a sorrendben 2.9%, 4.2% és 7.2% volt az arány. Az Unióban azonkívül az összes strikeok 41.2%-a egyenesen arra irányult, hogy elismerjék, illetve kikényszerítsék a szakszervezet jogosultságát, amit a vállalkozók tagadásba vettek.

A strike problémájának kimerítő megvitatásán kívül felvette vizsgálódásai sorába SCHWITTAU a boycottot is, melynek mindenek előtt ethimológiáját adja a már ismert adatok szerint, hogy t. i. Charles Cunningham Boycott, egy írországi uradalom gazdatisztje, a múlt század 70-es éveiben igen kegyetlenül bánt a bérlőkkel és munkásokkal s e miatt oly üldözésnek lett azután kitéve, hogy – miután még enni sem kapott – kénytelen volt Amerikába kivándorolni. A boycott eszerint társadalmi ostracismus, STEPHEN híres angol jogász szerint olyan, mint a római jogban az ignis et aquae interdictio volt, vagy az egyházjogban az egyházi átok. Az ipari boycott, szorosán véve, nagyobb néptömegek nyílt ellenszegülése bizonyos szolgáltatások elfogadása, vagy bizonyos czégeknél való vásárlás kérdésében. Ellentétben a strikeokkal, amely activ mozgalom, ez passiv. Célja a vállalkozónak jobb munkafeltételekre való bírása. Classikus hazája az Unió, ahol a strikenél sokkal erősebb fegyvernek tekintik, míg a törvényes jog ennek a létjogosultságát éppúgy nem ismeri el, mint a strikét, melytől különben a boycott még abban is különbözik, hogy rendszerint csak helyi és nem az egész országra kiható jellegű. Az Unióban a szakszervezetek a statútumaik közé veszik fel a boycott intézményét, amely ott tehát igen gyakori s melynek elrendelése esetén a szaktársak éppúgy kötelesek ennek engedelmeskedni, mint Angliában, vagy Németországban a strikehatározatnak.

Németországban az 1880-as években volt példa a boycottra, mikor a vendéglősök és sörgyárosok nem akartak átadni termeiket a socialistagyülegek céljaira s ezért ez utóbbiak boycottálták ezeket a vállalatokat, vagyis testületileg elhatározták, hogy nem keresi fel közülök senki azokat. De ennek aránylag csekély hatása volt s mikor azután egy boycott-határozatot a büntetőbírótság elé vittek és ez 1.500 márka pénzbüntetésre ítélte a boycott előkészítőit, akkor még inkább csökkent a boycottálók száma. Egy ehhez hasonló eset volt azután az, hogy egy vendéglős kártérítésre perelte a boycott szervezőit és a bíróság – magánjogi úton – meg is állapította a kártérítési kötelezettséget. Mindezek a példák azután a boycott letörésére vezettek. Rendkívül erős azonban a

boycottrendszer Írorszáiban (tehát a tulajdonképpeni hazájában), ahol különösen a gazdasági munkások intézik azt az uradalmak gazdatisztjei és bérlői ellen s ott a boycott néha oly arányokat ölt, hogy a boycottait élete valóságos pokollá lesz. Még ételt sem kap senkitől, sőt megfenyegetik a háza felgyújtásával a marhája elpusztításával is és a rendőrség aránylag nagyon tartózkodó ezekkel a mozgalmakkal szemben. Angliában a boycott egy faja továbbá az is, amely az ottani nyomdászoknál van elterjedve, hogy t. i. a munkások a nekik nem tetsző cégokról fekete listát (black list) állítanak össze és tesznek közzé, így óva szaktársaikat a valamilyen ok miatt szerintük meg nem felelő cégbe való belépéstől.

Az Unióban a boycott egy árnyalata a label (the label), melynek az az eredete, hogy San-Franciscóban a múlt század 80-as éveiben chinai munkásokat kezdtek a szivargyárakban alkalmazni, akik sokkal olcsóbb munkaerőt nyújtottak, mint a bensülött munkások. Ez az utóbbiak körében nagy megdöbbenést keltett s miután a fehér munkásokkal rokonszenvező orvosok is nagy arányú propagandát indítottak meg, amelynek folyamán azt bizonyították a leginkább, hogy a chinai munkások által készített szivarok tele vannak tuberculosis és egyéb baktériumokkal, ettől kezdve fehér jellel (label) kezdték a szivargyárosok azokat a szivarokat megjelölni, amelyeket nem Chinaiak készítettek, hogy így azok kelendőségét biztosítsák. A label tehát tulajdonképpen nem egyéb, mint fordított boycott, mert azt célozza, hogy a megjelölt árukat megvegye a közönség. A label aztán később nagyon elterjedt és egyéb árúknál is alkalmazást talált s lassankint valóságos áruvédőjegy jellege lett neki, úgy hogy a newyorki bíróság amannak az analógiájára törvényes védelmet is biztosított számára, amit azonban a többi bíróság nem követett. A boycott egy kinövése végül a Franciaországban divatos sabotage amikor a boycottait vállalkozó anyagát is szétrombolják. Ez már anarchistikus jelenség.

SCHWITTAU munkájának a harmadik része a munkaadók szervezkedésével foglalkozik. Míg ugyanis a mostanig ismertetett részletek a munkások érdekében gyakorlatban levő mozgalmakat tüntették fel, tájékoztatni kell a közönséget a munkaadók szervezkedéséről is. Ez különösen a német birodalomban erős, ahol körülbelül ezer munkaadó-szervezet létezik s ezek éppúgy helyi, járási, országos és birodalmi központokban vannak egyesítve, mint a munkásszervezetek. Itt tehát a tőke teljesen olyan szervezetben harcol érdekeiért, mint a munka. A munkaadók egyesülései közt igen tekintélyes helyet foglal el a hamburgi, mely akkor alakult meg, midőn 1889-ben a párisi munkásszervezet kimondta május 1-ének kötelező megünneplését s ezt a hamburgi vállalkozók nem akarták el-

fogadni és megalakították a vállalkozók szövetségét, melyben 50 munkásnak a vállalkozója volt benne (ma több, mint 100 ezeré). Olyan hatalomra tett szert azután csakhamar ez a szervezet, hogy 1897-ben a hamburgi kikötőmunkásoknak (egy sok ezer főre rugó testületnek) a strikeját el tudta nyomni. A németországi munkaadószövetséget fellendülésére azonban az 1903-iki krimmitschauer (Szászország) eset adta meg' a közvetlen impulzust, amikor ott a szövőipari munkások strikeoltak s a gyárosok a munkaadók központjának a támogatásával oly sikeresen védekeztek s a munkáskizárást (lockout) alkalmazták, hogy a munkások kénytelenek voltak engedni. Ekkor alakult meg Berlinben a Hauptstelle Deutscher Arbeitgeberverbände, melybe ma 900 ezer munkást foglalkoztató munkaadó tartozik, míg a Verein Deutscher Arbeitgeberverbände című egyesületben 1 millió 400 ezer munkásnak a főnöke tömörült. Ezekon kívül is vannak még kisebb szervezetek, úgy hogy összesen 3 millió 647 ezer munkásnak a főnöke van Németországban szervezve, ami lehetővé teszi, hogy ott a tőke teljesen összehangban tudja megvívni a maga harcát a munkások igényeivel.

Az Unióban a legrégebb munkaadószerkezet az 1886-ban alapított cincinnati szervezet. Vannak különben ott harcziás és békés irányzatú egyesületek s köztük a legnagyobb a The Stove Founders National Defense Association, mely ma a szakbeli munkásoknak a fele fölött uralkodik.

Anglia a munkáskizárás (lockout) igazi hazája, melyet azután Crimmitschau óta Németországban is gyakrabban alkalmaznak. A munkaadók különben hasznát látták már ott a fekete listának (black list) is, mely – mint fentebb láttuk - Angliában eredetileg a munkások védőeszköze volt. A fekete listára irták ugyanis a munkaadók a notórius munkásagitátorok neveit s azoknak azután sehol sem adtak alkalmazást. Emellett azonban meghonosodott körükben a kék lista is (blue book), melyben a munkásnak összes elítélendő cselekményei le vannak írva, úgy hogy a kék listából egész életrajzot kap róla a munkaadó.

Azonban nagyon messze vezetne, ha SCHWITTAU rendkívül gondosan, valódi hangyaszorgalommal összehordott adatait minden részletükben óhajtának ismertetni. A szerző kétségkívül nagy szolgálatot tett az e kérdések iránt érdeklődőknek lelkiismeretes munkájával, amely bár természetszerűleg szintén nem mentes a hibáktól (sokszor pl. fárasztóan részletez, kissé terjengős és a munkások javára, a munkaadókkal szemben, sok helyütt elfogult), de mégis olyan adatgazdagsággal rendelkezik, hogy feladatát a teljes tájékoztatást, igen szépen oldotta meg.

*Eöttevényi Nagy Olivér.*

## Az otthonmunka szabályozása.

(*Pap Dezső: Az otthonmunka törvényi szabályozása. A Törvényes Munkás-  
védelem Magyarországi Egyesületének kiadványa. 22. sz. Budapest, Kilián  
Frigyes utóda, 1912.*)

A socialpolitika egyik legnehezebben megfogható és legkényesebb kérdése az otthonmunka szabályozása. Mióta a capitalistikus fejlődés folyamán a tőke a háziiparosok egy részét hatalmának vetvén alá, otthonmunkássá tette, ki a capitalistikus üzembe beletagolva teljesen elveszítette önállóságát, néhol pedig a kézmű, máshol pedig a gyár decentralizálásával teremtette meg az otthonmunkást, a társadalmi bajoknak bő forrását nyitotta meg. A függés ugyanis, melybe az otthonmunkás már a manufactura korában a tőkessel szemben kerül, általában sokkal nagyobb, mint a bér munkás függése a vállalkozóval szemben. Utóbbi változtathatja helyét, a termelési eszközök nem lévén úgy sem birtokában, helyhez kötve nincsen, egyik vállalattól a másikhoz mehet; az a körülmény, hogy egy-egy vállalat a munkások nagyobb számát igényli, de meg az is, hogy a gyáripar tetemes része városokba tömörül, elősegíti a bér munkások szervezkedésének lehetőségét úgy, hogy a vállalkozó tőkeerejével a szervezkedésben rejlő erőt állíthatják szembe, miért is nincsenek a vállalkozónak már egészen kiszolgáltatva, béremelést, munkaidőrovidítést küzdhetnek ki maguknak és életszínvonalukat ilyképp emelhetik. Ezzel szemben az otthonmunkás szét-szórta él kis falvakban, sokszor nehezen megközelíthető hegyvidékeken, hol éppen a mezei munka hiánya tereli az embereket az ipar felé; a szervezkedésnek ez szinte legyőzhetetlennek látszó akadálya, mit még fokoz az a körülmény, hogy az otthonmunkások nagy része a tehetetlenek, aggok, nők, gyermekek sorából kerül ki, a kikben a szervezkedés szellemi feltételei is nagyrészt hiányoznak. így a>.után a munkaadónak a legnagyobb mértékben ki vannak szolgáltatva és a munkaadó a bérek süllyesztésére irányuló törekvéseiben, melyet a gyárak vagy más iparosok versenye folytonosan táplál, a legkisebb ellenállásra itt talál. A bérek leszorítása azután táplálja a nyomort, mely az otthonmunkások szomorú hajlékában állandó tanyát üt. Egészségtelen lakásviszonyok és hihetetlen hosszú munkaidő állandó kísérői az otthonmunkának.

A törvényhozás, mely a socialpolitikai gondolkodás térfoglalása óta erősen igyekszik a munkások helyzetének javítására, a legújabb időkig az otthonmunka terén alig tudott

eredményeket felmutatni. Az otthonmunkások szétszórtan lakása, mely a védelmükre megállapított rendelkezések ellenőrzését rendkívül megnehezíti, óriási akadálya minden oly törekvésnek, mely törvényhozási úton kívánja e kérdést megoldani.

Főképp az a kényes kérdés, hogy ezen szomorú tényállás daczára mily úton orvosolhatná a törvényhozás az otthonmunkával kapcsolatos bajokat, foglalkoztatja PAP DEZSŐ-t az előttünk fekvő munkában, miután az otthonmunkások helyzetének rövid, összefoglaló jellemzése kapcsán rámutatott arra az összefüggésre, mely kivált a közegészségügy terén az otthonmunkások nyomorúságos helyzetének megszüntetése és a társadalom összérdeke között fennáll, melyet azonban sajnos, még nem mindenhol méltányolnak kellőképp. Az oly esetek ugyanis, minő Peel Robert leányának tragikus halála, ki otthonmunkában készült ruha útján, melylyel az otthonmunkás himlős gyereket takarta, himlőbe esett és abban meghalt, csak ritkán jutnak nyilvánosságra és ha nem fűződnék oly fényes névhez, minő Peelé, kevésbbé is vonják magukra a közfigyelmet és így a közönség nagy része máig sem ismeri azt az óriási veszedelmet, mely az otthonmunkások elképzelhetlenül rossz élet- és lakásviszonyai és tanyáiknak a közegészségügy legegységesebb követelményeibe ütköző voltánál fogva az otthonmunkában készült czikkek fogyasztóit fenyegeti.

Első sorban tehát az otthonmunkások egészségügyi viszonyain kellene segíteni, hogy a társadalmat innen állandóan fenyegető baj elháríttassék. Igen helyesen mutat azonban rá PAP DEZSŐ, hogy minden közvetlenül csak az otthonmunkások egészségügyi viszonyainak javítását célzó intézkedést, kivált, ha oly irányban halad, hogy a ragályos betegségben szenvedő vagy ily családtagokkal együtt lakó otthonmunkások a munkától eltiltassanak, a legnagyobb mértékben kegyetlen, mert épp akkor fosztja meg a munkást keresetétől, amidőn arra leginkább rászorul, de egyúttal eredménytelen is, mert nemcsak az ellenőrzése ütközik a legnagyobb nehézségekbe, hanem az egészségügyi viszonyok eredményes megjavítása csakis a bajok forrásának, a munkások gazdasági helyzetének javításával egyidejűleg érhető el. Mindaddig, míg az otthonmunkás háza a legnagyobb nélkülözések, az emberek túlcsigázásának és szegénységének tanyája, abból a betegség és ragályozás csirája sem irtható ki.

Szemlét tart ennek megállapítása után PAP DEZSŐ azon javaslatok felett, melyek az otthonmunkások anyagi helyzetének javítása érdekében tettek. Itt van mind nekelőtt az a javaslat, hogy az otthonmunkások részéről alkalmazott eljárás mód, a czikkeik készítésénél használt technika tökéle-

tesíttessék, esetleg az otthonmunkások gépekkel láttassanak el, a hol ez lehetséges. A mint az e téren tett tapasztalatok mutatják, sajnos csak igen kevés reményt fűzhetünk emez orvoslási módhoz, mert a gép sem lendít sokat az otthonmunkások sorsán, hanem inkább az őket foglalkoztató vállalkozók javára válik, ezek nyereségét növeli, részben pedig egyáltalában nem is alkalmazható, mert éppen az időtrabló, aprólékos kézimunka teszi csak versenyképpé a gyáripár termékével szemben az otthoniparos termékét csakúgy, mint a háziiparosét. A közönség műízlésének emelését javasolták mások, hogy az ily munkát kellően méltányolja és megfizesse; de ez hosszadalmas folyamat, mely egyébként is csak az otthon munka termékei egy részénél jöhet figyelembe. Az otthonmunkások szövetkezetei, melyektől várják ismét mások a megoldást, néhány esetben csakugyan beváltak, de alkalmazási területük a szétszórtan lakó és a szervezkedés iránt kevés érzékkel bíró otthonmunkásoknál csak csekély. Tudjuk egyébként is, mily óriási nehézségekkel jár az értékesítésnek szövetkezeti szervezése egyáltalában. Az otthonmunkások szakszervezetekbe tömörítésének gondolata is felmerült; helyenként e téren sikerült is eredményt felmutatni, de általában a soraikban aggokat, nőket, gyermekeket nagy számban számlláló és egymástól távol lakó otthoniparosok szervezése még hosszú időn keresztül a legnagyobb nehézségekkel fog küzdeni.

Nincs tehát mód, mely sikerre nyújtana kilátást az otthonmunkások helyzetének javítására? Az otthonmunkára vonatkozó irodalom, congressusi és egyéb tanácskozások anyagának beható tanulmányozása alapján megadja PAP Dezső erre is a választ, mely – igaz, hogy inkább csak a jövő szempontjából – eléggé biztató. Tényleg, vannak intézkedések, melyek az otthonmunkások helyzetének kisebb nagyobb mértékben való javítására több-kevesebb eredménnyel nyújtanak, kilátást.

Ilyen mindenekelőtt annak az elrendelése, hogy a munkaadó abbén a helyiségben, melyben az otthonmunkásoknak a munkát kiadja, vagy a kész munkát átveszi, az egyes munkálatokért járó díjakat, az elszámolás módját, a nyersanyag-szolgáltatását illető eljárásokat felölelő szabályzat kifüggesztésére kényszerítetik. Ezen intézkedés jelentősége ugyanis abban áll, hogy a munkás tisztába jön a munka feltételeivel és így a vállalkozó önkényeskedésével szemben jobban megvédheti magát. Egy másik fontos intézkedés annak az elrendelésében áll, hogy a vállalkozó csak bérkönyv mellett fizetheti ki a bért az otthonmunkásnak és csak ebbe történő bejegyzés mellett adhatja ki a munkát annak. Ez által újabb eszközt kap az otthonmunkás kezébe arra vonatkozólag, hogy magát a vállalkozó túlkapásaival szemben megvédje.

Igazán hatályosnak mindennek daczára az otthonmunka törvényi szabályozása csak akkor ígérkezik, ha az magába a bérmegállapításba is belenyúl. Hiába védjük meg az otthonmunkást túlkapásokkal és megrövidítésekkel szemben, ha a bér, melyet magának biztosítani tud, az éhségbér színvonalán marad. Minthogy pedig az otthonmunkás szervezetlenségénél és egyéb okoknál fogva a legritkább esetben bir magasabb bért maga számára kiküzdeni, a törvényhozásnak kell közbelépni és gondoskodni oly fórumról, mely a megfelelő bért számára biztosítja. Victoria, ausztráliai állam volt az úttörő e téren, midőn 1895-ben u. n. bérminimum hivatalokat állított fel, melyek egyenlő számban munkaadók és otthonmunkások kiküldötteiből állván, az egyes iparágakra nézve azt a legalacsonyabb bért vannak hivatva megállapítani, melynél kevesebbet az otthonmunkásnak fizetni nem szabad. Ez intézmény Ausztráliában szépen bevált és 1909-ben már Anglia átültette azt Európába mint az otthonmunka szabályozásának eddig ismert legeredményesebb eszközét.

Természetesen egy ily radicalis rendszabály ellenségekre is kellett hogy találjon, mert a kicsinyhitűek csakúgy nem rokonszenvezhetnek avval, mint azok, a kiknek érdekét az ily intézkedés egyenesen sérti. PAP DEZSŐ igen szépen foglalja össze a bérhivatalok ellen felhozott érveket és igen eredményesen czáfolja is azokat. Teljesen osztanunk kell álláspontját, ha azt az érvet visszautasítja, hogy a szerződési szabadság korában a bér hatósági megállapításának nem lehet helye, hiszen tudjuk, hogy a szerződési szabadság szentségének érvével minden socialpolitikai intézkedés jogosulatlan volta kimutatható. Nem kevésbbé kell igazat adnunk a szerzőnek akkor, a midőn a vállalkozónak a hatósági bérmegállapítással szemben való versenyképtelenné tételét be nem bizonyított állításnak fogja fel és hivatkozik arra, hogy Ausztráliában sem gyengítette a hatósági bérmegállapítás az otthonmunkával dolgozó iparágak legnagyobb részének versenyképességét. Igaza van a szerzőnek akkor is, a mikor arra az álláspontra helyezkedik, hogy az otthonmunkásnak az uzoratórvények, melyek alapján voltaképp meg lehetne támadni az oly bérszerződést, a mely nem a munkás szorult helyzetévei visszaélve munkájával arányban nem álló alacsonyan állapítja meg annak bérét, semmiképp sem nyújtanak oltalmat, mert egyrészt a munkás nem is tudja, hogy ehhez az eszközhöz is folyamodhatik bérének emelése céljából és ideje sincsen hosszan perlekedni, másrészt igen kétes marad mindig az ily természetű perek kimenetele.

PAP DEZSŐ munkája általában igen világos és áttekinthető képét nyújtja az otthonmunka problémáinak. Legfeljebb azt sajnálhatjuk, hogy a vevők ligáiról nem szól, mert a

munkájában felemlített módozatok között, melyek az otthonmunkás oltalmazását célozzák, ezek is megfontolást érdemelnek. A munka különös előnye gyanánt kell kiemelni a szerzőnek azon fejtegetéseit, melyek az otthonmunkások munkaviszonyának rendezésére vonatkoznak és melyekben a jogászai és socialpolitikai szempontok egyaránt szóhoz jutnak. Annál is inkább érdekesek e fejtegetések, mert az otthonmunkások munkaviszonya nálunk tulajdonképp egyáltalában nincsen rendezve és igen kívánatos volna, hogy az ipartörvény revisioja kapcsán e rendezés megtörténjék.

*Heller Farkas.*